

130. obletnica izida časopisa Alsó-Lendvai Híradó

I. évfolyam.

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:
Helyben hához hozva
és vidékre postán küldve:
Egész évre 4.
Félévre 2.
Negyedévre 1.
Egyes szám ára 10

SZERKESZTŐSÉGI IRODA:
Kiszámla utca hává a lap szellemi részét illető minden közlemény intézendő.
Kéziratok vissza nemadottnak.

Programunk!

Általánosan érzett szükségnek teszünk eleget, midőn városunkban lapot alapítunk. Azon okok, melyek egy vidéki lapnak fenállása mellett városunkban még különös érveket harszognak. Városunk mint kulturai tekintetben és vidéki központon belül jelentős szerepet játszik és vidéki érdekei mellett a vidéki sajtóban szerkesztéssel látjuk előhozni nem fogunk csakis annyiban, amennyiben a társadalmat egyáltalán, vagy városunk és vidékünk érdekeit különösen érintenek. A jelzett korlátokon belül városunk és vidéki érdekeinek — kulturai szükségletei mellett — különösen gazdasági viszonyait, az itt létező hiányokat, azok orvoslási módját kísérjük eber figyelemmel.

Programunk a biggadt tárgyilagossággal!
Kerülni fogjuk a vidéki sajtó egy részében ábra kapott, hírfalat nélkül miniszterialja a társadalom főszerepeit, a társadalmi és általában a vidéki sajtó objektív bíráló szerepét.

I. Mutalvány szám.

ALSÓ-LENDVAI HIRADÓ.

VEGYES TARTALMÚ HETILAP.
MEGJELLEN MINDEN VASÁRNAP.

Alsó-Lendván, 1889. január 12-én.

HIRDETÉSI DIJAK:
3 hasznos petitor egy-
szeri hirdetésnél soronkén
6 kr. többszöri hirdetés
nél 4 kr. Belyegély a
Nyitási petitorra

KIADÓHIVATAL:
Főutca hává a előfizetések és a lap
vonzatkozó felszólalások inté-

130. obletnica izida časopisa
Alsó-Lendvai Híradó

Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

130. obletnica
izida časopisa
Alsó-Lendvai Hiradó

Urednik

Albert Halász

Lendava
2020

Izdajatelj Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Konferenco sta podprla Lendva Községi Magyar Nemzetiségi Önkormányzati
Közösség – Madžarska samoupravna narodna skupnost
občine Lendava in Občina Lendava – Lendva Község

Urednik dr. Albert Halász
Pomočnica urednika Ines Varga

Recenzenta dr. Lajos Bence
dr. László Göncz

Prevajalka Ines Varga
Jezikovni pregled Maja Budin

Fotografije Izdajatelj in navedeni viri

Grafično oblikovanje, prelom Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Natisnila Tiskarna Arma, Lendva

ISBN 978-961-90887-6-0

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

050(497.4Lendava)(091)(082)

130. obletnica izida časopisa Alsó-Lendvai Híradó / urednik Albert Halász ; [prevajalka Ines Varga ; fotografije izdajatelj in navedeni viri]. - Lendava : Knjižnica - Kulturni center = Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ, 2020

ISBN 978-961-90887-6-0

1. Halász, Albert, 1969-

COBISS.SI-ID 37166595

Vsebina

- 7 Predgovor k zborniku
- 9 **László Göncz**
Družbene značilnosti in struktra prebivalstva
Dolnje Lendave v zadnji tretjini 19. stoletja
- 26 **Albert Halász**
Okoliščine začetka dolnjelendavskega tiska
- 52 **Dejan Süč**
Najpomembnejši dolnjelendavski tiskar: Ernő
Balkányi
- 60 **Zoltán Lendvai Kepe**
Zgodovina Hadikove mumije v stolpcih časopisa
Alsólendvai Híradó
- 75 **Tadeja Andrejek**
Poročanje tednika Alsó-Lendvai Híradó iz
prekmurskih krajev izven ožjega območja Dolnje
Lendave
- 84 **Attila Kovács**
Odlikovanci iz prve svetovne vojne v luči tednika
Alsólendvai Híradó
- 99 **József Papp**
Tednik Muraszombat és Vidéke kot dragocen vir za
raziskovanje lokalne zgodovine
- 110 **Lajos Bence**
Alsólendvai Híradó v letih propada
»Blišč« in propad tednika
- 116 **Tanja Šimonka**
Lendavske novice – Lendvai Híradó
Pozdravni nagovor posveta
- 118 **Tibor Tomka**
Po stopinjah dolnjelendavskih piscev ...
Pozdravni nagovor posveta
- 119 Avtorji prispevkov

ALSÓ-LENDVAI HIRADÓ.

VEGYES TARTALMU HETILAP.

MEGJELEN MINDEN VASÁRNAP.

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:
 Helyben hához hordva
 és vidékre postán küldve:
 Egész évre . . . 4.
 Félévre . . . 2.
 Negyedévre . . . 1.
 Napon szám ára . . . 10.

HIRDEZÉSI DÍJAK:
 3 hatóság postisor egy-
 szeri hirdetésért soronkint
 1 kr. többszöri hirdetés-
 ért 5 kr. Helyszőlő 30 kr.
 Nyilatko postisor 10 kr.

<p>SZERKESZTŐSÉGI IRODA: Kanizai utca háza a lap melléki részét illető minden közzétételre illetőnek. Késztört vissza nemadandók.</p>	<p>FELELŐS SZERKESZTŐK: PATAKY KÁLMÁN és VACHOTT KÁROLY. Kiadó és lapnyilvántartó: Kardos G.</p>	<p>KIADÓHIVATAL: Pénteken háza az előfizetők és a lap szét küldésére vonatkozó feltevésekkel intézkedik.</p>
---	--	---

Programunk!

Általános érzett szükségnek teszünk eleget, mielőn városunkban lapot alapítunk. Azon okok, melyek egy vidéki lapnak fenntartása mellett általában szólnak, ilyenek létezése mellett városunkban még különös nyomos érvek harcolnak. Városunk úgy fogalmi, mint kulturai tekintetben már magában is elég jelentős központot képez, hogy vidékének ehhez érdekel mellett külön organum hárczójon: de amellett ethnográfiai tekintetben oly hely, hol egy feladata magaslantán álló vidéki lap a magyar nemzetiségű magyar államesze érdekében valódi missziót teljesít.

Lapunk alapítványnak indokoltaság mellett tehát felesleges sok szaporitatunk. Az általában felb. vonsokkál, ki jellemző a módokat, melyek szerint feladatunkat megoldhatónak véljük.

1. Vereszkéleinkben első sorban városunk és vidékünk érdekei képezendik megbeszélés tárgyát és őrizkedni fogunk tullepni azon korlátokat, melyek e tekintetben a vidéki sajtónak feladata megszab és általános, országos érdekű dolgokat — melyeket a fővárosi sajtó per longum et latum meghány — e helyen — mint a

vidéki sajtóban szerkesztéssel látjuk előhozni nem fogunk, csakis annyiban, amennyiben a társadalmi egy- általában, vagy városunk és vidékünk érdekét különösen érintenek.

A jelezt korlátokon belül városunk és vidékünk érdekeink — kulturai szükségletei mellett — különösen gazdasági viszonyait, az itt lelt hiányokat, azok orvoslási módját kísérendjük óber figyelemmel.

Programunk a higgadt tárgyilagossá!
 Kerülni fogjuk a vidéki sajtó egy részében annyira lábra kapott, bírálat nélkül minden magasztaló panegyirics írányt, hanem a közigazgatási közegek és általában a hatóságok intézkedése tárgyát illetően, ha tudunk, mellőzni fogjuk a vidéki sajtó tekintélyét annyira alásó módok nélküli ócsárdási rendszert, melyben csak személyi tekintetek irányadók.

Előttünk az ügy érdeke és nem a személyi lesz irányadó!

1. A vidék érdekeinek szemmel tartására gondoskodtunk kellő számu levelezőkörrel
2. Vidékünk érdekei mellett a megye

— mint arra kiható különös figyelembe fog részesülni.

4. Tárcairovatunk szórakoztató élel-
 ségéről fogunk gondoskodni, mi annyiban
 módunkban álland, hogy e tekintetben
 avatott tollú baroktató sikerült lapunk szá-
 mára megismerjen.

Munkatársaink sorából kiemeljük:
 Vachott Sándorot ó nagyságot, mint or-
 szágasan ismert jeles írómat, dr. Bartha
 Gyulát, E. Dervarics Kálmánt, dr. Józsa
 Fábiant, K. Hajós Mihályt, Keley Gyulát,
 dr. Király Mór, Sissóczy Károlyt stb.
 Alvo-Lendvén, továbbá a fővárosból több
 általánosan ismert írókat.

Lapunk megjelenik minden csarnap,
 előfizetési ára: egész évre 4 frt, félévre
 2 frt, negyedévre 1 frt.

PATAKY KÁLMÁN
VACHOTT KÁROLY
 felelős szerkesztők.

Alsó Lendva, 1889. január 12.

Alsó-Lendva és vidéke, mely különö-
 sen gazdasági kinekek tekintetben egy-
 két képzé baránk legzabogalabb vidékének,
 évszázadokon keresztül elfeledett — meg-
 nem mondjuk — mellőzött gyermeke volt
 hazájának és megyéjének. Van e megyé-

TÁRCA.

Modern házias élet.

Francia eredetű után.

Könyveshíven berendezett teremben regge-
 linél ülnek a férj és nő, a férj térdén kedvesen,
 mosolygó arczallal, mely díszes csipkékkel szegé-
 lyezett reggeli pongyolában, s rendkívül unat-
 kozva.

A férj lassanként szérsőlegelgetve kávéját így
 szól: Irtnak a mamának, hogy pénteken vagy
 szombaton elutaznak.

A nő megütözve visszatartja eszéjét,
 melyet már szájához emelni akart. — Mit mon-
 dasz?

— Hogy pénteken vagy szombaton eluta-
 zunk, — szól a férj meglepve, — esodközől
 rajta? hisz már rég el volt hátróza.

— Elhátróza? — Mond ingerületen a nő,
 — még eddig nem is említettél.

— Persze, hogy el volt hátróza, halga
 tagon bár, mint más években, hiszen soha sem
 szoktunk a nagy versenyek után nyolcz napnál
 tovább maradni Parisban. — kukaoson ily hó-
 ságben.

— Elhagyni Párist ez éválban? hisz ez bo-
 londog! — viszona! a feleség.

Bolondság az, hogy el akarok utazni Paris-
 ból július 2-án, — szól hevesen a férj, — mikor
 más években rendszeren június 15-én szoktuk Pa-
 rist elhagyni? Ah! ez mégis erős dolog.

— Jó, hát utazzal ha tetszik, de én ma-
 radok.

— Hogyan, te maradsz? — szól megüt-
 közve a férj, — Hogyan értem ezt, — text
 hozzá nyugtalanul.

— Ugy hogy én nem akarok didregni vad
 helyen vad vidéken, — viszona! illogoson a nő.

— Didregni? Hallottad ezt hitenem? —
 mondá a férj egész emelt szemekkel.

— Kérlek ne tréfájl vallási dolgokkal, —
 hangzék ségtörő hangon a válasz.

— Jól van ezizem hit nem tréfálók a val-
 lassal! De szólj kicsinyem akarsz-e velem jönni
 vagy nem a tengeri fűrdőbe? kérde hátrózoottan
 a férj.

— Ugyan hagyj el az ily emlyagos kedé-
 lyeskedést. Hallottad valaha telem hogy kis er-
 czamnak neveztek volna? viszona a boldgyeske-
 — Nem, s abban igazad is volt, mert rám
 nem igen illelnek, míg . . .

— Jegyed meg tehát, hogy én soha sem
 kényvetlenkedek, — szól közbe mélyszóval méje,
 Azt nem is teved helyesen, mert én meg
 nem vagyok oly idős, hogy egy kis kényzetetés
 rám ne férne, s nagyon jól is esnék.

— Jól esnék? Ah mily utalatos! hangzék
 a válasz.

— Szerencsére nem mindig gondolkodsz így
 — viszó szó gnyoson a férj.

Folytatód esnek! gnyogóddjal, tovább la-
 bbal érzelmet.

— Ma rossz kedvedben vagy kedvesem, —
 viszona a férj mindig udvariasan.

— Mit azt az nekid, ha a tenger partján
 lész, én pedig itt maradok, akkor legalább nem
 háborogt rossz kedvem.

— Kedes kis elkényzetettét gyermekem
 csak fél tísz fölém amny józan ész, hogy fe-
 nyegőcsékedet nem veszem komolyan?

— Nem? — viszona a kis feleség ligatottan.
 — No jó, indulj csak pénteken s megfogod
 látni!

— Kedvesem pénteken el fogunk utazni, —
 viszona komolyan a férj, — a lakat már meg-
 rendeltém a 5-én elfogadjuk a ha elöb. moandít
 volna, hogy pár napig még Parisban akarok ma-
 radni, talán több egyetemen volna, de most már
 késő.

Predgovor k zborniku

Na dan praznika Občine Lendava, 28. oktobra 2019, je v mestni hiši potekala spominska konferenca ob 130-letnici izida prvega lendavskega časopisa, Alsó-Lendvai Híradó, njena predavanja pa so zajeta v pričujočem zborniku. Predavatelji so raziskovalci, ki so vsak na svoj način prispevali k ustvarjenemu časopisu, saj so s svojimi prispevki poskusili podati vpogled v dolnjelendavski časopis v času dualizma ter njegov širši vpliv, ki je zgodovinskega pomena. Po več srečnih naključjih se je 12. januarja 1889 pojavil dolgo pričakovan časopis Alsó-Lendvai Híradó. Za to so potrebovali urednike, pisce, tiskarja ter predvsem bralce, na katere so izdajatelji upali za vzdrževanje časopisa. Od njegovega izida se je menjalo veliko lastnikov časopisa oziroma tiskarjev, vendar je njegovo izdajanje potekalo brez zapletov, vse dokler sredi tretjega letnika ni prenehal izhajati. Nato se je v mestu časopis večkrat znova začel izdajati, kar kaže na to, da je neustavljivi proces nastajanja meščanstva zahteval vir informacij. Lendava je vseskozi imela tiskarno (do leta 1947, nato spet od konca 90. let prejšnjega stoletja), kjer so poleg drugih tiskarskih izdelkov tiskali tudi časopise, ki so predstavljali raznolike ideje, z najrazličnejšimi naslovi ter v različnih jezikih, kot je to narekoval zgodovinski položaj. Od leta 1956 mesto tiskarne sicer ni imelo, imelo pa je drugje tiskan tednik. Doprinos izida leta 1889 se odraža predvsem v tem, da se tudi danes v mestu pojavljajo tiskani mediji, seveda so že nekaj desetletij uveljavljeni tudi drugi mediji, nedavno pa na svetovnem spletu dosegljivi še digitalni portali za novice. Za raziskovalce je 130-letni pisni vir neprecenljiv ter neizogiben vir za spoznavanje in razumevanje preteklosti. Predavanja so namenjena osvetlitvi le-te ter razkrivanju novih spoznanj o začetkih tiska v takratnem obdobju. Na podlagi posvetovanja je zbornik dopolnila še razstava vseh izdanih časopisov ter izvornih izvodov tednika Alsólendvai Híradó v avli Gledališke in koncertne dvorane.

Urednik

László Göncz

Družbene značilnosti in struktra prebivalstva Dolnje Lendave v zadnji tretjini 19. stoletja

Stanje pred letom 1867

Po izumrtju dolnjelendavske družine Bánffy (1644 ali 1645), ki je v srednjem in zgodnjem novem veku, vse do obdobja reformacije, igrala pomembno vlogo v madžarski zgodovini, je sledila za Doljno Lendavo vsaj dve stoletji dolga stagnacija oz. na določenih področjih celo nazadovanje. Proces ponovne naselitve oz. doseljavanja opustošenih predelov Kraljevine Madžarske po poldrugo stoletje trajajoči turški zasedbi, kar je v 18. stoletju z različno intenziteto potekal na območju celotne tedanje madžarske države, se je dotaknil tudi območja Dolnje Lendave. V okviru tega naseljavanja se je prejšnja narodnostna struktura Lendave in okolice malenkostno spremenila,¹ kljub temu pa je jezikovna meja med tukaj živečimi narodnostmi (ki je bila na območju Pomurja ustaljena že v 14–15. stoletju) ostala nespremenjena. Poznamo malo konkretnih podatkov o notranjih selitvah prebivalstva v času 18. stoletja, ki se nanašajo na območje današnjega Prekmurja, vendar zagotovo vemo, da so se zaradi tuških napadov nekatere manjše vasi oz. zaselki na območju etnografske pokrajine »Hetés« uničili. Tudi nekdanje naselje na območju Kobilja, ki se je pretežno razprostiralo na hribih zahodno od današnje vasi, se je uničilo. O večjem priseljevanju v primeru »Hetésa« vemo zelo malo, v Kobilje pa je plemiška družina Esterházy naselila med drugimi tudi drvarje iz Štajerske, ki so strokovno skrbeli za njihove gozdove. V Dolnji Lendavi, ki je imela v času vladanja Matije Corvina večinsko madžarsko prebivalstvo,² lahko na osnovi slovensko oz. slovanško ter nemško zvenceh priimkov, ki jih najdemo na začetku 19.

1 Pojma »narod« in »narodnost« se, glede na kontekst besedila, v virih iz 18. stoletja marsikdaj precej razlikujeta od njunega današnjega pomena in interpretacije.

2 Ni bilo naključje, da so v Hoffhalterjevi tiskarni, ki je delovala pod okriljem dolnjelendavske plemiške družine Bánffy, v madžarskem jeziku izšle knjige pridigarja-učitelja Györgya Kultsárja. Reformatorji so namreč podpirali izdaje cerkvenih in drugih knjig v maternem jeziku prebivalstva. Če lahko verjamemo takratnim virom, je v 15. stoletju na obrobju mesta stal samostan madžarskega reda pavlincev (takrat je bilo mestno središče v bližini Dolge vasi, na območju nekdanjega zdravstvenega doma).

stoletja na različnih seznamih in v cerkvenih knjigah, sklepamo, da so priseljenci prišli tudi od daleč (ne le iz sosednjih naselij). András Vályi v svoji knjigi iz leta 1799, ki je obsegala tri zvezke, v primeru Dolnje Lendave žal ni omenjal števila prebivalstva, iz kratke predstavitve mesta izvemo, da sta takrat obstajala na območju današnjega mesta dva »madžarska« trga, in sicer Belső Lendva (Notranja Lendava) in Külső Lendva (Zunanja Lendava). Belső Lendva, ki je bila večja, se je razprostirala na lokaciji današnjega ožjega mestnega jedra, Külső Lendva pa je nastala na območju današnje Kolodvorske ulice (v drugi polovici dvajsetega stoletja so še ta del mesta občasno omenjali kot »Kislendva« oz. Mala Lendava). Vályi je v omenjeni publikaciji pisal tudi o prisotnosti katoliškega prebivalstva v mestu, torej se je do takrat na območju Dolnje Lendave v večji meri zaključila rekatolizacija prebivalstva.³ Namreč v drugi polovici 16. stoletja je imela v mestu pomembno vlogo reformacija; tudi plemiška družina Bánffy je prevzela luteransko vero, vendar se je po nekaj desetletjih vrnila nazaj h katoliški.

Privlačnost mesta za prebivalce ožje in širše okolice do časa revolucije 1848 ni bila posebej pomembna. V naselju, ki je imel status podeželskega mesteca, je okrog leta 1850 živelo vsega 920 prebivalcev (po zapisih Eleka Fényesa 838 rimskokatolikov ter 73 židovske in 7 evangeličanske veroizpovedi).⁴ Po poročilu rabina Antala Rudolferja je ob popisu židov leta 1773 v mestu živela samo ena judovska družina. Prebivalstvo židovske veroizpovedi je med letoma 1780 in 1848 konstantno raslo, sredi 19. stoletja je bila že opazna njihova vloga v Dolnji Lendavi.⁵ Delež Judov v okviru celotne populacije mesta so v nekaterih dosedanjih virih nekoliko »precenili« (kasneje se bomo še vrnili k razmerjem), vendar pa ni dvoma o tem, da je bil njihov vpliv na razvoj mesta na določenih področjih krepko večji, kot je bila njihova številčna prisotnost. Razlog za to (tudi po mnenju rabina Rudolferja) je bilo sožitje z ostalimi skupnostmi v mestu, kar je olajšalo razcvet podjetniške nadarjenosti. V obravnavanem obdobju (do leta 1900) evangeličani v mestu še niso imeli samostojne cerkve, spadali so k puconski

3 András VÁLYI, 1799: Magyar Országának leírása. II. kötet. Buda: [s. n.], 505.

4 Elek FÉNYES, 1851: Magyarország geographia szótára II. kötet. Pest: Nyomtatott Kozma Vazulnál. 22.

5 Nándor FÜSS in Kálmán PATAKY (ur.), 1898: Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Nagykanizsa: Weiss L. és F. 26–27.

cerkveni skupnosti. Ker je okrog leta 1900 že živelo v Dolnji Lendavi in v zaselkih lendavskih gorih približno 150 evangeličanov, so takrat ustanovili samostojno cerkveno skupnost.

V času t. i. marčne revolucije leta 1848, posebej pa v mesecih madžarskega osvobodilnega boja, ki je sledil omenjeni revoluciji, so potekali boji tudi na območju Lendave, ki je tedaj utrpela tudi precej škode. Hrvaški pohod proti Madžarom, ki ga je vodil ban Jelačić, na lendavskem območju ni bil uspešen. Dolnjelendavska narodna straža pod vodstvom majorja Jenőja Gyike, sicer posestnika iz Beltincev, je septembra 1848 preprečila Hrvatom prečkanje Mure pri Murskem Središču. Dogodek je verodostojno opisal Kálmán Dervarics, namestnik okrajnega sodnika in lokalni zgodovinar, ki je v času marčne revolucije opravljal funkcijo nadporočnika dolnjelendavske narodne straže⁶. Po zaustavitvi Jelačića je na tem območju sledilo nekaj mirnejših tednov, od druge polovice novembra do začetka decembra pa je velika vojaška enota, ki jo je vodil general Mór Perczel, v bližini mesta postavila kordon za varovanje meje. General Perczel je za nekaj tednov premestil svoj poveljniški štab v Doljno Lendavo. V zadnji fazi osvobodilnega boja je ta pokrajina veliko trpela, junija leta 1849 so vdrle avstrijske čete, ki so Doljno Lendavo popolnoma opustošile. Tudi v času Bachovega absolutizma je sledilo maščevanje, je pa tedaj mesto Dolnja Lendava kljub temu postalo okrajno središče. Z razvojnega vidika je bilo to pomembno, vendar na začetku konkretnih sprememb še ni bilo. Takratni viri pričajo predvsem o sorazmerno velikem zaporu v mestu ter o paznikih, ki so bili tam zaposleni. Pred letom 1860 v mestu in okolici tudi večjih investicij ni bilo, kot pomembno pridobitev lahko omenimo le odprtje novozgrajene osnovne šole leta 1847. Sredi 19. stoletja je število prebivalstva v mestu stagniralo.

Pred nastankom Avstro-Ogrske monarhije (1867) so v Dolnji Lendavi ter njeni okolici pomenile razvojno perspektivo zgolj dejavnosti v okviru knežjega posestva družine Esterházy, še posebej na področju gozdnega gospodarstva. V okviru omenjene posesti so se lahko dninarji in ostali občani, ki niso razpolagali z lastno obdelovalno zemljo, zaposlili in si zagotovili minimalne pogoje preživetja za njihove družine. Obstajala je že določena možnost najema zemlje. Strokovnjaki, zaposleni na veleposestniški zemlji

6 Kálmán DERVARICS: Alsó-Lendva története. In: Zalavármegyeyi évkönyv a millenniumra. (Ur. István HALIS in Mór HOFFMANN) Nagykanizsa, 1896. 217–219.

in gozdovi so bili prve lastovke in pobudniki prebujajočega meščanskega življenja v Dolnji Lendavi. Po letu 1860 se je življenje v mestu počasi spreminjalo na bolje. Naselilo se je kar nekaj trgovcev v Doljno Lendavo, ki so trgovali z različnim blagom. Z vidika razvoja meščanskih vrednot je bilo pomembno, da je leta 1862 v mestu delovalo društvo za pomoč revnejšim občanom, kar že kaže na višjo stopnjo organiziranosti upravljanja. Prav tako je potrebno omeniti vinogradništvo, ki je nekaterim Dolnjelendavčanom tedaj že prinašalo dobiček.⁷

Vpliv nastanka okrajnega središča na rast števila prebivalstva ter na razvoj Dolnje Lendave

Po avstrijsko-madžarskem kompromisu in nastanku dualistične monarhije (1867) se je Dolnja Lendava začela intenzivneje razvijati. Razvoj meščanstva ter izboljšanje življenjskih razmer sta se izoblikovala vzporedno, zato so se tedaj v mesto v velikem številu priselili novi prebivalci. V slabih petdesetih letih je prebivalstvo mesta več kot za dvakrat naraslo, kar priča o naglem vsestranskem razvoju. Leta 1898 je v mestu živelo 420 družin, medtem ko jih je pred nastankom Avstro-Ogrske Monarhije bilo vsega 240–250. V primerjavi z 950-imi prebivalci, ki jih je okrog leta 1850 omenjal Elek Fényes, je pol stoletja kasneje Dolnja Lendava že bila mesto z več kot dva tisoč prebivalci. V okviru popisa leta 1890 so prešteli 2006 oseb; tričetrtina je živela v ožji Dolnji Lendavi, 350 v zaselkih lendavskih (in doglovaških) goric, približno 200 pa je bilo Trimlinčanov. Desetletje kasneje (1900) je že število prebivalcev ožjega mesta presegalo dva tisoč oseb (brez Trimlinov in zaselkov v goricah).

V Doljno Lendavo se je v treh desetletjih, med letoma 1867 in 1898, naselilo približno 240 družin. V okviru tega se je 51 družin (21 %) naselilo v mesto med 1867 in 1880, 193 (79 %) pa jih je prišlo v obdobju najbolj intenzivne rasti prebivalstva, med 1881 in 1898. Razlog za tako intenzivno rast je bil ta, da se je takrat že prepoznala osrednja vloga, ugodna lega in razvojna perspektiva mesta v županiji ter v širši regiji. Takrat so bile ustanovljene najvažnejše ustanove okrajnega središča, kar je neposredno vplivalo na boljše življenjske razmere prebivalstva.

⁷ László GÖNCZ, 1997: Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. Lendava: ZKMN. 92.

Proces nastajanja in funkcioniranja okrajnega središča je bil tesno povezan tudi z velikim deležem izobraženstva v okviru priseljene populacije. Mesto pa je postalo »izziv« tudi za obrtnike, trgovce ter za kmečke delavce in »dninarje« (priložnostne in/ali sezonske), ki so zagotavljali oz. izvajali osnovne funkcije za občane ter druge potrebe (hrana, naprednejša infrastruktura itd.). Z vsem tem je Dolnja Lendava dejansko začela funkcionirati kot mesto. V obravnavanem obdobju (od leta 1867 do 1898) se je v Doljno Lendavo priselilo 170–180 družin, ki jih lahko prišteva-
mo k izobraženstvu v ožjem pomenu besede ter h gospodarski in obrtno-trgovski sferi. Te strukture so predstavljale blizu 70 % vseh tedanjih priseljencev. V okviru omenjenih družin se jih je 140 v mesto priselilo po letu 1881, kar pa predstavlja vsaj 80 % vseh, v času dualizma priseljenih izobražencev ter obrtnikov (do leta 1898) v Dolnji Lendavi.

Na novo priseljeni izobraženci Dolnje Lendave so bili glede verske pripadnosti razdeljeni. Največ jih je izhajalo iz rimskokatoliške vere, in sicer 100 družin (ta skupina je predstavljala več kot 70 % vseh, ki so prišli v mesto v obravnavanem obdobju), 15 je bilo evangeličanskih oziroma protestantskih družin (11 %), 25 pa judovskih (18 %). Podatkov o njihovi narodni pripadnosti (ali maternem jeziku) nimamo, toda na osnovi nekaterih kazateljev (pojavljajočih se priimkov, imen družinskih članov) lahko sklepamo, da so bili izobraženci večinoma Madžari (ali pa so se izrekli za Madžare). Večina obrtnikov, trgovcev ter ostalih, ki jih prištevamo k srednjemu sloju preivalstva, je bila prav tako madžarskega porekla, vendar so se med njimi v precejšnji meri pojavili tudi Judje ter pripadniki slovanske (predvsem slovenske) skupnosti. Prisotnost slovenskega prebivalstva v Dolnji Lendavi je bila zgodovinsko pogojena, vendar so k mestu kot okrajnemu središču gravitirali tudi prebivalci drugih slovenskih naselij dolnjelendavskega okraja od Hotize do Dokležovja (tudi dokaj številčne prekmurske vasi, kot so bili Odranci, Črenšovci, obe Polani, Bogojina, Bratonci, Gančani, Nedelica itd. ter trga Turnišče in Beltinci). Delež Slovencev oz. prebivalstva slovenskega porekla je bil nekoliko višji od povprečja v skupini nepismenih (kar v tistem obdobju ni nujno pomenilo slabši gmotni položaj). V omenjeno skupino so namreč spadali tudi uspešni kmetje, delavci ter t. i. vincelirji (vinogradniški delavci in kletarji). Mlajši člani družin so že verjetno pisali in brali, vendar je bila na seznamu dolnjelendavskih družin opredeljena zgolj pismenost glave oz.

gospodarja družine. Od priseljenih družin v Dolnjo Lendavo med 1867 in 1898, v primeru katerih je bil gospodar nepismen, je bilo 66 rimskokatoliške vere, po 2 družini pa judovske in evangeličanske. Po narodni pripadnosti jih je bilo v tej skupini okrog 50 % slovenskega porekla. V obravnavanem obdobju se je v Dolnji Lendavi naselilo tudi nekaj hrvaških družin iz Medmurja. Iz te skupine se je v mesto med letoma 1867 in 1880 priselilo 17 družin, ostali pa v obdobju 1881–1898.

Med tistimi družinami, ki so se priselili v Dolnjo Lendavo v zadnji tretjini 19. stoletja, je bil visok delež izobraženstva. V tedanjem času v to skupino praviloma niso šteli zgolj univerzitetno izobražene, temveč tudi tiste, ki so imeli srednjo ali poklicno izobrazbo (obrtniki, trgovci itd.). Med razgledane meščane so prištevali tudi iznajdljive in uspešne posestnike. Do nadpovprečno visoke rasti števila prebivalstva je prišlo zato, ker je Dolnja Lendava postalo središče enega največjih okrajev Zalske županije. V dolnjelendavskem okraju je leta 1888 živelo 41.500 prebivalcev, ki so pretežno gravitirali k Lendavi. V mesto so se v tem obdobju priselili pravniki, učitelji, ekonomisti, zdravniki, farmacevti, inženirji, ki so – poleg opravljanja svojega osnovnega poklica – bili zelo aktivni v družbenem življenju. Največ strkovnega kadra se je v Dolnjo Lendavo naselilo po letu 1880.

Omenjene podatke smo povzeli in jih izračunali s pomočjo že omenjene »milenijske publikacije«, v kateri so objavili zelo precizen katalog o družinah, ki so tedaj živeli v mestu.⁸ Spodnja tabela torej povzema podatke za obdobje 1867–1898. V omenjeni publikaciji so strnili informacije o naselitvi, poklicu, veri in pismenosti glave družine oz. gospodarja ter o družinskih članih. Mi smo raziskovano populacijo razvrstili v tri kategorije, in sicer na izobraženstvo, obrtnike in druge podjetnike ter delavce, dninarje, vinogradniške delavce in druge. To razvrščanje je treba obravnavati z 85–90% natančnostjo, ker so v osnovnem opisu nekateri podatki pomanjkljivi. Vendar ta pomanjkljivost na osnovna sporočila raziskave bistveno ne vpliva. Pri vprašljivih interpretacijah gre za primere, ko je npr. pri gospodarju družine bilo zapisano, da je nepismen, kar pa – kot smo že omenili – ne pomeni vedno, da je to veljalo tudi za vse ostale družinske člane. Mi smo v takih primerih vse družinske člane uvrstili v skupino, kjer so dninarji, vinogradniški delavci itd. Smo pa družine s

8 Nándor FÜSS in Kálmán PATAKY (ur.), 1898: Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Nagykanizsa: Weiss L. és F. I–XXX.

pismenimi gospodarji, ki so bili vinogradniški delavci ali kmeti, uvrstili med obrtnike in podjetnike. Tovrstnih tveganj je sicer zelo malo (največ za 4–5 družin).

Podatki o družinah, ki so se v obdobju 1867 in 1898 naselele v Dolnji Lendavi ter o njihovi verski pripadnosti in dejavnosti (pripravljeno na podlagi katastra prebivalstva v »milenijski publikaciji«).

<i>Podatki o poklicu, veri ter pismenosti gospodarja družine</i>	V Dolnji Lendavi se je naselil v letih 1867–1879	V Dolnji Lendavi se je naselil v letih 1880–1898	Skupaj
Izobraženci, ki so delovali v javni upravi, sodstvu, šolstvu ter v okviru drugih »uradniških« poklicov; <i>rimskokatoliki oz. katoliki</i>	- 8 rim.kat. - 1 grški kat.	38	47
Izobraženci, ki so delovali v javni upravi, sodstvu, šolstvu ter v okviru drugih uradniških poklicov; <i>evangeličani ali protestanti</i>	1	4	5
Izobraženci, ki so delovali v javni upravi, sodstvu, šolstvu ter v okviru drugih uradniških poklicov; <i>judovske vere (židje)</i>		6	6
Obrtniki, trgovci ter kmetijski (in gozdni) delavci oz. drugi, ki so bili pismeni; <i>rimskokatoliki</i>	15	61 rim.kat. 1 grški kat.	77
Obrtniki, trgovci ter kmetijski (gozdni) delavci oz. drugi, ki so bili pismeni; <i>evangeličani ali protestanti</i>	3	11	14
Obrtniki, trgovci ter kmetijski (gozdni) delavci oz. drugi, ki so bili pismeni; <i>judovske vere (židje)</i>	6	19	25
Kmetje in dninarji ter prebivalci, ki so opravljali druge dejavnosti, ali pa so bili v nekaj primerih nezaposleni – nepismeni; <i>rimskokatoliki</i>	17	49	66
Kmetje in dninarji ter prebivalci, ki so opravljali druge dejavnosti, ali pa so bili v nekaj primerih nezaposleni – nepismeni; <i>evangeličani ali protestanti</i>		2	2
Kmetje in dninarji ter prebivalci, ki so opravljali druge dejavnosti, ali pa so bili v nekaj primerih nezaposleni – <i>judovske vere (židje)</i>		2	2
Skupaj	51	193	244 (od 420)

V mestu so se konstantno v večjem številu pojavljali trgovci (v večini judoskega porekla) ter obrtniki, ki so veljali za stebre meščanske družbe. Glede Dolnje Lendave lahko govorimo o več cikličnih naselitve Judov, med katerimi je bil najbolj intenziven tisti v času dualizma. Vendar ta ugotovitev ni značilna le za Jude, kar potrjuje dejstvo, da je bil njihov delež med priseljenci v omenjenem obdobju podoben ostalim skupinam populacije. Na osnovi prej obravnavanih podatkov se je med letoma 1867 in 1898 v Doljno Lendavo naselilo 33 židovskih družin, kar je 13,5 % celotnega števila priseljenih družin v tistem obdobju. Tudi njihovo razmerje v okviru celotne dolnjelendavske populacije je bilo podobno. Na osnovi popisa prebivalstva iz leta 1890 je v tistem obdobju v Doljni Lendavi (brez Trimlinov in Lendavskih goric) živelo 1.380 rimskokatolikov, 222 židov, okrog 70 evangeličanov ter nekaj deset prebivalcev drugih veroizpovedi. Glede maternega jezika so navedli 1.520 pripadnikov večinskega (madžarskega) naroda, le desetina bi naj bila slovenskega porekla.

Pri analizi izobraženosti šteje za pomemben podatek, da od 420 dolnjelendavskih oseb, omenjenih v zgornji tabeli, le 99 ni bilo pismenih, kar pomeni 23,5 %. Glede rezultatov popisa prebivalstva na Madžarskem leta 1890 je bilo v celotni državi nepismenih 56 % državljanov, torej je bila Dolnja Lendava nekoliko nad povprečjem. Čeprav v tistih družinah, kjer je znal gospodar pisati in brati, kot smo že omenili, vedno ni veljalo, da je bilo tako tudi pri ostalih družinskih članih, in to drži tudi v obratnem primeru (ko je bil »nosilec« družine nepismen). Pomembno je bilo, da delež nepismenih v mestu ni bil nad 40 %. Torej upravičeno lahko predvidevamo, da je okoli leta 1890 cca 60–65 % dolnjelendavčanov znalo pisati in brati, kar je vsekakor bilo nad takratnim madžarskim povprečjem. Najverjetneje pa to ni bilo tako v okoliških vaseh (čeprav o tem konkretnih podatkov nimamo), kjer je bila nepismenost podobna državnemu povprečju. Želja po boljšem standardu je prav gotovo pogojevala bolj intenzivno naseljevanje okoliških prebivalcev v Doljno Lendavo.

Nekaj podatkov s področja lokalne uprave, sodstva in kulture po letu 1867

Dr. Mór Király je kot dober opazovalec prebivalstva mesta in okolice Dolnje Lendave (po poklicu je bil zdravnik) stanje lokalne in delno tudi županijske uprave pred letom 1848 zelo kritično ocenil.

V večkrat citiranem »milenijskem zborniku« je trdil, da je bila na ravni »srednjega veka«. Takrat je še območje Dolnje Lendave spadalo k okraju Zalalövő. Leta 1846 je bil izbran za namestnika okrajnega glavarja posestnik János Simon iz vasi Kalócfa, ki je deloval v Dolnji Lendavi. Nerazvitost uprave je Mór Király argumentiral z dejstvom, da je namestnik okrajnega glavarja – ob osnovni funkciji (bil je vodja lokalne uprave) – odločal tudi v sodnih zadevah, torej je de facto bil na čelu občinske uprave ter sodstva. Kako je lahko do tega prišlo, je Király pojasnil tako, da »strokovna usposobljenost pri sodniški funkciji tedaj še ni bila pomembna«. Poudaril je, da o tem ni odločala izobrazba, temveč »poštenost posameznika in veličina njegove posesti«. Mór Király je ilustrativno opisal tudi značaj okrajnega glavarja, ki je iz Zalalövőja večkrat na mesec prišel tudi v Dolnjo Lendavo. Omenjeni okrajni glavar je menil, da je »pri spodbujanju narodne zavesti in doseganju navdiha po izobraževanju ter kulturi najučinkovitejši spodbujevalec leskova šiba«. Ne glede na to, je po mnenju Királyja, Dolnjo Lendava doletela sreča, ker je imela zelo spoštovanega mestnega župana, Jánosa Faisztla.

Kot smo že omenili, je Dolnja Lendava konec leta 1849 postala sedež sorazmerno velikega okraja. Z vidika kvalitativnega razvoja lokalne samouprave in javne uprave je bila zelo pomembna zakonska ločitev sodne veje oblasti od upravne oz. izvršne. Na nižjem nivoju se je to sicer v manjši meri občutilo, vendar je kljub temu pomembno vplivalo na razvoj meščanskih vrednot, kar se je pokazalo tudi v primeru Dolnje Lendave. Okrajni glavar v Dolnji Lendavi je bil od leta 1849 vse do svoje smrti (1853) Gyula Babos, ki je že opravljal to funkciji tudi v okraju Zalalövő. Na osnovi razpoložljivih virov lahko sklepamo, da se ni preveč spoznal na upravne zadeve. Podobno so očitali tudi njegovemu nasledniku, Pálu Soósu, ki je iz posestnika prešel v okrajnega glavarja. Za okrajnega sodnika so imenovali Imreja Csutorja, ki mu je sledil György Bölcs. Omenjeni veji oblasti (sodstvo in upravo) so od leta 1854 spet združili, kar je začasno pomenilo korak nazaj. Dobro desetletje pozneje sta se vendarle dokončno ločili. Kljub kratkotrajnim reorganizacijam je Dolnja Lendava de facto ostala osrednje mesto območja (čeprav je za krajši čas ponovno izgubila status okrajnega središča). Iz omenjenega poročila Móra Királyja je razvidno, da so leta 1854 lendavski okrajni urad sodobno opremili. Sicer je ustanova v času z Bachovega absolutizma lahko formalno delovala v nemškem jeziku. Ocenili so za primerno, da so zahtevne

sodne in upravne naloge tedaj opravljali dobri strokovnjaki. Za okrajnega sodnika so imenovali odvetnika iz Kasse (danes Košice na Slovaškem), Józsefa Keresztesyja, ki so mu pri delu pomagali odvetniki János Mocsáry, Ferenc Kárik in Péter Babos.

V tistih letih je dolnjelendavske upravnike obiskal tudi takratni madžarski nadvojvoda Albrecht. Ko se je leta 1861 končalo obdobje absolutizma, se je uprava vrnila k prejšnjemu načinu dela. V obdobju t. i. Schmerlingovega provizorija so sicer spet postale manj pomembne strokovne kompetence, vendar je uradni jezik postala madžarščina, okoliško slovensko prebivalstvo pa je lahko tudi komuniciralo v svojem maternem jeziku. Zaposlili so namreč uradnega slovenskega tolmača. Med drugim je bil tudi priznani lokalni zgodovinar Kálmán Dervarics namestnik okrajnega sodnika, uradni tolmač za slovenski jezik.

Leta 1861 je postal okrajni glavar Pál Simon, za glavarja pa so izvolili Pála Molnárja, ki je kasneje bil izvoljen za poslanca madžarskega Državnega zbora. Mór Király je v analizi razvoja lendavske uprave z nemalo ironije poročal o tem, kako nepomembno je bilo tudi na začetku šestdesetih let 19. stoletja strokovno znanje funkcionarjev. Po Királyu je Pál Molnár »bil sodeč po svojem vedenju in navadah svojevrsten posebnjež; pozimi in poleti je nosil klobuk s krajci, kravate ni nosil nikoli; bil pa je dober domoljub in dober govornik, in verjetno tudi dober domobranec, vendar ni poznal ne preteklosti ne sedanjosti upravnih in pravnih zadev. Tega dobrega glavarja je Bog ustvaril za poslanca, saj je rad živel udobno in nič delal.« Funkcijo dolnjelendavskega okrajnega glavarja je od leta 1862 opravljal Pál Bertalan. Do pomembnih sprememb je spet prišlo leta 1865, ko je začasni zalski župan, grof György Tolnai Festetics na čelo uradov okrajnih glavarstev postavil strokovno usposobljene ljudi. V Dolnji Lendavi je postal okrajni glavar nekdanji glavni županijski tožilec Alajos Molnár, ki je delovanje uradov v precejšnji meri moderniziral. Dve leti kasneje, leta 1867, je postal okrajni glavar Mátyás Lendvay, po poklicu odvetnik, ki je skupaj s svojim porotnikom Dánielom Zakójem pet let upravljal tako sodstvo kot upravo. Potem so leta 1872 dokončno ločili obe veji oblasti in v Dolnji Lendavi – ki je bila znova razglašena za okrajno središče – na obeh področjih vzpostavili najvišje okrajne ustanove: okrajno glavarstvo in okrajno sodišče. Okrajni glavar je bil do leta 1889 József Nagy, ki mu je pri delu pomagal namestnik glavarja Pál Bertalan. Sledila sta jima Viktor Szmodiss, okrajni glavar in Ödön Csesznák, glavar. Glavni sodnik

okrajnega sodišča je še naprej ostal Mátyás Lendvay, ki mu je na tej funkciji kasneje sledil Elek Karabélyos.⁹

Ker v 17. in 18. stoletju stagnirajoča Dolnja Lendava najverjetneje ni imela osnovne šole, je bila v zadnji tretjini 19. stoletja z razvojnega vidika zelo pomembna ustanovitev meščanske šole, ki je delovala od leta 1872. Po določbah z zakonom o izobraževanju iz leta 1868 ustanovljena izobraževalna ustanova ni imela le razvojne, kulturne in pedagoške funkcije, temveč tudi vlogo na področju utrjevanja madžarske narodne zavesti, kar je bilo razvidno iz uredbe o ustanovitvi zavoda (podpisal jo je Ágoston Trefort, minister za verske zadeve in izobraževanje). Prvi direktor zavoda je bil György Csókás. V prvi generaciji učiteljev je kot pomožni učitelj že deloval János Alszeghy, ki je v poznejših letih veljal za enega od najboljših pedagoških strokovnjakov na lendavskem območju. Na začetku delovanja je meščanska šola bila locirana v prostorih dolnjelendavskega gradu, potem pa so se leta 1896, ko je bila v okviru državnega programa praznovanja tisočletnice naselitve Madžarov v Karpatski bazen zgrajena nova šolska zgradba, lahko preselili v prostorno in moderno stavbo. Obstoječa meščanska šola je še bil v šolskem letu 1879/80 ogrožen zaradi nizkega števila vpisanih dijakov, pozneje se je zaradi intenzivne rasti števila prebivalstva stanje stabiliziralo. V poznejših letih je število vpisanih dijakov naglo naraščalo. Pomemben je bil tudi višji delež vpisa dijakov iz okoliških slovenskih naselij. Glede vsestranskega razvoja meščanske šole je bilo odločilno, da jo je Lóránd Eötvös, minister za verske zadeve in izobraževanje, 28. novembra 1894 razglasil za »državno meščansko šolo« ter sprejel pomembne ukrepe glede gradnje novega šolskega objekta, kar se je – kot smo že omenili – dve leti kasneje tudi uresničilo. Pri odločitvi so bili omenjeni tudi madžarizacijski motivi (Dolnja Lendava se je razprostirala na robu madžarskega etničnega območja) ter že večkrat izpostavljena nagla rast števila prebivalstva v mestu.

Sole in ostale pomembne ustanove so v veliki meri prispevale k razvoju meščanskih vrednot v mestu, kar se je v tistih letih konstantno spodbujalo tudi s pomočjo obstoječih društev. Obrtniško bralno društvo je npr. v okviru svojega statuta iz leta 1901 podalo željo po izobraževanju svojih članov, kar so v okviru letnih programov tudi konstantno podpirali. Po njihovem mnenju je le

9 Nándor FÜSS in Kálmán PATAKY (ur.), 1898: Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Nagykanizsa: Weiss L. és F. 73–79.

tako lahko prišlo do okoliščin ter sobivanja v miljeju, kjer so se občani prijetno počutili in zabavali, hkrati pa spontano negovali in oblikovali meščanske vrednote.¹⁰

Izboljšanje pogojev javnega zdravstva ter higienskih razmer je predstavljalo nujni pogoj meščanskega razvoja mesta. Do leta 1850 je bilo stanje na tem področju po mnenju okrožnega zdravnika Fábiána Józsa precej slabo, ker so bile v mestecu večinoma nizke, slabo prezračene, s slamo prekrите hiše, zgrajene večinoma iz lesa. Ilustriral jih je kot objekte »z ozkimi sobami, majhnimi okni in umazanim dvoriščem«. Stanje se je postopno izboljševalo od šestdestih let 19. stoletja, torej v obdobju intenzivnega naseljevanja v Doljno Lendavo. Na začetku so bili zabeleženi zgolj majhni koraki, ki so jim na prelomnici 19. in 20. stoletja sledile večje spremembe. V okviru tega članka povzemamo zgolj najvažnejše informacije s področja zdravstva.

Leta 1835 je Béla Kiss ustanovil prvo lekarno v mestu. Od takrat so v Dolnji Lendavi krajši ali daljši čas delovali zdravniki János Gunser, Ignác Klein in József Tschuk. Samu Moser, ki se je priselil v Doljno Lendavo leta 1847, je bil do leta 1878 zdravnik na posestvu družine Esterházy, nato pa je do 1885 deloval kot prvi izvoljeni okrožni zdravnik. V Dolnji Lendavi je kot zdravnik pripravnik delal tudi Lendavčan Károly Mangin, ki je pozneje postal eden od najvidnejših zdravstvenih strokovnjakov v Zalski županiji in tudi širše. Prvi okrajni zdravnik, ki je deloval v Dolnji Lendavi, je bil Ferenc Kancsal, ki ga je v poznejšem obdobju, leta 1854 nasledil zelo ugleden Mór Király. Tudi omenjeni Fábián Józsa je leta 1886 postal okrožni zdravnik. V zadnjih letih 19. stoletja pa je v Dolnji Lendavi pristal tudi József Brünner, ki je deloval kot splošni zdravnik ter zdravnik železničarjev.¹¹

Na razvoj meščanstva Dolnje Lendave je imelo vpliv veliko odličnih posameznikov, vendar je ena oseba vredna posebne pohvale. Odvetnik Mihály Hajós Kakasdi je bil neutruđen in vsestransko ambiciozen organizator ter oblikovalec meščanskega življenja Dolnje Lendave. Rodil se je 15. septembra 1836 v Kolozsú (danes Romunija), v sedmograški (transilvanski) madžarski družini, ki je izviralá iz naselja Kakasd (županija Maros-Torda).

10 László GÖNCZ, 2003: Néhány adat az alsólendvai oktatás helyzetéről 1941-ig. Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867–1945. Ur. Tanja Šimonka. Lendava: Galerija-Muzej. 56–57.

11 Nándor FÜSS in Kálmán PATAKY (ur.), 1898: Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Nagykanizsa: Weiss L. és F. 61–69.

Končal je pravno fakulteto, kasneje opravil advokaturu. Ko je Dolnja Lendava leta 1872 dobila okrajno sodišče, je v okviru državnega razpisa eno od odvetniških delovnih mest pridobil Mihály Hajós. Tako je prišel v mesto, kjer takrat še ni bilo sledi razvoja. Že naslednje leto je bil pobudnik ustanovitve prostovoljnega gasilskega društva, ki ga je vodil štiri desetletja. Bil je tudi eden od pobudnikov ustanovljene hranilnice leta 1873 ter več desetletij član njene uprave. Prav tako je imel velike zasluge pri tem, da je železnica povezala Doljno Lendavo s svetom. Mihály Hajós Kakasdi je bil na čelu gibanja za pridobitev statusa velike občine, do česar je leta 1891 tudi prišlo. Za ta dosežek je – v zahvalo Lendavčanov – dobil dosmrtni mandat v mestnem svetu. Poleg vsega omenjenega je bil dolga leta predsednik šolskega sveta meščanske šole ter pobudnik in podpornik izgradnje njene nove zgradbe ter je po letu 1900 aktivno sodeloval tudi pri ustanovitvi dežnikarne Hungária, prve tovrstne ustanove v ogrskem delu dualistične monarhije. Ob vsem naštetem ga najdemo na čelu številnih društev ter gibanj, kot je bilo Meščansko bralno društvo (katerega predsednik je bil), obrtno združenje, leta 1903 ustanovljeno nogometno društvo, kjer so ga izvolili za častnega predsednika itd. Mihály Hajós Kakasdi je, kljub temu da ni bil domačin (prišel je v mesto na začetku intenzivnega priseljevanja), hitro ocenil razvojne možnosti Dolnje Lendave ter jih tudi uresničil ali v največji možni meri sodeloval pri tem. Zasluži si, da ga poimenujemo za očeta lendavskega meščanskega obdobja. Umrl je 10. avgusta 1912 v Dolnji Lendavi, pokopan je v družinski grobnici v cerkvi (kapelici) Svete Trojice.

Pod vodstvom Mihályja Hajósa se je začelo gibanje za lastno upravljanje mesta s ciljem, da se Dolnja Lendava upravno osamosvoji od okoliških vasi in formalno postane velika občina. S tem je pridobila pristojnosti, kot so jih imela večja mesta, ki so jih upravljali organizirani mestni sveti. Brez tega so bile možnosti za razvoj veliko bolj omejene, zato je bila sprememba statusa zahteven in resen postopek. Ko je notranji minister odobril zaproseni status, so potrebovali še podporo županijske skupščine. To se je zgodilo 1. julija 1891, ko se je mesto glede lastnega upravljanja de jure osamosvojilo od okoliških naselij. Od takrat so javne mestne aktivnosti usmerjali in izvajali izvoljeni mestni svetniki in mestna uprava na čelu z županom. Neodvisno od tega je Dolnja Lendava še naprej ostala ena od pomembnejših okrajnih središč Zalske županije z istimi pristojnostmi kot prej

pod vodstvom okrajnega glavarja. Dvojna funkcija – okrajno središče ter status velike občine – se je z vidika razvoja mesta in širše okolice izkazala za učinkovito.¹²

Nekaj misli o prvem dolnjelendavskem časopisu

Da je v mestu lahko začel izhajati lokalni časopis (tednik), je vsekakor posledica intenzivnega razvoja v zadnji tretjini 19. stoletja. Z nastankom tisknega medija pa je tudi sam razvoj Dolnje Lendave dobil nov zagon. Na koncu članka bomo izpostavili nekaj misli o prvem dolnjelendavskem tedniku, »Alsó-Lendvai Hiradó«.

Uredniki tednika so ob ustanovitvi napovedali cilj, da želijo s pomočja časopisa okrepiti madžarsko narodno zavest prebivalcev. Ta napoved, ki je nastala pred 130 leti, danes potrebuje kratko razlago. Zmotno bi bilo enostransko sklepati, da je časopis želel biti sredstvo radikalne madžarizacije. Je pa dejstvo, da so članki tednika, marsikdaj tudi med vrsticami, pokazali na težave konsenza med narodnimi manjšinami in »državotvornim« madžarskim narodom. V prvi vrsti je treba pomisliti na številne narodne manjšine tedanje Madžarske, kot so bili Romuni, Slovaki, Srbi, Nemci in Hrvati. Ker politična oblast ni uspela dobiti soglasja manjšinskih veljakov pri najpomembnejših vprašanjih, se je čutila ogroženo. Dolnjelendavski tednik je v nekaterih člankih tudi opozarjal na to, da si na območju, kjer so Madžari, Slovenci in druge manjšine stoletja složno živeli, ne bi smeli privoščiti spodrseljaje, ki bi lahko spodkopali državno pripadnost območja Dolnje Lendave. Za prekmurske Slovence je tedaj bila značilna visoka stopnja lojalnosti do Madžarske, zato so jo z zadovoljstvom sprejemali za svojo domovino. Kljub temu so se v časopisu Alsó-Lendvai Hiradó že leta 1889 pojavili članki, ki so na potencialne težave opozarjali. Spodbujali so širitev madžarskega jezika, kar so argumentirali z izboljšanjem pismenosti pri Slovencih. Tedanje interpretacije ne smemo enačiti z različnimi konfliktnimi pojavi v t. i. prevratnem obdobju (1918–1919), vendar lahko poudarimo, da nedvoumnega medsebojnega zaupanja med različnimi jezikovnimi skupinami tudi na tem območju le ni bilo. Eden od urednikov tednika, Kálmán Pataky (oče znamenitega opernega

12 László GÖNCZ, 2003: Kakasdi Hajós Mihály, a polgári fejlődés alsólendvai élharcosa. Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867–1945. Ur. Tanja Šimonka. Lendava: Galerija-Muzej. 79–87.

pevca svetovnega slovesa, Kálmána Patakyja mlajšega), je o tedanji interpretaciji omenjenih vprašanj menil: »Narod živi v svojem jeziku. Potrudimo se, da bo na Madžarskem vsak državljan znal govoriti tudi madžarsko, saj če se bo naučil madžarskega jezika, bo tudi znal sočustvovati z Madžari. In četudi ne moremo trditi tega, kot pravijo Francozi in Nemci, da mora biti v Franciji vsak Francoz in v Nemčiji vsak Nemec, lahko povemo vsaj to, da na Madžarskem vsak zna govoriti madžarsko.« Pozneje, predvsem v zadnji (tretji) fazi objave tega tednika že v času prve svetovne vojne in neposredno po njej, so o tem vprašanju žal pisali tudi bolj žaljivo in radikalno.

Pomembna najava urednikov tednika je bila tudi ta, da njihova načela temeljijo na »umirjeni objektivnosti«, torej ne želijo samo hvaliti (kot je to takrat počelo veliko lokalnih časopisov), temveč so obljubili objektivni in kritičen ton v zvezi z vprašanji na področju uprave ter drugimi javnimi vprašanji. Želeli so se tudi izogniti neosnovanemu klevetanju ter neupravičenim napadom na konkretne osebe. V zvezi s tem so poudarili: »Za nas bo merodajen interes po osvetlitvi nekega vprašanja, in ne osebe v zvezi s tem!« V prvem obdobju so bili uspešni tudi na tem področju, kar olajša delo tudi na področju raziskovanja lokalne zgodovine, ker je pri rekonstrukciji takratnih dogodkov nevarnost izkrivljanja dejstev manjša. Kasneje, na začetku drugega desetletja 20. stoletja, pa tudi v času prve svetovne vojne, je že bilo stanje drugačno, poročanja v tedniku so postala veliko slabša. Res pa je, da so tedaj že drugi urejali dolnjelendavski tednik.

Ker so si snovalci in podporniki tednika zamislili, da bo časopis, poleg drugih funkcij, tudi pomemben oblikovalec meščanskega življenja, lahko povzamemo, kako je razmišljal Mihály Hajós v prvi (vzorčni) številki o enem od največjih izzivov tedanjega časa v Dolnji Lendavi, o priključitvi mesta na železniško omrežje. »Prebivalci Dolnje Lendave so delovni kot čebelica, pošteni v žlahtnem pomenu besede ter madžarsko čuteči v vseh pogledih.« Na vprašanje, zakaj je mesto kljub odličnim naravnim danostim ter marljivosti prebivalstva v širšem okolišu slabo poznano ter nerazvito, je Mihály Hajós odgovoril naslednje: »Razlog je to, in nič drugega, da je D. Lendava odrezana od sveta, nima povezav, zato nima trga, na katerem bi znala tržiti svoje proizvode. Če želi Lendavčan v svet, je najbližja železniška postaja oddaljena tri ure. Če želi kmet tržiti svoje proizvode, mora narediti enodnevno pot, dokler pride do trga, in če je prišel do tja, zaslužkarji, ki nimajo

meja pri špekulacijah, izkoristijo njegovo naivnost in kupijo njegove izdelke ali pridelke za ceno, s katero niti prevoza ne pokrije. Pred nekaj leti smo se začeli resno ukvarjati z omenjenimi težavami in našim položajem. Začelo se je tudi gibanje, ki bo pripomoglo k temu, da se naše življenje bistveno izboljša. Vendar nismo samo razmišljali, temveč tudi trdno delali, zato smo lahko prišli v situacijo, ko vključitev Dolnje Lendave na železniško omrežje lahko postane realnost.« Hajós je pozval uglednejše meščane, v prvi vrsti posestnike, trgovce ter obrtnike, naj se še bolj zavzamejo za to pomembno stvar in naj ne zamudijo enkratne priložnosti. Eno leto pozneje je v Doljno Lendavo pripeljal prvi vlak!

LITERATURA

Kálmán DERVARICS, 1896: Alsó-Lendva története, *Zalavár-megyei évkönyv a millenniumra*. (Ur. István HALIS in Mór HOFFMANN). Nagykanizsa.

Elek FÉNYES, 1851: *Magyarország geográfia szótára*. II. kötet. Pest: Nyomtatott Kozma Vazulnál. 22.

Nándor FÚSS in Kálmán PATAKY (ur.), 1898: *Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve*. Nagykanizsa: Weiss L. és F. 26–27.

László GÖNCZ, 1997: *Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig*. Lendava: ZKMN. 92.

—, 2003: Néhány adat az alsólendvai oktatás helyzetéről 1941-ig, 2003. *Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867-1945*. Ur. Tanja Šimonka. Lendava: Galerija-Muzej. 56–57.

—, 2003: Kakasdi Hajós Mihály, a polgári fejlődés alsólendvai élharcosa, 2003. *Az alsólendvai polgárosodás korszaka 1867-1945*. Ur. Tanja Šimonka. Lendava: Galerija-Muzej. 79–87.

András VÁLYI, 1799: *Magyar Országának leírása*. II. kötet. Buda: [s. n.]. 505.

Naslov izvirnega besedila: Alsólendva társadalmi jellemzői és népességi viszonyai a 19. század utolsó harmadában, prevedla Ines Varga.

Okoliščine začetka dolnjelendavskega tiska

Zaradi ugodnejšega podjetniškega vzdušja je v drugi polovici 19. stoletja na Madžarskem skokovito naraslo število časopisov v prestolnici in na podeželju. Medtem ko je do leta 1867 bilo tiskarstvo veja obrti, ki je bila vezana na dovoljenje, je lahko po uveljavitvi zakona o tisku leta 1848 praktično vsak, ki je imel primeren kapital, ustanovil tiskarno. Obrtni zakon iz leta 1872 odpravi tudi do takrat potreben depozit za poslovanje, poleg tega pa ni potrebe po dokazovanju strokovne usposobljenosti, zato je tudi v županiji Zala naraščalo število tiskarn.¹ Medtem ko so statistike leta 1866 kazale 105 tiskarn, od tega 88 na podeželju,² je glede na raziskavo z vprašalniki, ki je bila objavljena leta 1889 v Biltenu madžarskih tiskarjev (*Magyar nyomdászok évkönyve*),³ vendar je bila zaključena že sredi oktobra 1888,⁴ na Madžarskem delovalo 410 tiskarn.⁵ Od tega 68 v Budimpešti, 65 pa na desnem bregu Donave. V Zalski županiji Füredi Könyvnyomda v Balatonfüredu, v Čakovcu podružnica tiskarne Fülöpa Fischla iz Nagykanizse, v Keszthelyu Gábor Kardos, v Nagykanizsi Fülöp Fischel, József Vajdits, L. in F. Weiss, v Tapolci B. Löwy ter v Zalaegerszegu vdova Rozália Tahy. V teh mestih, tiskarnah so izhajali tudi že različni časopisi.⁶

V Dolnji Lendavi je prvi tiskani tednik izšel v nedeljo, 12. januarja 1889, v krajevni (podružnični) tiskarni. Njegov naslov je bil *Alsó-Lendvai Híradó* s podnaslovom *Vegyes tartalmu hetilap* (Tednik s splošno vsebino).⁷ Za njegov nastanek je bilo potrebnih nekaj osnovnih pogojev: primerna tiskarna in tiskar, ki je znal pripraviti tednik, nadalje uredniki, novinarji oziroma avtorji in še posebej bralci ter finančna sredstva, da se je podjetje lahko vzdrževalo. Možnost so prinesle spremembe, ki so se leta 1867 začele po državi in tudi v življenju mesta, ko je Dolnja Lendava

1 Foki 1990: 281–282.

2 Prav tam.

3 Firtinger 1889: 113–126.

4 Zato je možno, da so objavljeni podatki netočni.

5 Z izjemo hrvaških območij.

6 Horváth 1978.

7 V naslovih in citatih sledimo izvirnemu načinu zapisovanja.

postala okrajno središče. Rezultat tega je bil, da so se ustanovili okrajni uradi, institucije, npr. leta 1871 Meščansko bralno društvo (Polgári Olvasó-Egylet), leta 1872 meščanska šola, izgled mesteca se je počasi začel prilagajati potrebam uradniškega, učiteljskega, obrtniškega prebivalstva, hkrati pa je služil tudi duhovnim potrebam prebivalstva, ki se je pomeščanjalo. Počasi, vendar je leta 1889 čas dozorel za pojav časopisa.⁸

Ideja, potreba po izdaji tednika je bila v mestu prisotna očitno že dalj časa, za njegovo izdajo so bile potrebne tudi določene predpriprave. Tudi prva poved v uvodnem članku prve številke kaže na to: »Zadostili bomo splošni potrebi, s tem ko bomo v našem mestu ustanovili časopis.«⁹ Bálint Bellosics se v 4. številki pod psevdonimom Bárd iz Budimpešte zahvali urednikom, da so ga zaprosili kot avtorja. Iz njegovega pisanja lahko razberemo, da so dolgo časa razmišljali o začetku časopisa: »Priznavam, da mi je prva številka prinesla brezmejno veselje, saj v njej lahko pozdravim uresničitev dolgoletne ideje.«¹⁰ Več jih pozdravlja njegovo izdajo: iz Beltincev bralec, ki se je podpisal kot »gospod narednik Horváth«: »Torej D. Lendava končno »podaja novice«. Lepo! Bil je že čas, da se je spravila k sebi ter dvignila zastavo napredka. Samo naprej na začetni poti, priznanja vas bodo spremljala na vsakem koraku, saj še nikoli nihče ni storil večje usluge nacionalni zadevi, kot jo bo tukaj na robu države »Alsó-Lendvai Hirado«.« Verjamem, da se bodo na podeželju množično postavljali pod razširjeno zastavo ter tako materialno kot intelektualno podpirali edini organ tega območja, ki se je zavzel za spodbujanje interesa izobraževanja in gospodarstva.«¹¹ V 3. številki eden kasnejših, večkrat javljajočih se avtorjev, János Falvy iz Lentija, v svojem dolgem pismu hvali pomembnost časopisa, ga primerja z že leta pričakovano železniško povezavo ter vlakom, kar bo prineslo veliko dobrega.¹² Tega, da gre za že prej načrtovano izdajo, nič ne dokazuje bolj kot novice zalskih časopisov.

Čakovski Muraköz že 15. aprila 1888 objavi novico, da »želijo v Dolnji Lendavi začetni izdajati časopis z naslovom »Alsó-Lendva és vidéke«, katerega poslanstvo bo spodbujati interese izobraževanja ter

8 S temo se jih je ukvarjalo več, npr. Bánfi 2006, 2008; Brumen 1971, 1961, 1974, 1981; Papp 1998, Papp b. l. b, 2002; Varga 1989, 1990; Horváth 1942.

9 Alsó-Lendvai Hiradó, 12. januar 1889, let. 1, št. 1. 1.

10 Alsó-Lendvai Hiradó, 2. februar 1889, let. 1, št. 4. 3.

11 Alsó-Lendvai Hiradó, 12. januar 1889, let. 1, št. 1. 3.

12 Alsó-Lendvai Hiradó, 27. januar 1889, let. 1, št. 3–4.

gospodarstva. Glede na slišano bo njegov urednik Kálmán Pataky, učitelj meščanske šole. Čestitamo napredku Dolnje Lendave!¹³ Nato čez nekaj dni, 21. aprila 1888, tudi Zalai Közlöny iz Nagykanizse objavi, da »želijo v Dolnji Lendavi začeti izdajati nov časopis.«¹⁴ Podobno tudi Zalamegye iz Zalaegerszega konec decembra 1888: »Nov časopis v naši županiji. V Dolnji Lendavi – kot smo bili obveščeni – bo z urednikovanjem učitelja meščanske šole Kálmána Patakyja z novim letom začel izhajati nov družabni tednik z naslovom »Alsó-Lendva és vidéke.«¹⁵ In čez en teden prav tam: »Kálmánu Patakyju, učitelju dolnjelendavske meščanske šole je – na njegovo vloženo prošnjo – upravni odbor na podlagi podpore šolskega odbora dovolil urednikovanje tednika »Alsó-Lendva és Vidéke«, ki bo začel izhajati v Dolnji Lendavi.¹⁶ Iz teh novic lahko izvemo, da so izvirno časopisu namenili popolnoma drugačen naslov in tudi to, da naj bi imel le enega odgovornega urednika. Ni bilo tako. Naslov časopisa je postal Alsó-Lendvai Híradó, urednika pa sta bila dva, poleg Patakyja še Károly Vachott.

Tudi sosednje izdaje pozdravljajo rojstvo novega časopisa. Zalai Közlöny 15. januarja 1889: »V Zalski županiji je z naslovom »Alsó-Lendvai Híradó« z glavnima urednikoma Kálmánom Patakyjem in Károlyem Vachottom (sin našega pesnika lavreata Sándorja Vachotta) izšla vzorčna številka novega časopisa, ki ga je izdal tiskar Gábor Kardos. Tednik je živahen in spretno urejen. Pozdravljamo ga in mu želimo dolgo življenje. Njegova cena je 4 forinte za celo leto, 2 forinta za pol leta in 1 forint za četrtertletje.«¹⁷ Podobno ga omenja Zalamegye.¹⁸

V kolofonu publikacije lahko takoj pod imeni odgovornih urednikov, Kálmán Pataky in Károly Vachott, preberemo ime izdajatelja ter lastnika časopisa, G. Kardosa oziroma Gáborja Kardosa, keszthelyskega tiskarja. Uredništvo je bilo v Lendavi v Kaniški ulici, urad izdajatelja pa na Glavni ulici. Razen tega o treh ključnih osebah iz publikacije ne izvemo kaj veliko. Odgovorni uredniki v svoj program zapišejo, da je mesto že samo po sebi z vidika prometa in kulture dovolj pomembno središče za to, da ima svoj časopis. Pomembno vlogo bodo namenili uvodnim člankom, ki

13 Muraköz, 15. april 1888, let. 5, št. 16. 2.

14 Zalai Közlöny, 21. april 1888, let. 27, št. 16. 3.

15 Zalamegye, 16. december 1888, let. 7, št. 51. 5.

16 Zalamegye, 23. december 1888, let. 7, št. 52. 3.

17 Zalai Közlöny, 19. januar 1889, let. 28, št. 3. 3.

18 Zalamegye, 20. januar 1889, let. 8, št. 3. 4.

v ospredje postavljajo interese mesta ter podeželja, v katerih bodo poleg zadovoljevanja kulturnih potreb spremljali tudi ta območja s ciljem spodbujanja razvoja gospodarske dejavnosti. Kot program izpostavljajo umirjeno objektivnost, ne hlastanja po senzacijah, in postavljajo v ospredje zadevo ne pa osebne interese. Načrtujejo vzpostavitev dopisniškega omrežja, iz vrst sodelavcev izpostavijo nekaj uglednih domačinov, med drugimi njeno veličanstvo Sándorné Vachott kot državno znano odlično pisateljico, dr. Gyulo Bartha, ravnatelja dolnjelendavske državne deške meščanske šole, Kálmána E. Dervaricsa, kraljevega namestnika okrajnega sodnika ter pisatelja, raziskovalca zgodovine, dr. Fábiana Józsa, okrožnega zdravnika, odvetnika Mihályja Hajósa Kakasdija, enega od osrednjih domačih pobudnikov pomeščanjenja, znano javno osebnost, odvetnika Gyulo Kelcza, dr. Móra Királya, glavnega okrajnega zdravnika, Károlya Sissoviča, člana upravnega odbora Dolnjelendavske hranilnice ter ostale »splošno znane pisatelje iz glavnega mesta«.¹⁹ Le-ti so se odlično odrezali na več področjih mestnega življenja kot ustanovitelji društev, npr. kazina, člani odbora bralnega društva in hranilnice ter njeni funkcionarji.

Izmed dveh odgovornih urednikov se je Kálmán Pataky, učitelj transilvanskega porekla, rodil leta 1857 v županiji Maros-Torda. Šolal se je v Budimpešti, tam je bil vzgojitelj,²⁰ nato pa so ga izvolili za pomožnega učitelja v Dolnji Lendavi.²¹ V Dolnjo Lendavo se priselil 15. februarja 1882.²² Na tem delovnem mestu ga dokončno potrdijo leta 1887,²³ od leta 1890 ga imenujejo za rednega učitelja.²⁴ Leta 1888 v kraju Baglad zaroči²⁵ Irmo Molnár iz bližnjega Szentgyörgyvölgya, leta 1889 se poroči.²⁶ Leta 1896 se jima rodi prvi sin, Kálmán Pataky ml., mednarodno znan operni pevec. V Lendavi ima pomembno vlogo v življenju mesteca, ki je na poti k

19 Alsó-Lendvai Hiradó, 12. januar 1889, let. 1, št. 1. 1.

20 Somogyi–Molnár 1968: 7.

21 »Splošni učitejski odbor »dolnjelendavskega okrožja« Zalske županije bo imel svoj jesenski zbor 9. novembra tekočega leta v Dolnji Lendavi v meščanski šoli (gradu) ...« kjer je zaradi članstva Pataky tudi predaval o geografiji. Néptanítók lapja, 21. oktober 1882, let. 15, št. 42. 675.

22 Fúss–Pataky 1996: XXI.

23 Néptanítók lapja, 7. februar 1887, let. 20, št. 11–12. 91., Budapesti Hírlap, 7. februar 1887, let. 7, št. 37. 6., Pesti Hírlap, 7. februar 1887, let. 9, št. 37. 7.

24 Alsó-Lendvai Hiradó, 27. april 1890, let. 2, št. 17. 3.

25 Fővárosi Lapok, 28. november 1888, let. 25, št. 329. 6., Zalamegye, 2. december 1888, let. 7, št. 49. 3.

26 Somogyi–Molnár 1968: 7., v tej publikaciji jo omenijo kot Mário Molnár.

pomeščanjenju, deluje na področju javnega življenja, kulture, npr. on je eden od urednikov prestižne publikacije »Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve 1896« (Milenijska spominska knjiga mesta Dolnja Lendava), avtor poglavja z naslovom Visszapillantás a magyar nemzet és Alsó-Lendva történetére (Pogled nazaj v zgodovino madžarskega naroda in Dolnje Lendave).²⁷ Leta 1907 ga minister za verske zadeve in javno izobraževanje premesti v Čakovec, mu podeli napredovanje ter ga imenuje za ravnatelja meščanske šole.²⁸

Alsólendvai Hiradó²⁹ o tem piše maja: »Pataky ni bil le dober oče šolarjem, ki so mu bili zaupani v skrb, temveč je bil duša lendavske družbe. Kot do puritansko enostaven, demokratičen človek je bil povsod tam, kjer je bilo govora o delu, ki zahteva trud; bil je dejaven pri vodenju več društev, Obrtno bralno društvo (Iparos Olvasókör), ki že leta sloni na njem, pa z njim izgublja svojega prizadevnega predsednika. Pataky je bil dolgo časa urednik našega časopisa, on je bil celo eden od njegovih ustanoviteljev. V Doljno Lendavo je prišel pred več kot 25 leti ...«³⁰ V februarški številki leta 1908 je Victor M. Oszeszy, takratni odgovorni urednik časopisa v uvodnem članku oznanil Patakyjevo praznovanje, razkrije njegovega portreta v Obrtniškem bralnem društvu. Izpostavi, da je Pataky bralno društvo ustanovil pred sedmimi leti, vendar nima trajnih zaslug le za to, temveč za intelektualni razvoj mesta nasploh. Ne pozabi izpostaviti: »Čestitamo mu tudi mi kot ustanovnemu uredniku tednika Alsólendvai Hiradó, prvaku humanosti, utelešeni dejavnosti, velikemu demokratu!«³¹ Tudi o samem prazniku lahko preberemo izčrpno poročilo v časopisu z dne 8. marca. Njegov portret je pripravil nihče drug kot domačin, kasneje prvi izobražen slikar tega mesta, Márton Faragó³²: »Vsi so bili radovedni, kakšna je slika, o kateri je že predhodno bila razširjena novica, da je eno od najuspešnejših del Marcija Faragója, nadarjenega mladega slikarja.«³³

27 Fúss–Pataky 1996.

28 Somogyi–Molnár 1968: 7., Szinnyei 1891–1914.

29 Od številke, ki je izšla 2. oktobra 1904, se spremeni naslov časopisa: Alsólendvai Hiradó.

30 Alsólendvai Hiradó, 19. maj 1907, let. 12, št. 20. 3.

31 Alsólendvai Hiradó, 23. februar 1908, let. 13, št. 8. 1.

32 Bence 2015.

33 Alsólendvai Hiradó, 8. marec 1908, let. 13, št. 10. 1–2.

Na razpolago so bolj redki viri o Károlyu Vachottu. Najprej je vsekakor potrebno raziskati njegovo družinsko ozadje. Njegov oče, Sándor Vachott, se je rodil leta 1818 v mestu Gyöngyös, njegov oče je bil Imre Vachott, mati pa Zsuzsanna Hercsúth, ki je sicer bila sestrična Lajosa Kossutha.³⁴ Imre je bil zaradi svoje izobrazbe iz prava svetovalec knežjega posestva Esterházyjev. Sándor, ki je stopil na pesniško pot, je bil pisatelj, odvetnik, dopisni član Madžarske akademije znanosti (Magyar Tudományos Akadémia (MTA)), redni član društva Kisfaludi (Kisfaludi Társaság), v času osvobodilnega boja je bil Kossuthov tajnik, zaradi česar je bil v zaporu, vendar je bil izpuščen, nato je v začetku petdesetih let v svojo hišo sprejel preganjanega prijatelja. Zaradi tega ga prijavi in se znajde v zaporu, tam ga maltretirajo in posledično zboli, premožni prijatelji ga spravijo v sanatorij, vendar leta 1861 umre. Njegovo ime se pojavi ob pomembnejših pesnikih, pisateljih, izobražencih tistega časa, s katerimi sta bila v tesnih stikih on in njegova družina. Izmed njih je treba izpostaviti njegovega brata, pisatelja, dramatika in časopisnega urednika Imreja ter njegovo sestro Kornélio, ženo Jánosa Erdélyija, ki je umrla mlada. Erdélyi je bil prav tako pesnik, kritik, estetik, filozof, zbiralec ljudskih pesmi ter član Madžarske akademije znanosti.

Žena Sándorja Vachotta, Mária Csapó, se je rodila v premožno peštansko družino, imela je štiri mlajše sestre, oče je bil znan odvetnik, ki je svoji družini lahko privoščil razkošno življenje. Salon družine, ki je podpirala umetnost, je bil zbirališče umetnikov ter politikov tistega časa. Tukaj so predstavili tudi mlada Sándorja ter Mário, ki ni bila stara niti 14 let, ko sta se leta 1843 poročila. Vendar se je János Csapó zapletel v ponarejanje menic in leta 1844 izgubil. Izkazalo se je, da sploh ni bil zlahtnega porekla. Družina je finančno propadla, Sándor Vachott je v svojo hišo sprejel ženinino mamo ter sestre. Njegova žena je med nosečnostjo doživela živčni zlom, njun prezgodaj rojen otrok je umrl. Sicer je bila ena od Máriinih sester tudi petnajstletna Etelka Csapó, ki ji je Petőfi napisal številne pesmi, saj je bil pri Vachottovih, kjer je spoznal Etelko, domač. Družino pa je še naprej spremljala nesreča. Etelka se je leta 1844 prehladila in januarja naslednjega leta umrla.

Mário Csapó so čakale težke razmere za preživetje, po moževi smrti pa je postala praktično brez prihodkov in je upala na pomoč družinskih prijateljev, kot je bil npr. József Eötvös. Tudi sama je

³⁴ Mati Imréné Vachott je bila sestra očeta Lajosa Kossutha, Lászla. Lajos Kossuth pa je bil ustanovitelj in urednik časopisa Pesti Hírlap.

bila prisiljena prijeti za pero ter vzdrževati sebe in svoje otroke, s čim drugim kot s pisanjem, prevajanjem, izdajanjem časopisa, kot je to naredilo veliko članov družine. Gotovo je sčasoma pridobila poglobljena založniška ter uredniška znanja, saj je izdala številne časopise. Vendar prizadevanja niso bila zadostna, njeni literarni poskusi niso zagotovili finančne varnosti.

Ta kratek povzetek je kljub obširni strokovni literaturi bil potreben za predstavitev družinskega ozadja Márie Csapó, krogov, v katerih se je gibala, ter literarnega miljeja, ki jo je obdajal.³⁵

Pravzaprav malo literarnozgodovinskih virov govori o tem, kje in kako je preživela zadnja leta svojega življenja. Znano je eno njenih pisem iz Dolnje Lendave iz leta 1887,³⁶ vendar ne vemo, kdaj in zakaj se je priselila na to območje, ki je toliko oddaljeno od kraja, od koder izvira njena družina. Ni dvoma o tem, da je imela veliko vlogo pri začetku izdajanja dolnjelendavskega časopisa. Je pogosto omenjena avtorica, v časopisu je objavljala tudi izvirne spise.³⁷ Njen sin, Károly, ki je urednik časopisa, v prvi vrsti objavlja prevode iz francoščine³⁸ in angleščine³⁹ oziroma objavlja pisanja

35 Gl. Kenyeres 2001, Szinnyi 1891–1914, A Pallas Nagy Lexikona, Demmel 2009 in 2019, T. Erdélyi 2006, Völgyesi 2019, Szilágyi 2019, Deák 2019, Török 2019, Kerényi 1999 itd.

36 Pismo gospe Vachott Ferencu Pulszkyju, Dolnja Lendava, 4. avgust 1887. OSZK Kt Fond VIII/1103. Pulszky je bil sicer poročni starešina Sándorja Vachotta; v prvi številki časopisa Alsó-Lendvai Híradó objavijo njegov članek.

37 Z imenom Sándorné Vachott npr. »A karbunkulus torony. Kárpáti monda. (Stolp iz karbunkula. Karpatska legenda.)« V tem citira iz pesmi Petőfi-ja, Garayja, že pokojnega moža, Sándorja Vachotta, Tompa. V nadaljevanjih izhajajo v rubriki Tárca od 20. januarja 1889. Od marca tukaj objavlja odlomke iz enega od svojih pomembnejših del v dveh zvezkih z naslovom »Rajzok a múltból. Emlékiratok.« v članku »Rajzok a múltból. A költő mint gazda. (Risbe iz preteklosti. Pesnik kot gospodar.). Vzorec iz drugega zvezka Sándorné Vachott z naslovom »Emlékiratai« (Spomini), ki je še v tisku.« Nadalje v božični prilogi časopisa Alsó-Lendvai Híradó »Karácsonyi nemtő« (Božični varuh) decembra 1889, »Holdvilág mellett. (Poleg mesečine) – Legenda. – Napisala: Po Elemérjevi objavi Sándorné Vachott.« v številki časopisa Alsó-Lendvai Híradó, 23. novembra 1890 itd.

38 Npr. »Modern házas élet. Francia eredeti után.« (Sodobno zakonsko življenje. Po francoskem izvorniku.) z monogramom V. K., Alsó-Lendvai Híradó, 12. januar 1889, let. 1, št. 1. 1–3.

39 Iz angleščine je prevedel roman z naslovom »A Herkules vize« (Herkulova voda), izšel je v Gyöngyösu leta 1897, v dveh delih. V nadaljevanjih ga objavi tudi v časopisu Alsó-Lendvai Híradó. »Katzenjammer.* Vzorec iz romana »HERCULES VIZE«, iz angleščine prevedel Károly Vachott.« Prvi del v časopisu Alsó-Lendvai Híradó, 28. aprila 1889, let. 1, št. 16. 1–2., zadnji del Alsó-Lendvai Híradó, 13. oktobra 1889, let. 1, št. 40. 1–3. Ime avtorja,

svoje mrtve sestre Ide.⁴⁰ Sándorné Vachott je bila leta 1887 stara 57 let, do svoje smrti leta 1896 je skoraj vseskozi živela v Dolnji Lendavi s sinom Károlyem in ostalimi člani družine, njihovo natančno identiteto lahko samo delno predvidevamo. Károly se je rodil leta 1849, tako je bil leta 1887 v Dolnji Lendavi star 38 let.

Leta 1889 lahko v več državnih časopisih beremo,⁴¹ da je Károly Vachott, »sin našega pesnika lavreata« Sándorja Vachotta v Dolnji Lendavi 5. februarja zaročil gospodično Olgo Mihony, glede na lokalni časopis Olgo Mihomi.⁴² Iz teh objav se izkaže tudi, da je Károly upravnik posestva Miklósa Esterházyja,⁴³ v tem času so namreč nekdanja Bánffyjeva posestva bila v lasti Esterházyjev. To je mogoče bil vzrok tega, da je prišla družina Vachott v Doljno Lendavo, saj je že Károlyev dedek po očetovi strani bil v službi Esterházyjev v Gyönyösu. Sándorné Vachott niti v Dolnji Lendavi ni ostala neopažena. Poleg pojavljanj v tisku je bila tudi pomembna osebnost javnega življenja. V enem intervjuju leta 1890 omenijo, da je družabno življenje Dolnje Lendave dokaj zaostalo, bilo bi na primer dobro, če bi v mestu ustanovili dobrodelna društva. Neznani intervjuvanec pove: »Če se prav spomnim, je njeno visočanstvo gospa Sándorné Vachott že spregovorila o ustanovitvi ženskega društva, vendar se še ni zgodilo

naslov dela pa se pojavi tudi v tem načinu pisanja: »Iz romana z naslovom »A Hercules vize«. Iz angleščine prevedel: Károly Vachott.« Alsó-Lendvai Híradó, 12. maj 1889, let. 1, št. 18. 1–3. Delo se je pojavilo nekaj let po odhodu Károlyja Vachotta iz Lendave: »— A Herkules vize. Iz Egra nam je knjigarnar Gyula Beznák poslal roman v dveh delih, ki ga je napisal angleški avtor »A Herkules vize« in ga v madžarščino prevedel sin Sándorja Vachotta, Károly Vachott. Četudi na romanu ni vidno avtorjevo ime, iz predgovora izvemo, da je avtor bil na Madžarskem na mednarodnem kongresu geologov, med bivanjem tukaj je bil tudi na kopališču Herkules, kjer je napisal svoj roman, temo pa črpal prav od tam, in roman, ki se dogaja na madžarski zemlji in je v Ameriki vzbudil veliko zanimanja. To zanimanje je razumljivo. Roman je lep, zanimiv in prevod je krasen. Naslovnica zamolči ime pravega avtorja prav tako kot ceno knjige.« Pécsi Napló, 20. december 1898, let. 7, št. 291. 8.

40 Svojo prozo je objavljala v nadaljevanjih: »Két téli est. (Dve zimski noči) Napisala: Ida Vachott Gyórfyné. Első este. (Prva noč.)« V opombah pod tretjim nadaljevanjem: »Iz zapuščine dokumentov zgodaj umrle duhovno bogate hčere Sándorja Vachotta.« Prvi del: Alsó-Lendvai Híradó, 21. september 1890, let. 2, št. 38. 1–2., konec se nadaljuje v tretjem letniku časopisa, 1891, katerega izvodi se niso ohranili.

41 Npr. Ország-Világ, 16. februar 1889, let. 10, št. 8. 126.

42 Alsó-Lendvai Híradó, 10. februar 1889, let. 1, št. 5. 4.

43 Fővárosi Lapok, 12. februar 1889, let. 26, št. 42. 306, Pesti Hírlap, 12. februar 1889, let. 11, št. 43. 8.

nič.«⁴⁴ Leta 1890 časopis Zalai Közlöny z dolgim utemeljevanjem objavi poziv pisateljem iz Zalske županije, da naj po vzoru društva Kesztheyi Helikon ustanovijo društvo zalskih pisateljev. Sándorné Vachott se je v stolpcih tednika Alsó-Lendvai Híradó takoj zavzela za zadevo,⁴⁵ prevzela pobudo in poskusila organizirati društvo. Časopis Zalamegye je večkrat pisal o ustanovitvi, poročajo, da bo predhodni sestanek oživitve društva Keszthely Helikon v Dolnji Lendavi, 2. decembra 1890. Sestanek je vodila Sándorné Vachott.⁴⁶ Na sestanku so se odločili, da se bo leposlovni krog imenoval Zalai Helikon.⁴⁷ Pobuda je bila zaradi pomanjkanja zanimanja neuspešna. Zaradi ravnodušnosti je Zalamegye leta 1894 objavil še zadnji poziv za zbiranje življenjepisov, ki ga je napisal Pál Körmendy, kaj če »vstane od mrtvih: – »Zalai Helikon!«⁴⁸

Toda Vachottovi so imeli večje skrbi od tega. Razpršeno, od leta 1889 do vsaj 1894, najdemo v medijih objavljenih več takšnih objav o dražbah, na katerih prodajajo premičnine dolnjelendavčanov Sándorné Vachott in Károlya Vachotta zaradi poplačila dolgov. Decembra leta 1889 za Združeno hranilnico v Budimpešti (Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár) 460 forintov ter 6 % obresti ter stroškov, za Egersko trgovinsko in obrtniško kreditno institucijo (Egri Kereskedelmi és Ipari hitelintézet) 180 forintov in prav tako obresti ter ostali stroški, nadalje 170 forintov ter zaradi obresti in ostalih stroškov je sodišče na dražbi objavilo prodajo pohištva, luči, pušk, kuhinjskega pohištva v vrednosti 800 forintov.⁴⁹ Podobne dražbe so bile npr. avgusta leta 1890,⁵⁰ avgusta leta 1891,⁵¹ septembra,⁵² oktobra⁵³ in decembra⁵⁴ leta 1892, januarja leta 1894.⁵⁵ Stalne finančne težave torej kažejo na to, da si družina ni znala zagotoviti mirnega življenja niti v Dolnji Lendavi. Károly Vachott se je, prav tako kot dedek po materini strani, zapletel v škandal z menicami, o tem so že leta 1880 pisali

44 Alsó-Lendvai Híradó, 5. oktober 1890, let. 2, št. 40. 2.

45 Alsó-Lendvai Híradó, 2. november 1890, let. 2, št. 44. 1–2.

46 Zalamegye, 14. december 1890, let. 9, št. 50. 3.

47 Zalamegye, 1. februar 1891, let. 10, št. 5. 4.

48 Zalamegye, 22. julij 1894, let. 13, št. 29. 3.

49 Alsó-Lendvai Híradó, 1. december 1889, let. 1, št. 47. 5.

50 Alsó-Lendvai Híradó, 31. avgust 1890, let. 2, št. 35. 3.

51 Zalamegye, 23. avgust 1891, let. 10, št. 34. 6.

52 Zalamegye, 18. september 1892, let. 11, št. 38. 4.

53 Zalamegye, 16. oktober 1892, let. 11, št. 42. 5.

54 Zalamegye, 25. december 1892, let. 11, št. 52. 4.

55 Zalamegye, 14. januar 1894. let. 13, št. 2. 4.

v več časopisih.⁵⁶ Mária Vachott je glede na vire že pozno poleti leta 1887, da bi pomagala sinu, ki se je zapletel v škandal z menicami in se znašel v težavah, Ferencu Pulszkyju, ki je bil direktor Madžarskega narodnega muzeja (Magyar Nemzeti Múzeum), staremu dobremu prijatelju, ponudila v nakup 42 Eötvösevih pisem in Eötvösev rokopis začetka romana Margit ter 4 pisma Ferenca Deáka.⁵⁷ O zadnjih letih Sándorné Vachott vemo toliko, da je živela v Dolnji Lendavi v zgradbi gradu, leta 1894 je oslepela in je svoje spomine narekovala enemu od svojih vnukov: »Vdova pesnika. Vdova pokojnega Sándorja Vachotta, pesnika, ki ga je doletel žalosten konec, rojena Mária Csapó, preživlja svojo starost v starem gradu Bánffyjevih v Dolnji Lendavi. Madžarsko občinstvo pozna dobro izobraženo žensko po njenih literarnih delih, v krogu katere se je v prejšnjih desetletjih obrnilo veliko pisateljev. Občinstvo jo lahko pozna tudi iz Petőfijevih pisem. Njena mlajša sestra je bila zgodaj umrla Etelka Csapó, ki jo je Petőfi opeval v pesmi »Czypirus-lombok« (Krošnje cipres). Vdova, ki je preživela veliko preizkušenj, njen mož pa je dolgo časa bil živi mrtvec, je sedaj oslepela. Nепrestano je pisala in preveč obremenila svoje oči. Vendar moč njene duše ni oslabela in se jo tudi sedaj lahko pogosto opazi na krajših sprehodih z vnukinjo Ilono Gyórfy. Ni opustila niti svojega literarnega dela in svoje spomine narekuje svoji vnukinji.«⁵⁸

Marca leta 1896 so takratni časopisi objavili novico,⁵⁹ da je Sándorné Vachott, rojena Mária Csapó, 29. februarja umrla v Tapolci. Njen pogreb je bil 3. marca v Gyulakesziju. To pomeni, da se je družina Vachott med leti 1894 in 1896 verjetno odselila iz Dolnje Lendave. Károlya Vachotta so leta 1899 izvolili za notarja v kraj Tótfalu v županiji Pest-Pilis-Solt-Kiskun.⁶⁰ Umrli je leta 1913. Njegov grob je v današnjem kraju Tahitótfaľu v bližini

56 A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője (Uradne objave Budimpeškega glasila), 18. julij 1880, let. 14, št. 163. 5493., 24. november 1880, let. 14, št. 270. 9034., in 25. november 1880, let. 14, št. 271. 9066.

57 Pismo Vachottove Ferencu Pulszkyju, Dolnja Lendava, 4. avgust 1887. OSZK Kt Fond VIII/1103. Gl. Deák 2019.

58 Vasárnapi Ujság, 7. januar 1894, let. 41, št. 1. 13., nekoliko krajše podobno objavi tudi več drugih časopisov, npr. Pesti Napló, 2. januar 1894, let. 45, št. 2. 2., Fővárosi Lapok, 3. januar 1894, let. 31, št. 3. 16., Kolozsvár, 3. januar 1894, let. 8, št. 2. 3. Njeni spomini, Vachott 1887–1889, so bili takrat že objavljeni, zato ne vemo, o čem je pisala.

59 Vasárnapi Ujság, 8. marec 1896, let. 43, št. 10. 157., Pesti Hirlap, 3. marec 1896, let. 18, št. 62. 7., Budapesti Hirlap, 2. marec 1896, let. 16, št. 61. 4.

60 Belügyi Közlöny, 1. november 1899, let. 4, št. 21. 457.

Budimpešte, leto njegove smrti je 1913, tam je opravljal delo notarja. V krajevnem pokopališču na njegovem nagrobniku stoji naslednji napis: »Vachotfalvi Vachott Károly (1849–1913). Ampak vse zaman! Tvoja pot je končana! Za vedno bodo nate legle hladne sanje. Sveti mir naj plapola na mestu žalovanja tvojega groba. Naj bog pusti v miru počivati prah tvojega zvestega srca. Spomin Kornélie Vachott Sándor.«⁶¹

V zadnjih dveh številkah prvega letnika časopisa Alsó-Lendvai Hiradó uredniki predvidevajo začetek izdajanja novega časopisa. Opažali so, da dajejo podeželska glasila najmanj prostora leposlovju, zato bodo izdali prilogo časopisa Alsó-Lendvai Hiradó z naslovom Szépirodalmi Közlöny (Leposlovno glasilo). Revija, zasnovana na eni sami strani, je računala, da bo pritegnila predvsem zanimanje bralcev za žanr romana, novele, torej proze. Predvidevali so objavo originalnih del znanih madžarskih piscev, ki so jim tudi obljubili, da jim bodo pošiljali svoja besedila, poleg tega so želeli objavljati prevode iz tujih jezikov. Obenem besedila nagovarjajo bralca predvsem k finančni podpori, razširjanju časopisa. V uredništvu prosijo za takšne naslove, kamor bodo januarja lahko poslali najnovejšo številko novega časopisa Alsó-Lendvai Hiradó ter vzorčno številko Leposlovnega glasila. Kakor pišejo, želijo januarja razposlati več tisoč števil. Tednik ter prilogo se bo dalo naročiti skupaj ali posamično.⁶² Obenem je izdajatelj János Farkas objavil poziv, da naj naročniki, ki imajo dolgove, le-te poravnajo.⁶³ Leto zaključujejo z božično prilogo na dveh straneh, v kateri so večinoma objavili leposlovna besedila. S podobnimi pozivi se začne drugi letnik, s to očitno spremembo, da ima tednik le odgovornega urednika, Kálmána Patakyja. Odgovorni urednik Leposlovnega glasila je Károly Vachott, vendar se to preneha po dveh številkah: »Z obžalovanjem obveščamo naše bralce, da potem, ko smo se po nekaj tednih prepričali, da se poleg našega tednika zaradi pomanjkanja podpore še eno Leposlovno glasilo ne more samo vzdrževati, le-tega dokončno prenehamo izdajati ...«⁶⁴ Čeprav je začel s Petőfijevim prevodom iz leta 1884, objavi novelo Jenny Francoza Paula de Kocka, ki ga je Petőfi pripravil njegovemu stricu Károlyu Vachottu za časopis

61 Szalai 2006: 8.

62 Alsó-Lendvai Hiradó, 22. december 1889, let. 1, št. 50. 1., Alsó-Lendvai Hiradó, 29. december 1889, let. 1, št. 51. 1.

63 Alsó-Lendvai Hiradó, 22. december 1889, let. 1, št. 50. 3.

64 Alsó-Lendvai Hiradó, 26. januar 1890, let. 2, št. 4. 3.

Pesti Divatlap. Osnova drugega besedila je lokalni mit, novela z naslovom Gyűrű (Prstan), ki jo je objavil Bálint Bellosics pod psevdonimom Bárd. Poleg teh lahko beremo besedilo brez avtorja ter besedilo z naslovom Női Coupé z monogramom E. K. S tem je priloga prenehala izhajati.

Časopis od 14. številke⁶⁵ poleg Patakyja ureja spet tudi Vachott, vendar je od naslednje, 15. številke,⁶⁶ kot odgovorni urednik naveden samo Vachott. Odgovor na to dobimo v rubriki novice: »Izjava. Imam to srečo, da lahko sporočim zelo spoštovanim bralcem, da sem že 1. aprila odstopil od urednikovanja tega časopisa. Moje mnoge okupacije, ki izhajajo iz moje službe, so me prisilile k temu, da se ločim od nadaljnjega urednikovanja tega časopisa ...«⁶⁷ Njegov odstop je bil omembe vreden tudi za časopis Muraszombat és Vidéke.⁶⁸ Patakyja so, kot smo omenili, tega leta imenovali za rednega učitelja v meščanski šoli.

Vemo tudi za tretji letnik, vendar ne poznamo ohranjenih izvodov. Časopis je v tej zasedbi nehal izhajati. Tednik znova zagleda luč sveta leta 1897, za kratko obdobje z naslovom Alsó-Lendva és Vidéke, nato ga v istem letu, 1897, zamenja Délzala, nato pa leta 1899 spet začne izhajati Alsó-Lendva és vidéke.

V zgodovini lendavskega tiskarstva je prva pomembna postaja Hoffhalterjeva potujoča tiskarna, ki je v mestu delovala v 16. stoletju in je z njo povezana izdaja treh knjig v madžarskem jeziku.⁶⁹ Po tem do 19. stoletja nimamo informacij o tiskarju s sedežem v Dolnji Lendavi. Tiskovine, knjige, vsaj za aristokracijo, premožnejše družine, so bile brez dvoma dostopne vseskozi v vmesnih stoletjih, če drugo ne, sem lahko z vso gotovostjo uvrščamo molitvenike, publikacije z nabožno vsebino, kalendarije, pa tudi šund. Iz 19. stoletja pa imamo že pisne vire o knjigovezih ter knjigotržcih. Poimensko Endre Balogh oziroma v drugi različici András Balogh in kasneje njegova vdova, nato Árpád Balogh,⁷⁰

65 Alsó-Lendvai Híradó, 6. april 1890, let. 2, št. 14. 1.

66 Alsó-Lendvai Híradó, 13. april 1890, let. 2, št. 15. 1.

67 Alsó-Lendvai Híradó, 13. april 1890, let. 2, št. 15. 3.

68 Muraszombat és Vidéke, 20. april 1890, let. 6, št. 16. 2.

69 Hubert 2001, 2007, 2009, Bánfi 2006.

70 Predpostavljamo lahko, da o Árpádu Baloghu govorita kar dve časopisni novici. Muraköz, 3. april 1887, let. 4, št. 2.: »Trije čakovski orožniki so 30. dne meseca marca v čakovskih gostilnah iskali tistega malopridneža (njegovo ime Antal Tusl, pomožni knjigovez), ki je v D. Lendavi od svojega delodajalca knjigoveza Á. B. ukradel nakit ter oblačila v vrednosti 173 forintov ter pobegnil. Še vedno ga niso našli.« Alsó-Lendvai Híradó, 5. avgust 1900, let.

pri katerem se je v Lendavi od sredine 19. stoletja lahko kupilo slovenske, večinoma v prekmurščino prevedene knjige z nabožno vsebino. Iz tega se je izkazalo, da so prodajali tudi tiskovine, naročene ter natisnjene v drugih, oddaljenih tiskarnah. Na knjigah se namreč največkrat pojavi bolj oddaljen kraj tiskanja, npr. Mosonmagyaróvár ali Graz: Natis v Sztaromgradi,⁷¹ Stampano v M. óvári pri Czéh Sándor,⁷² Stampano Leykam-Josefsthal v Gradci⁷³ itd. Včasih pa je natisnjeno samo, da se lahko dobi v Lendavi pri Endreju Balogh, Endrejevi vdovi, Andrásu, Árpádu.⁷⁴

Zbirka Magyar Könyvszemle⁷⁵ v začetnem obdobju omeni tudi več dolnjelendavskih šolskih spričeval, ki so jih izdelali različni tiskarji. Medtem ko so pred letom 1888 ta spričevala tiskali npr. v Nagykanizsi, je 16. spričevalo dolnjelendavske deške meščanske šole, ki je bila vzdrževana z državno pomočjo, leta 1888 bilo izdelano v Dolnji Lendavi, kot tiskar je naveden J. Kardos,⁷⁶ nato pa v spričevalu za leto 1888–89 leta 1889 György Szabó.⁷⁷ Ti dve osebi sta torej znani po imenu (priimku) kot prva tiskarja v tem obdobju.

Vse to sovпада s predpripravami ter časom izida časopisa Alsó-Lendvai Híradó leta 1889. V tem je kot izdajatelj ter lastnik časopisa naveden G. Kardos, torej Gábor Kardos. Tega, če sta J. Kardos in G. Kardos ista oseba, ne vemo, možno je, lahko gre tudi za družinskega člana, dve inicialki J. in G. sta lahko tudi napaki, lahko gre tudi za nepazljivost tipografa. O J. Kardosu nimamo virov, vendar poznamo kar nekaj ostankov dejavnosti Gáborja Kardosa.

Z imenom tiskarja Gáboja Kardosa se lahko prvič srečamo leta 1887 v Biltenu madžarskih tiskarjev, in sicer kot s tiskarjem iz Keszthelya,⁷⁸ nato leta 1888 prav tam, kjer je objavljeno, da se

5, št. 31. 2.: Smrt. Posestnik s posestvi v krajih Rábahídvég ter Galanta in knjigovez Árpád Balogh je v 49. letu starosti po dolgem trpljenju umrl 1. avgusta tekočega leta ob 2. uri; njegov pogreb je bil 2. dan tekočega meseca popoldan ob 4. uri z demonstrativno udeležbo velikega občinstva.«

71 Natisnjeno v Óváru.

72 Natisnjeno v Magyaróváru pri Sándorju Czéhu.

73 Natisnjeno v Gradcu v tiskarni Leykam-Josefsthal.

74 Melich 1902: 439, 441–442, 446., Papp b. l. a, Škafar 1978, Munda 1980, Brumen 1979.

75 Izhaja od 1876.

76 Horváth 1888: 113.

77 Horváth 1889: 115.

78 Firtinger 1887: 134.

od leta 1883 ukvarja s to dejavnostjo kot šolani tiskar. Imel je avtomatski tiskarski stroj, ročni tiskarski stroj ter t. i. ameriški tiskarski stroj.⁷⁹

V Keszthelyu s tiskarskim strojem Kardos prvič zamenja murskosoboškega Márka Grünbauma, ki je tam z ročnim tiskarskim strojem deloval od leta 1881 in je tiskal časopis z naslovom Keszthely. Vendar se leta 1884 vrne v Mursko Soboto, kjer začne nov posel, izdaja tednik dolge življenjske dobe, Muraszombat és vidéke. Kardos od njega prevzame časopis z naslovom Keszthely, ki ga tiska do leta 1890. Tukaj izdaja tudi druge tiskovine.

Kardosevo ime se pojavi tudi v Čakovcu: v čakovski podružnični tiskarni Fülöpa Fischla izdajan časopis Muraköz. V prvem letniku časopisa, 10. julija 1884, poroča o tem, da »je Gáborja Kardosa, lokalnega tiskarnarja, ob zori 1. julija eden od odpuščenih tipografov okradel za 120 forintov. Tatu še niso našli.«⁸⁰ 120 forintov niti ni mogel biti tako majhen znesek, če vemo, da je npr. takrat letna naročnina na časopis Muraköz stala 3 forinte za 52 števil. Svojo dejavnost je torej opravljal tudi v Čakovcu, vendar ne dolgo, saj 20. avgusta 1884 v istem časopisu objavi, da po petih mesecih delovanja svojo čakovsko tiskarno seli v Keszthely, saj mesto ne more vzdrževati dveh tiskarn, še ene ne.⁸¹

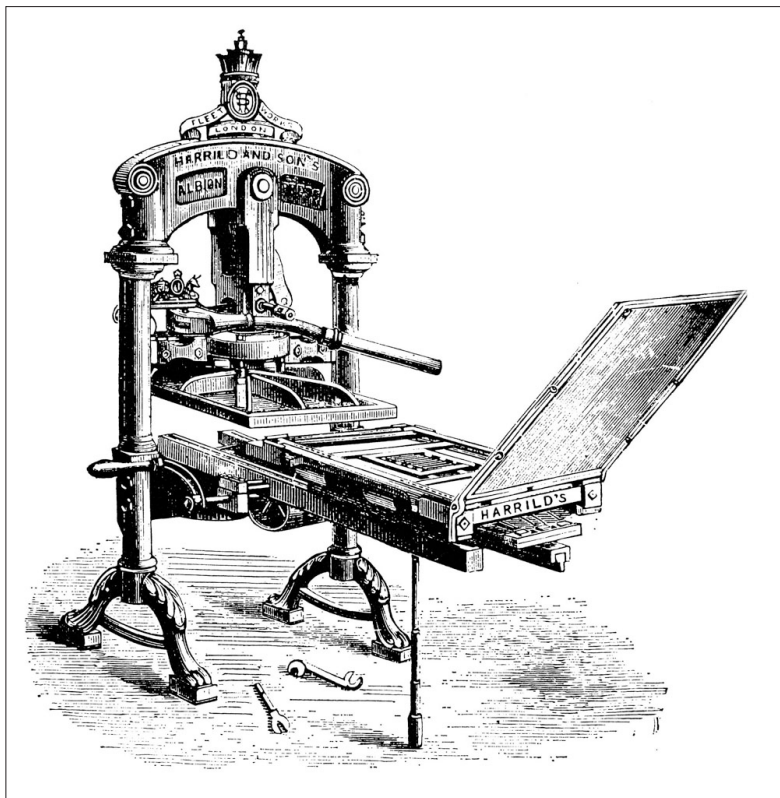
79 Firtinger 1888: 112.

80 Muraköz, 10. julij 1884, let. 1, št. 6. 3.

81 Muraköz, 20. avgust 1884, let. 1, št. 10. 2.: „IZJAVA. Podpisani želim obvestiti velecenjeno občinstvo, da bom zaprl svojo tiskarno, ki sem jo postavil pred petimi meseci v tem kraju, in jo premestil v Keszthely, in sicer zato, ker Čakovec ne da ne zmore z delom oskrbovati dveh tiskarn, še ene ne. In sedaj, preden se poslovim od svojih dragih podpornikov, ne morem mimo iskrene in iz srca prihajajoče zahvale za njihovo množično podporo, ter odhajam z upanjem, da me bo navdušeno občinstvo ohranilo v dragocenem spominu. Z globokim spoštovanjem. / GÁBOR KARDOS. / Kot iz zgornje objave vidi velecenjeno občinstvo, je bil gospod Kardos prisiljen svojo tiskarno iz našega mesta preseliti v drug kraj, saj zaradi pomanjkanja dela le-tega ni bil več zmožen opravljati. Iz tega torej velecenjeno občinstvo lahko sklepa, kako težko je in kako drag je obstoj ter vzdrževanje tiskarne v majhnem mestu. / Zato s spoštovanjem naprošam velecenjeno občinstvo, da naj poskusijo mojo lokalno tiskarno v kar največji meri podpirati, – da se ne bom znašel v takšnem položaju, da bom moral svojo tukajšnjo tiskarno zapreti – ter s tem prikrajšali naše mesto za obrt, ki je že začela kazati znake napredka. / Sam se ne bom izogibal nikakršnih žrtev, da bi svojo že sedaj dobro opremljeno tiskarno razširil in moje glavno prizadevanje bo usmerjeno v to, da bom potrebe velecenjenega občinstva kar najbolj zadovoljil. / Ponovno prosim velecenjeno občinstvo, da naj podpirajo mojo požrtvovalnost ter pogosteje uporabljajo moje storitve, z odličnim spoštovanjem / FÜLÖP FISCHEL / prodajalec knjig in tiskarnar.

Pravzaprav ne vemo, kdaj se je odselil iz mesta, saj je Gábor Kardos marca 1885 še v Čakovcu zaročil Fáni Löbl,⁸² s katero sta se 14. aprila tudi poročila v čakovski izraelitski molilnici.⁸³ Ali pa npr. Magyar Könyvszemle leta 1885 piše, da je spričevala 15. letnika Osnovne ljudske šole mestne občine Čakovec (Csáktornyai városi községi elemi népiskola) za šolsko leto 1883–84 leta 1885 on tiskal v Čakovcu.⁸⁴ Kasneje spričevala več šol izdeluje že v Keszthelyu.

Kardos oktobra leta 1887 odpre tiskarno tudi v kraju Kiskunhalas v stanovanju knjigoveza in knjigotržca Ferenc Nyárika.

*Tiskarska ročna stiskalnica iz litega železa, prikaz z začetka XIX. stoletja
Vir: <http://typographia.oszk.hu/html/hun/gutenberg.htm> (3. 9. 2020).*

82 Pesti Hirlap, 1. april 1885, let. 7, št. 90. 12.: Fanny Löbl, Budapesti Hirlap, 2. april 1885, let. 5, št. 91. 7.: Fanni Löbl.

83 Muraköz, 19. april 1885, let. 2, št. 15. 2.: Fáni Loebel

84 Horváth 1885: CXVI.

Vodja tiskarne je bil János Farkas. Edini časopis, Halasi Hiradó, je pripravljala od oktobra 1887 do konca marca leta 1888.⁸⁵ Izgleda, da podjetje ni bilo uspešno, z odhodom tiskarja preneha izhajati tudi časopis.

Točno v teh letih ima glede na Bilten madžarskih tiskarjev Kardos v Balatonfüredu tiskarno z ročnim tiskarskim strojem, ki se je imenovala Füredi Könyvnyomda.⁸⁶ To dokazuje, da ga lahko uvrščamo med tiskarje, ki so imeli boljše opremljene tiskarne in delovali v več mestih, pogosto pa je tudi spreminjal kraje svojih tiskarn.

12. januarja 1889 Kardos v lendavski podružnični tiskarni izda Alsó-Lendvai Hiradó, verjetno pa je izdal tudi že leta 1888 omenjeno šolsko spričevalo. Vendar je prav tako kot drugje tudi tukaj ostal le kratek čas, izdal je vsega 13 številčk časopisa. Poleg časopisa oglašuje še izdelavo ostalih tiskovin, kot so knjige in ostali drobni tisk, npr. uradne obrazce, plakate, vabila, vizitke, plesne sezname, osmrtnice in ostalo. Tiskarno 10. aprila prevzame tiskarnar György Szabó. Možno, da gre za zgoraj že omenjenega Györgya Szabója, ki je v tem obdobju tukaj tiskal tudi šolska spričevala. Kardos je tiskarno prodal Szabóju, ki je imel namen odpreti knjigarno in papirnico.

Kardos je bil v Keszthelyu prisoten do avgusta 1890, tiskarno ter časopis Keszthely je od njega prevzel Ignác Nádai. Tega leta, prav tako avgusta, se v Keszthelyu pojavi še en tiskarnar, János Farkas, mogoče prav nekdanji vodja omenjene Kardoseve tiskarne v Kiskunhalasu, in leta 1891 začne izdajati drugi časopis v mestu, Keszthelyi Hirlap.⁸⁷

Gábor Kardos se po poskusih v Čakovcu, Keszthelyu, Balatonfüredu, Kiskunhalasu, Lendavi odseli iz tega kraja. Z odredbo z datumom 28. aprila 1892 je sodišče v Subotici (Szabadkai törvénytársaság) registriralo podjetje z imenom Kardos F., ki je bilo v lasti Gáborné Kardos, roj. Fáni Löbl, prebivalke Subotice, lastnice tiskarne. Kot upravitelj je naveden Gábor Kardos.⁸⁸ Onadva sta bila četrta tiskarnarja v mestu. Glede na takratne virov »sta ta podjetnika precej zaposlena z lokalnimi in podeželskimi naročili.«⁸⁹

85 Horváth–Modok 2005: 403, 420, 432.

86 Firtinger 1888: 112, Lichneckert 1999: 432–433.

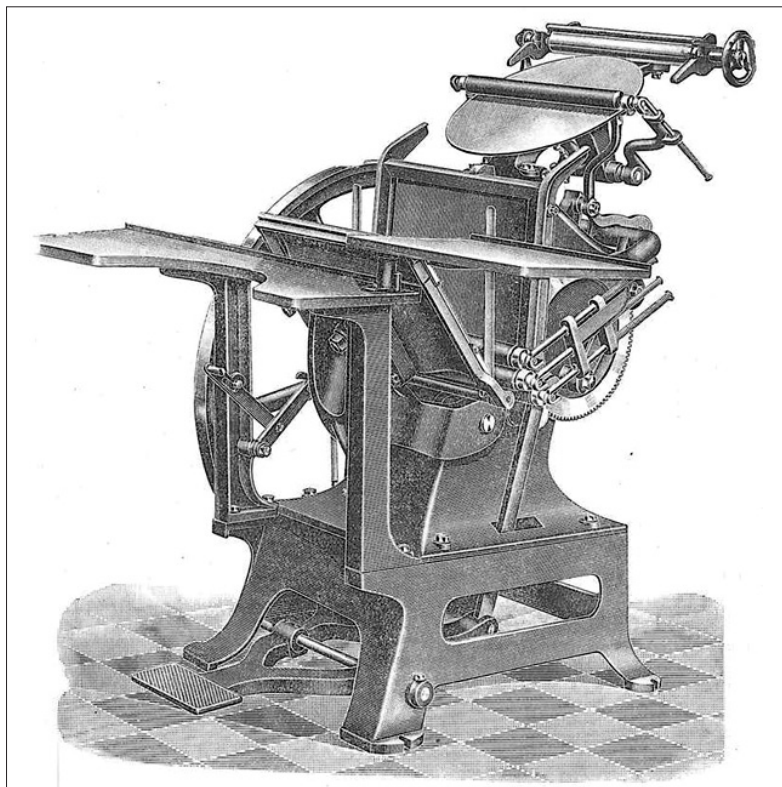
87 Bontz 1896: 336–337. Delo, ki je uporabljeno za vir, je tudi nastalo v tiskarni Jánosa Farkasa.

88 Központi Értesítő, 22. maj 1892, let. 17, št. 41. 668.

89 Iványi 1892: 228.

Usoda lendavskih tiskarn je tudi po Kardosevem odhodu nesrečna. György Szabó zaman nabavi sodoben, velik avtomatski tiskarski stroj, od 14. julija 1889 izdane 27. številke naprej je novi izdajatelj ter tiskar časopisa Alsó-Lendvai Hiradó János Farkas iz Keszthelya, ki je poleg časopisov izdajal tudi ostale tiskovine, tako kot njegova prednika, tudi šolska spričevala. Vendar je njegova prisotnost komaj trajala dlje kot eno leto, ko se je s tiskarno odselil v Keszthely, da bi zapolnil prazno mesto po odhodu Gáborja Kardosa. Bralcem obljubi, da bo časopis tudi odslej izhajal v nespremenjeni obliki, vendar leta 1891, več kot očitno zaradi finančnih težav, preneha izhajati.

Iz Imenika madžarskih obrtnikov in trgovcev (Magyarország iparosainak és kereskedőinek címjegyzéke) iz leta 1892 vemo,

Ameriški »Official« avtomatski tiskarski stroj: iz tovarne strojev Otto Krüger Berlin S. W. Simeonstrasse 18.

Vir: Emlék-könyv Neufeld Samu 25 éves nyomdászágának jubileuma alkalmából. 1880–1905. Galánta, Első Galántai Ny.

da v Dolnji Lendavi takrat deluje tiskar P. Bozzay,⁹⁰ čigar del ne poznamo. Letniki Biltena madžarskih tiskarjev v letih od 1892 do 1895 ga tudi omenjajo v Dolnji Lendavi, vendar ti viri niso zanesljivi, saj so nastali na podlagi anketne raziskave, zato lahko že v publikaciji beremo dvome urednikov glede izčrpnosti ter točnosti podatkov. Leta 1894 so pri Bozzaju tudi označili, da za prejšnje leto ni poslal podatkov, torej ni sigurno, da tiskarna še obstaja. Znano je ime določenega Pála Bozzajja, ki je leta 1890 v časopisih prodajal svoje nepremičnine v Zalaegerszegu, najemniško hišo, interese pričakuje v Dolnji Lendavi.⁹¹ Večkrat lahko opazimo uporabljeno njegovo ime za čakovskega gostilničarja, héviškega hotelirja, najemnika kopališča, je nasploh pogosto omenjeno ime v takratnem tisku.⁹² Istovetnost dveh ali več P. oziroma Pálov Bozzajjev ni dokazana.

Tudi po razkritih zapletenih prvih letih dolnjelendavskega izdajanja časopisa, razpadu prvega uredništva ter odhodu tiskarjev, v mestu ni upadla volja za izdajanje časopisa. Potreben je bil večletni premor za to, da je z murskosrediškim uredništvom ter natisnjen v Čakovcu leta 1897⁹³ izšel omenjen časopis Alsólendva és Vidéke, katerega urednika sta bila János Bodnár ter Ferenc Nagy. Ohranjene so tri številke časopisa, vendar je omenjena tudi jesenska številka iz leta 1896.⁹⁴ O tem, o pomembnosti časopisa ter Bodnárju piše urednikov vnuk leta 1980 v časopisu Magyar Nemzet, v rubriki z ustreznim naslovom Tárca.⁹⁵ Od Bodnárja je kupil tiskarno Balkányi.⁹⁶ Nato so po prenehanju izhajanja tednika še leta 1897 do tretjega letnika v Dolnji Lendavi izdajali novi tednik, Délzala,⁹⁷ kot nadaljevanje tega pa od leta 1899 v me-

90 Jekelfalussy 1892: 1351.

91 Npr. Zalamegye, 20. julij 1890, let. 9, št. 29. 5., Zalamegye, 3. avgust 1890, let. 9, št. 31. 6., Zalamegye, 10. avgust 1890, letnik 9, št. 32. 5.

92 Npr. Muraszombat és Vidéke, 19. februar 1893, let. 9, št. 8. 3., Zalamegye, 19. februar 1893, let. 12, št. 8. 4., Zalamegye, 7. maj 1893, letnik 12, št. 19. 6., Muraköz, 5. julij 1885, let. 2, št. 26. 1.

93 Alsólendva és vidéke, 6. maj 1897, let. 1, št. 1.

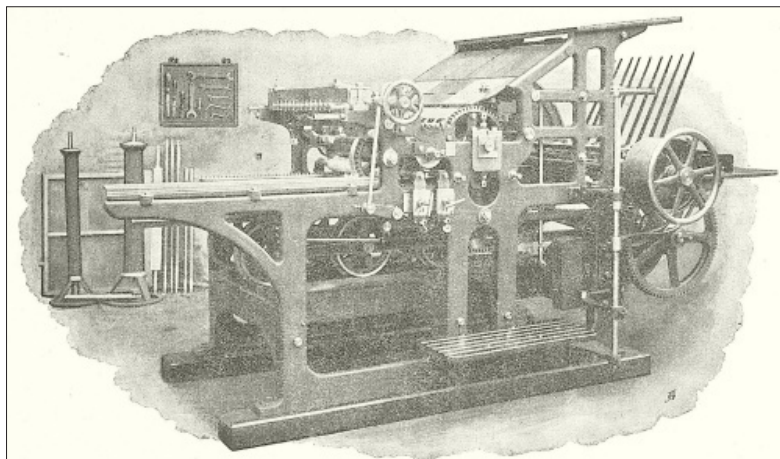
94 Verjetno je napaka, bolj verjetna je jesenska številka 1897.

95 Dvajsetletni učitelj, po rodu iz kraja Túrterebes (županija Szatmár), pred smrtjo direktor mestne knjižnice v Nagyváradu, János Bodnár je bil dedek pisatelja in politika Istvána Csurka (1934–1912) po materini strani. Kraj objave članka: Magyar Nemzet, 7. november 1980, let. 36, št. 262. 5.

96 Délzala, 12. junij 1898, let. 2, št. 12. 4. Na tem časopisu je sicer datum 5. junij, sklepamo lahko, da napačen.

97 Prva ohranjena številka časopisa Délzala, 12. junij 1898, let. 2, št. 24, odgovorni urednik Mihály Németh, lastnik časopisa Ernő Balkányi.

stu spet začne izhajati Alsó-Lendvai Hiradó. Odgovorni urednik nove prve številke, lastnik časopisa ter izdajatelj je bil Pál Andor, časopis je nastajal v tiskarni Erna Balkányija v Dolnji Lendavi. Odgovorni uredniki so se do zadnje številke leta 1919 izmenjevali, med njimi nastopa še sam tiskar Balkányi ter dalj časa Victor M. Oszeszly. Zgodovine tiska tega območja v kasnejšem obdobju dualizma več ne bomo obravnavali, prav tako ne naslednjih, pogostih postaj lendavskega izdajanja časopisja, ki trajajo vse do danes.⁹⁸ Vsekakor pa lahko trdimo, da je naslednji pomemben mejnik zgodovine lendavskega tiskarstva, ne le zgodovine tiska, temveč tiskane besede nasploh, leto 1889. Izdajanje časopisov, ki se je začelo takrat, je bilo tako daljnosežno, da je spodbujalo več kasnejših ponovnih začetkov. Balkányijeva tiskarna se je npr. še po prvi svetovni vojni bila sposobna vzdrževati, vse do njene nacionalizacije leta 1947⁹⁹ je imela pomembno vlogo v mestu. V tej tiskarni so tiskali več časopisov v različnih jezikih in različnih političnih vsebin. V časovnem zaporedju so v povezavi z mestom bili natisnjeni:¹⁰⁰ Istina – Igazság (1923), Népujság (1926–1929), Naše novine (1926), Néplap (1926), Slovenska krajina (1926–

Automatski tiskarski stroj tiskarne za knjige. Iz tovarne za hitre tiskarske stroje Carl Neuburger & Comp., Wien, Hernalser Hauptstrasse 89. Vir: Emlék-könyv Neufeld Samu 25 éves nyomdászszágának jubileuma alkalmából. 1880–1905. Galánta, Első Galántai Ny.

98 Gl. Horváth 1978.

99 V času vojne je tiskarna Balkányi delovala pod imenom Károly Wirth.

100 V Lendavi, pa tudi drugje izdani in natisnjeni naslovi.

1927), Ljudska pravica (1934–1959), Novine (1913–1941), Gőcseji Őrszem (1945) in od leta 1956 do danes Népújság, od leta 1998 pa Lendavske novice – Lendvai Híradó ter njune različne priloge, priložnostne izdaje.

LITERATURA

Szilvia BÁNFI, 2006: Rövid összefoglaló Alsólendva nyomdászatának történetéről. *Magyar Grafika, Jubileumi szám. A Magyar Grafika 50 éve.* 110–126.

Szilvia BÁNFI, 2006: Dolnjelendavska tiskarna v službi pomeščanjenja. A polgárosodás szolgálatában működő alsólendvai nyomda. *Meščanstvo, tiskarstvo in dežnikarstvo Lendave. Obrtništvo Lendave I. Lendvai polgárosodás, nyomdászat és ernyógyártás. Lendva ipartörténete I.* Ur. Zoltán Lendvai Kepe. Lendava: Galerija-Muzej. (Lyndvamuseum, 2). 25–51.

Lajos BENCE, 2015: Faragó Márton. *Lendva-vidéki művészeti arcképcsarnok.* Pridobljeno s <https://www.kl-kl.si/hu/honismeret/muveszeti-arckepcsarnok/farago-marton/> (Zadnji dostop: 3. 9. 2020).

Branko BERČIČ, 1968: *Tiskarstvo na Slovenskem. Zgodovinski oris.* Ljubljana: Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem.

József BONTZ, 1896: *Keszthely város monográfiája.* Keszthely: Farkas János könyvnyomdája.

Niki BRUMEN, 1971: Knjigarne in papirnice v Pomurju. *Kronika* 19/2. 105–109.

Niki BRUMEN, 1961: Tiskarne v Pomurju. Pregled tiskarn v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni in v Ljutomeru. *Kronika* 9/2. 82–92.

Niki BRUMEN, 1974: Tiskarske znamenitosti in tiski iz Lendave 1573–1973. A könyvnyomtatás és sajtótermékek Lendván 1573 és 1973 között. *Lendavska kultura nekoč in danes. A lendvai kultura egykor és ma.* Ur. Sándor Szúnyogh. Lendava: Temeljna kulturna skupnost. (Lendavski zvezki. Lendvai Füzetek, 2). 35–46.

Niki BRUMEN, 1979: Bibliografija prekmurskih tiskov 1715–1919. *Jezik in slovstvo* 24/7. 228–230.

Niki BRUMEN, 1981: Tiskana beseda. A nyomtatott szó. *Zbornik občine Lendava. Lendva község közleménye*. Ur. Jože Gornjec (et al.). Lendava: Skupščina občine. 89–96.

Nikica BRUMEN → Niki BRUMEN

Ágnes DEÁK, 2019: Pártfogói barátság védszárnyai. (Vachott Sándorné és Eötvös József). *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 1. 77–92.

József DEMMEL, 2009: Az irodalom (szociális) hálója. Közéletések Vahot Imréhez. *Sic Itur ad Astra* 20/59. 253–268.

József DEMMEL, 2019: Szlovák nemesekből magyar írók. A Vachott-család turóci származása. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 1. 4–14.

Károly FIRTINGER, 1887: Magyarország és társországainak könyvnyomdái. *Magyar nyomdászok évkönyve* 2. 129–140.

Károly FIRTINGER, 1888: Magyarország és társországainak könyvnyomdái. *Magyar nyomdászok évkönyve* 3. 103–130.

Károly FIRTINGER, 1889: A magyar korona országainak könyvnyomdái. *Magyar nyomdászok évkönyve* 4. 113–126.

Ibolya FOKI, 1990: Adatok a zalai nyomdászat történetéhez 1860–1900. *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Ur. Turbuly Éva. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár (Zalai gyűjtemény, 31). 281–302.

Nándor FÚSS, Kálmán PATAKY (ur.), 1996: *Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve 1896*. 2. izd. Győr: Hazánk, Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

Etelka HORVÁTH, Balázs MODOK, 2005: A kiskunhalasi nyomdászat, sajtó és könyvkiadás történetéről. *Kiskunhalas története* 3. *Tanulmányok kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig*. Ur. József Ö. Kovács, Aurél Szakál. Kiskunhalas: Kiskunhalas Város Önkormányzata.

Ferenc HORVÁTH, 1978: *A Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861–1973*. Zalaegerszeg: Zala megyei Könyvtár.

Ignác HORVÁTH, 1885: Iskolai értesítők az 1883–84. tanévről. *Magyar könyvszemle* 10/1–6. CXII–CXXXV.

Ignác HORVÁTH, 1888: Iskolai értesítők az 1887–88. tanévről. *Magyar könyvszemle* 13/1–6. 113–147.

Ignác HORVÁTH, 1889: Iskolai értesítők az 1888–89. tanévről. *Magyar könyvszemle* 14/1–4. 115–149.

Sándor HORVÁTH, 1942: *Alsólendva múltja és jelene*. Útmutató. Alsólendva: A szerző sajátja.

Ildikó HUBERT, 2001: *Kulcsár György, az alsólindvai prédikátor – György Kulcsár, dolnjelendavski pridigar*. Rjava različica: Lendava: Galerija-Muzej; Budimpešta: Nacionalna knjižnica Széchényi (Kulcsár György: Postilla, Alsólendva, 1574. Faksimile. Študija v madžarskem in slovenskem jeziku kot priloga v škatli.)

Ildikó HUBERT, 2007: *Kulcsár György: Az halálra való készületről rövid tanóság, Alsólindva, 1573*. Faksimile. Budimpešta: Balassijeva založba: Inštitut za literarne vede Madžarske akademije znanosti: Nacionalna knjižnica Széchényi; Lendava: Galerija-Muzej. (Študija v madžarskem in slovenskem jeziku kot priloga).

Ildikó HUBERT, 2009: *Kulcsár György: Az Ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről és a kétségbeesés ellen a reménységről való tanúság*. Faksimile. Budimpešta: Nacionalna knjižnica Széchényi; Lendava: Galerija-Muzej. (Študija v madžarskem in slovenskem jeziku kot priloga).

István IVÁNYI, 1892: *Szabadka Szabad Királyi Város története*, II. del. Szabadka: Bittermann József könyvnyomdájából.

József JEKELFALUSSY (ur.), 1892: *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke*. Budapest: A Pesti-Könyvnyomda-Részvény-Társaság.

Ágnes KENYERES (gl. ur.), 2001: *Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990*. Budapest: mek.oszk.hu.

Ferenc KERÉNYI, 1999: Biedermeier váltóhamisítás a háttérben költészettel (A Csapó-ügy), *ItK* 103/3–4. 345–350.

György KÓKAY (ur.), 1979: *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

András LICHTNECKERT, 1999: A polgárosodás eredményei. *Balatonfüred és Balatonarács története*. Ur. Lichtneckert András. Veszprém: Veszprém Megyei Levéltár. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 14). 413–468.

János MELICH, 1902: A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája. (Egy hasonmással a szövegben.). *Magyar Könyvszemle* 10/3–4. 426–449.

Jože MUNDA, 1980: Škafar Ivan: Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919. *Knjižnica* 24/1–4. 166–168.

Iván NAGY, 1857–1868: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest: Beimel és Kozma.

A Pallas Nagy Lexikona, Budapest, mek.oszk.hu.

József PAPP, b. l. a: *Magyar könyvek muravidéki szlovén tájnyelven 1715–1919*. https://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/PappJ_M_konyek__szlov_tajnyelven_bibliogr33.pdf (Zadnji dostop: 3. 9. 2020).

József PAPP, b. l. b: *A lendvai nyomdászat története (1573–1945)*. https://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/PappJ_A_lendvai__nyomdaszat.pdf (Zadnji dostop: 3. 9. 2020).

József PAPP, 1998: A szlovéniai magyar könyvkiadás és sajtótermékek, kitérve a helyismereti kiadványokra (1884–1997). Ur. László Laki-Lukács: *Helyismereti könyvtárosok IV. országos tanácskozása*. Szentendre, 61–67. http://vfek.vfmk.hu/helyismeret/www/1997_miskolc/0010.htm (Zadnji dostop: 3. 9. 2020).

József PAPP, 2002: Lendvai nyomdatörténet. *Muratáj* 1–2. 82–89.

Vilmos SOMOGYI, dr. Imre MOLNÁR, 1968: *Pataky Kálmán*. Budapest: Zeneműkiadó.

István G. SZALAI, 2006: Sírköfeliratok és -töredékek a tahi-tótfalui református temetőben. *Tahitótfalu Községi Tájékoztató* 171/8–9.

Lilla SZALISZNYÓ, 2019: „...hatáskörödnél fogva emelj ki engem valahára mellőzött, lealázott helyzetemből”. Vahot Imre kapcsolata a Nemzeti Színházzal. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 1. 50–76.

Márton SZILÁGYI, 2019: Vahot Imre, az irodalmi vállalkozó. Dalidók az 1850-es, 1860-as években. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 1. 29–49.

József SZINNYEI, 1891–1914: *Magyar írók élete és munkái I—XIV*. Budapest, mek.oszk.hu.

Ivan ŠKAFAR, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Ilona T. ERDÉLYI, 2006: Egy reformkori család a magyar irodalomban. *Irodalomtörténet* 37/87 3. 353–377.

Zsuzsa TÖRÖK, 2019: A nemzet özvegye. Vachott Sándorné írói pályája. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 1. 93–114.

Sándorné VACHOTT, 1887–1889: *Rajzok a múltból. Emlékiratok*. I—II. Budapest: Aigner.

Sándor VARGA, 1989: A lendvai nyomda 1889–1947 között. *Muratáj* 1989/1. 47–58.

Sándor VARGA, 1990: Az alsólendvai nyomda 1889–1974 között. *Honismeret* 18/2–3. 98–100.

Orsolya VÖLGYESI, 2019: Az eperjesi kollégiumtól az elmeagyógyintézetig Vachott Sándor irodalmi kapcsolatrendszerének rétegei. *Irodalomismeret. Irodalmi Művészeti és Muzeológiai Folyóirat* 1. 15–28.

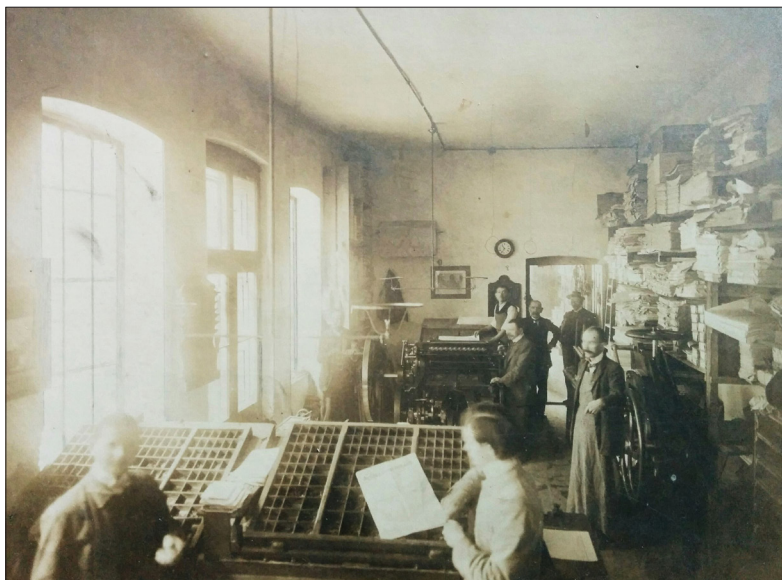
Drugi viri s polnimi podatki se nahajajo v sprotnih opombah.

Naslov izvirnega besedila: Az alsólendvai sajtó indulásának körülményei, prevedla Ines Varga.

Dejan Süč

Najpomembnejši dolnjelendavski tiskar: Ernő Balkányi

Zgodovino dolnjelendavskega tiska je nemogoče predstaviti brez predstavitve njenega najpomembnejšega akterja, Erna Balkányija, ki je dolga štiri desetletja krojil usodo tiska v Prekmurju. Zapuščina prav gotovo najpomembnejšega tiskarja Prekmurja, ki je med drugim izdal tudi prvo število Ljudske pravice, predhodnice današnjega Dela in celo paleto drugih tiskov in tako pred kot tudi po prvi svetovni vojni, je neprecenljiva, toda v resnici o njegovem izvoru, življenju ter usodi njegove družine vemo zelo malo.

Slika 1: Ernő Balkányi v tiskarni (Foto: Viktor Hranilović).

Dolga desetletja se je namreč napačno smatralo, da je družina izumrla v trenutku, ko je pod streli nyilašev v Tišinskem gozdu umrl Ernőv sin, Elek oz. Aleks Balkányi. Šele pred nekaj leti je postalo jasno, da je imel Ernő tudi drugega sina, Lajosa, ki je po prvi svetovni vojni odšel v Latinsko Ameriko in se vrnil v času velike gospodarske krize na prelomu tridesetih let.

Ernő Balkányi se je v Doljno Lendavo preselil leta 1896, potem ko je prevzel tiskarno, ki je s presledki v mestu obratovala že od leta 1889 dalje in s tiskom začel leta 1898.

Zaradi uspešnega poslovanja je že leta 1904 odprl podružnico tudi v Murski Soboti, pri njem je bil vajenec tudi Izidor Hahn, kasnejši lastnik tiskarne v Murski Soboti. Balkányijevi tiskarni v Dolnji Lendavi in Murski Soboti sta bili v letih 1904–1919 edini tiskarni v Pomurju in ravno zaradi tega je imel Ernő Balkányi ključno vlogo v družbenem življenju Dolnje Lendave ter celotnega Prekmurja vse do svoje smrti leta 1939.

Na grobu na dolgovaškem judovskem pokopališču je navedeno, da se je tiskar rodil 1870, iz popisa Dravske banovine iz leta 1937¹ pa lahko ugotovimo tudi kraj rojstva, in sicer Berki, današnji kraj Rokycany na Slovaškem, ter ime žene, Dore Mayer iz Keszthelya. Rokycany se danes nahaja v bližini Prešova (pred letom 1920 obstaja kot Eperjes), kjer bi načeloma moralo biti zabeleženo tudi njegovo rojstvo. Toda njegovo rojstvo je bilo vendarle zabeleženo v več kot 20 kilometrov oddaljenem naselju Široké (madž. Siroka), ki danes leži na Slovaškem.

Rodil se je 24. januarja 1870² v kraju Berki, prvotno kot Sándor Bálkányi, a je očitno kasneje vendarle začel uporabljati ime Ernő, o čemer priča kratica od (=oder) pri zapisu njegovega rojstva. Kot starša sta navedena Bernhard/Bernát Balkányi ter Giselle geb. Rosenberg.

7	24	Sándor od Ernő Bálkányi	Bernát od Bernhard geb. Siroka	Giselle geb. Rosenberg	Berki	Alian Jehová
---	----	-------------------------------	---	---------------------------	-------	-----------------

Slika 2: Rojstni list Erna.

Leta 1869 je prišlo do izvedbe popisa v tedaj že Avstro-Ogrski monarhiji. V tem popisu je zabeležena³ tudi družina Bernáta Balkányija, ki je bil glede na popis rojen leta 1838 v kraju Füzér. Že naslednja vrstica v popisu ni ustrezala zapisu iz rojstnega lista Erna, saj je kot mati bila navedena ženska z imenom Antonia, ki je bila rojena leta 1848 v kraju Abos.

1 Andrej PANČUR, 2011: Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokausta. Celje: Zgodovinsko društvo. 125.

2 Rojstna matična knjiga judovske verske občine Siroka, zapis 7/1870.

3 Popis leta 1869 v županiji Sáros, kraj Berki – Rokycany, hišna številka 14.

Navedeni so bili tudi otroci Bernáta in Antonie, sin Gyula, ki je bil rojen leta 1864, sin Elik oz. Elek, rojen leta 1865, ter hčera Ilon, ki je bila rojena leta 1867. Glede na zapis je bila le Ilon rojena v Berkiju, ostala dva otroka pa v rojstnem kraju matere, Abosu, ki danes obstaja kot kraj Obišovce na Slovaškem. Najdba rojstnega lista Ilone bi potrdila ali ovrgla teorijo, da je to tiskarjeva družina. Popis iz leta 1869 je dodan pod Sliko 3. Naj še dodam, da je bila ta družina premožna za tiste čase, saj je imela njihova hiša, ki je bila sicer v najemu, kar 4 sobe ter še dodatne 4 hleve. Bernát je tako imel največ živali v naselju.

Földtul. név A házi név	tartalékai: szőlőkert, gyümölcsk. stb.	ház száma	száma	ny. költségvetés: - az állat?	szé. és szék. a gazdaság: gyökös vagy mesterfogó stb. szőlőkertek száma	mennyiség a gazdaságban használt stb.			
						szécske	szék	állat	
Bernát		1.	1838	Berkij	Berki	gazdálkodó	szék	1	1
Antonia		1	1867	v/s		Berkij	szék	1	1
Gyula		1	1864	v/s			v/s	1	1
Elik		1	1865	v/s			v/s	1	1
Hanya Ilon		1	1867	v/s			Berki	1	1
			32					5	5

Slika 3: Popis 1869.

Rojstni list Ernóve sestre Ilone,⁴ ki se je rodila kot Hani od. Ilona 24. marca 1867, razkriva, da je bil oče Bernat, kot mati pa je ponovno navedena Giselle od. (=oder) Golde geb. (=geboren) Rosenberg. Ime matere ponovno ni ustrezalo, a vendarle je izgledalo, kot da je imela mati tri imena: judovsko Golde ter vsakodnevno Antonia. Zaenkrat nimamo drugega pojasnila. Rojstni list Ilone je dodan pod Sliko 4.

13.	24.	Hani od. Ilona Balkányi	Bernat Giselle od.	Giselle od. Golde geb. Rosenberg	Berki	Oliar Isakova
-----	-----	-------------------------------	-----------------------	--	-------	------------------

Slika 4. Rojstvo Hani oz. Ilone Balkányi.

Zmedo je do neke mere razrešila najdba osmrtnice Antonie Balkányi, matere dolnjelendavskega tiskarja, ki je umrla 15. oktobra 1903 v Orsovi, ki danes leži v Romuniji. Na osmrtnici⁵ je med otroci vdove (mož je torej umrl pred 1903) naveden tudi

⁴ Rojstna matična knjiga judovske verske občine Siroka, zapis 13/1867.

⁵ Országos Széchenyi Könyvtár, Pannon digitális egyesített archívum.

Ernő Balkányi ter njegova žena Dora Mayer. Imena bratov, ki so bila pred tem le teorija, so bila s tem potrjena. Teorijo še dodatno potrjuje zapis bratov pokojne, kjer je večina priimkov (2/3) Rosenberg. Priimek Farkas je najverjetneje posledica madžarizacije priimkov konec 19. stoletja, skoraj zagotovo je v osnovi priimek bil Rosenberg. Osmrtnica je dodana pod Sliko 5.

Na podlagi razpoložljivih virov je nemogoče povedati, kdo od bratov ali sester je preživel holokavst, če sploh kdo. Življenjska zgodba je Erna vodila iz rojstnega Berkija preko Budimpešte⁶ do Keszthelya, kjer je spoznal svojo bodočo ženo Doro. Pri tem ni nepomembno dodati, da je velik del dolnjelendavske tiskarske zgodovine povezan ravno z mestom ob Blatnem jezeru in prav mogoče je, da je bila Dora Mayer v sorodu s katerim od tiskarjev ali znanka katerega od tiskarjev, ki so že prej opravljali svoje delo v mestu pod Lendavskimi goricami. Iz Keszthelya je prišel do Alsólendve (Dolnje Lendave), kjer je prevzel tiskarno in več desetletij bil glavni akter na področju tiskanja časopisov, knjig, cerkvenih knjig itd. Med drugim je bila v njegovi tiskarni 5. oktobra 1934 natisnjena tudi prva številka Ljudske pravice, predhodnica današnjega Dela, katere izdajatelj in urednik je bil Miško Kranjec. Glede na navedbe Marjana Toša v delu Zgodovinski spomin na prekmurske Jude⁷ je Ernő oz. Ernest Balkányi sodeloval tudi z Osvobodilno fronto. Prav gotovo gre v tem primeru za napako, saj je Ernő umrl že februarja 1939, torej še preden se je začela vojna.

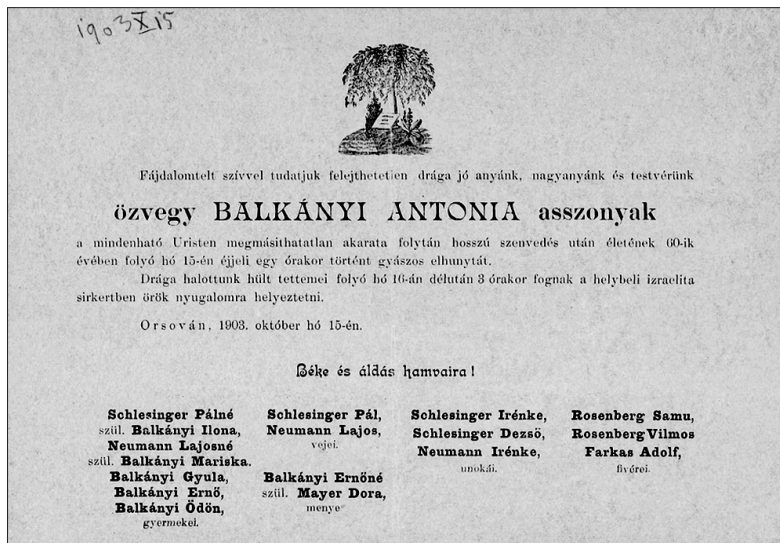
Od nekdanj se je vedelo, da se je Ernu leta 1902 v Lendavi rodil sin Elek,⁸ njegovo ime se pogosto pojavlja tudi v znanstvenih publikacijah na temo judovstva v Sloveniji. Po smrti Erna je posle v tiskarni prevzel sin, ki so ga že v času po prvi svetovni vojni jugoslovanske oblasti preimenovali v Aleksa. Aleks je bil ubit 31. marca 1945 v tišinskem gozdu v bližini Murske Sobote s strani »nyilásev«, pripadnikov radikalne antisemitske stranke. Predvidevam, da je z Osvobodilno fronto sodeloval ravno Elek Balkányi. Knjigarna in papirnica Balkányi v Dolnji Lendavi je bila v sklopu nacionalizacijskega procesa nacionalizirana, o

6 Zoltán LENDVAI KEPE, 2014: Znameniti Lendavčani I. (Lyndvamuseum 8). Lendava: Galerija-Muzej Lendava. 8.

7 Marjan TOŠ, 2012: Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 70.

8 Rojstna civilna matična knjiga Dolnje Lendave, zapis o rojstvu z dne 25. aprila 1902.

čemer pričajo podatki o nacionalizaciji industrijskih in obrtnih podjetij do dne 6. januarja 1949.⁹ Podobno se je zgodilo tudi s tiskarno v Murski Soboti.¹⁰

Slika 5. Osmrtnica Antonie Balkányi.

Med pregledovanjem matičnih knjig Dolnje Lendave sem naletel na rojstvo drugega sina tiskarja Erna Balkányija, Lajosa Balkányija, ki je bil glede na zapis rojen 3. marca 1899¹¹ v Dolnji Lendavi. Ker o njem nisem našel nič drugega, sem pregledal bazo žrtev holokavsta, bazo YadVashem¹² in ob vpisu imena našel 5 zadetkov, eden od njih pa je zadeval Lendavo, saj se je nanašal na Juda iz Čakovca. Zapis o rojstvu je kot kraj rojstva navedel »Alsolendvo«, kot leto rojstva pa leto 1899. Prav gotovo je bilo govora o isti osebi, ki je bila potemtakem deportirana v koncentracijska taborišča. Ob njem sta bila navedena še dva člana družine, domnevno žena Etelka ter sin Ferentz. Kar je ujelo mojo pozornost, je bil zapis o letnici in kraju rojstva otroka,

9 Marjan TOŠ, 2012: Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 175.

10 Marjan TOŠ, 2012: Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 177.

11 Rojstna civilna matična knjiga Dolnje Lendave, zapis o rojstvu dne 3. oktobra 1899.

12 www.yadvashem.org (Zadnji dostop: 12. decembra 2019).

kjer je bilo zapisano »Montevideo, Uruguay, 1928«. Prepričan sem bil, da gre za napako, zato sem preveril dokumente iz taborišča Auschwitz.

Našel sem zapis o deportirancu, judu Franju Balkányiju, rojenem 10. marca 1929 v Montevideu v Urugvaju. Glede na zapis na drugi strani je bila oseba med osvobodenci iz taborišča Buchenwald na dan osvoboditve s strani ameriške vojske dne 11. aprila 1945. V enem od drugih zapisov je navedeno, da je Franjo prišel v Auschwitz 2. maja 1944 (deportacije prekmurskih Judov so bile opravljene 26. aprila 1944), kjer je bil do 18. januarja 1945. Tedaj so ga očitno poslali na marš smrti do taborišča Buchenwald, kamor je prispel 25. januarja 1945. Po tistem se je sled za njim izgubila in iskanje po bazah ni obrodilo sadov. Zapis iz Auschwitza najdete pod Sliko 6, zapis o bivanju v koncentracijskih taboriščih pod Sliko 7.

186650
121736

Jug. Jude Jugend

Vor- und Zuname: Franjo Balkanyi Haft-Nr. 121736

Beruf: Schlosser geboren am: 3.10.29. in: Montevideo

Anschrifts-Ort: _____ Straße Nr. _____

Eingel. am: 26.1.45 Uhr KL, Auschwitz Entf. am _____ Uhr nach _____

Bei Einlieferung abgegeben:

			Koffer	Altentafel	Paket
..... Hut/Häse Paar Schuhe/Stiefel Stragenhösle Feuerzeug Wehrpaß
..... Mantel Paar Strümpfe Halstuch Tabak Weife Fremdenpaß
..... Rock Bade Kamalden ^{Hand} _{Escher} Taschentuch Zigarren/Sigaretten Arbeitsbuch
..... Weiße Klettferse Stragen Paar Handschuhe ^{Hand} _{Escher} Sig.-Blättchen Invalidentafel
..... Hufe Vorhemd Brieftasche mit Stierhut
..... Pullover Winder/Pliege Papiere Messer Schere
..... Oberhemden Paar Armbalger Sporhemd/Hosen Weifstift/Drebbel
..... Unterhemden Paar Sodenbalger Abschehen Weißbefe
..... Unterhosen Paar Mantel-Stiefel Schlüssel a. Ring Ramin Wertfachen: ja-nein

Abgabe bestätigt: Franjo Balkanyi Effektenverwalter: Jude

Slika 6. Zapis o prihodu Franja Balkanyija v Auschwitz.

Približno pred dvema letoma je mojo pozornost vzbudil zapis brazilske izdaje BBC-ja,¹³ ki je ob Svetovnem dnevu spomina na žrtve holokavsta opravil intervju z enim od brazilskih preživelih

13 BBC: ,Comi cascas de batata do lixo e me cobri com cadáveres para não morrer', diz sobrevivente do Holocausto (Zadnji dostop: <https://www.bbc.com/portuguese/brasil-38767321>, citirano 11. 12. 2019).

Wo in Haft gewesen und wie lange Auschwitz 2-V-44-18.I.45, Buchenwald 25.I.45
 Place of Detention Giving Dates

Einzelheiten betreffend die Haft, im besonderen etwaige grausame Behandlung und Zeit derselben, Gründe hierfür und die Namen der Täter, falls bekannt:
 Give particulars of confinement including any inhumane treatment with dates, reasons and names of perpetrators, if known:
usual treatment in concentration camps, beaten by travel from Auschwitz to Buchenwald

Slika 7. Zapis o bivanju Franja Balkanyija v Auschwitzu.

holokavst. K intervjuju je bil povabljen taboriščnik s številko 186550, star 88 let z imenom Francisco Balkanyi. Čas ni spremenil veliko, je pa očitno iz številke 186650 tekem let nastala številka 186550. Da gre za isto osebo, potrjuje Slika 5, kjer v desnem zgornjem kotu vidite zapisano številko zapornika. Da je Ferenc, Franjo ali Francisco resnično preživel vojno, potrjuje tudi viza, izdana s strani konzulata Brazilije, ki jo je leta 1954 Francisco uporabil za potovanje v Montevideo.

8.3.11 605

REPÚBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL
 FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no porto de destino

Nome por extenso Francisco Balkanyi Rodenberg
 Admitido em território nacional em caráter: Temporário.

Nos termos do art. 7^a do Dec. 7.967 de 1945

Lugar e data de nascimento Montevideu, 3 / 10 / 1928

Nacionalidade Uruguaia Estado civil Casado

Filiação (nome do Pai e da Mãe) Luis Balkanyi

Eta Rosenberg Profissão Comerciário

Residência no país de origem San Fructuoso 1051-Mont.

NOME IDADE SEXO

FILHOS _____
 MENORES _____
 DE 18 ANOS _____

Carteira de Identidade 1783662 expedida em 28-12-1949
~~Expedida em~~

pel a Polícia de Montevideu

visado sob n. 11384

Consulado Geral do Brasil em
 MONTEVIDEU, 23 novembro 1954

Pelo Cônsul Geral
A. Fructuoso Neto
 Cônsul Adjunto

ASSINATURA DO PORTADOR

Slika 8. Viza, izdana za potovanje Franciscu Balkanyiju leta 1954.

Francisco Balkányi, vnuk največjega tiskarja Prekmurja, danes živi v Braziliji.

VIRI IN LITERATURA

Zoltán LENDVAI KEPE, 2014: Znameniti Lendavčani I. (Lyn-dvamuseum 8). Lendava: Galerija-Muzej Lendava.

Andrej PANČUR, 2011: Judovska skupnost v Sloveniji na pred-večer holokavsta. Celje: Zgodovinsko društvo.

Marjan TOŠ, 2012: Zgodovinski spomin na prekmurske Jude. Ljubljana: ZaložbaZRC, ZRC SAZU.

BBC: ,Comi cascas de batata do lixo e me cobri com cadáveres para não morrer', diz sobrevivente do Holocausto (<https://www.bbc.com/portuguese/brasil-38767321>, (Zadnji dostop: 2019. 12. 11.).

<https://www.yadvashem.org> (Zadnji dostop: 2019. 12. 12.).

Zoltán Lendvai Kepe

Zgodovina Hadikove mumije v stolpcih časopisa Alsólendvai Híradó

A Lendva-hegyi Szentháromság-kápolna kórus alatti fülkékében, V niši pod korom kapele Svete Trojice v Lendavskih goricaх je v okrasni stekleni krsti s črnim okvirjem položeno k večnemu počitku mumificirano truplo. Vse to pa je le na videz tako, saj je omenjeno truplo največkrat prenašano in najbolj oskrunjeno človeško mrtvo telo ne le na širšem območju Lendave, temveč verjetno tudi na območju Slovenije in celotne zgodovinske Madžarske. Takšna izjava nikakor ni pretirana, kajti odkar so to mumificirano telo v 18. stoletju iz kripte kapele Svete Trojice prinesli na površje, je bilo po eni strani obdano z ljudskim in nacionalnim sakralnim spoštovanjem, po drugi strani pa je bilo deležno stalnega nadlegovanja in skrutitve. Ob okrasni stekleni krsti je k zidu prislonjen pokrov lesene krste, na pokrovu pa napis z žeblički obiskovalcem kapele razkriva, da je nekoč pokrival mumificirano telo kapetana Mihaela Hadika, preminulega leta 1733.

Zasluga za to, da je na začetku 20. stoletja Hadikova mumija postala nacionalno pomembna tema in nato postala kulturna dediščina, gre zlasti tedniku Alsólendvai Híradó ter njegovemu mlademu uredniku, snovalcu lendavskega muzeja,¹ Miklósu Victorju Oszeszyju.² Prvi, ki je na straneh slovitega Doljnelendavskega tednika aktualiziral odnos skupnosti do Hadikove mumije, pa je bil Kálmán Dervarics.

Kálmán Dervarics in zadeva Hadik

Kálmán Egyházaskükki Dervarics, prvi zgodovinopisec Doljne Lendave, ki je bil tudi notar, župan mesta, okrajni podžupan in uradni tolmač prekmurščine,³ je bil med prvimi, ki je poskušal

1 Victor M. OSZESZLY, 1910: Mi lesz a Hadik-üggyel? Alsólendvai Híradó, 23. 10. 1910. 1.

2 Miklós Victor OSZESZLY (1886–1940), urednik tednika Alsólendvai Híradó med letoma 1907 in 1917.

3 Kálmán Egyházaskükki Dervarics (1827–1904). Zoltán LENDVAI KEPE 2014: 32–35.

razkriti identiteto mumificiranega trupla iz kapele Svete trojice. V tedniku *Alsólendvai Híradó* je v člankih, objavljenih 10. in 17. avgusta 1890 poročal tudi o svojih tozadevnih poskusih iz davnega leta 1846: »... da bi našega Hadika v stekleni krsti položili v glavni oltar. Grofa sem opozoril, da bi bilo najbolj smiselno, če bi svečanost organizirali 5. maja 1864 (...). Hkrati sem ga prosil, da bi za našega Hadika dal izdelati ogrinjalo in škornje, prav tako pa okrasno krsto ...« Kálmánu Dervaricsu in grofu Gusztávu Hadiku žal tega načrta ni uspelo izpeljati, ker »... je bil Antal Stirling, takratni dolnjelendavski župnik in dekan (...) odločno proti, da bi Hadikove posmrtno ostanke v stekleni krsti namestili v glavni oltar kapele Svete Trojice, zlasti pa je nasprotoval svečanosti, načrtovani 5. maja 1864 ...« in ker »... ima sombotelski škof popolnoma prav, saj je v omenjenih okoliščinah vsak kult v spomin pokojnega prepovedan ...« Dervaricsu zaradi smrti grofa Gusztáva Hadika žal ni uspelo pridobiti verodostojnih dokumentov o življenjski poti Mihaela Hadika II. Kljub vsemu pa je poskušal Dervarics opisati okoliščine bivanja kapetana Mihaela Hadika v Dolnji Lendvai in okoliščine njegove smrti leta 1733.⁴ Na podlagi »izročila« oziroma najverjetneje na podlagi pripovedi očitidcev pa je podrobno opisal najdbo trupla Mihaela Hadika v grobnici pod kapelo leta 1795. Pomembno je poudariti Dervaricsevo izjavo, da »... je v tej grobnici bila med ostalimi, že poškodovanimi krstami, tudi nepoškodovana, z rdečim žametom prekrita zgoraj omenjena krsta Mihaela Hadika ...«,⁵ torej v kripti ni bila samo Hadikova krsta, temveč so bile tam tudi druge. V letih 1840 in 1843 so v kripto pokopali tudi nova trupla.⁶ Kálmán Dervarics je bil torej prvi, ki je ugotovil pomen te dragocene kulturne dediščine in je z močjo tiskanega medija seznanil prebivalce in državo, da bi bilo treba nameniti posebno varstvo in spoštovanje Hadikovi mumiji. Naj na tem mestu omenimo, da je dve leti pred Dervaricsem, torej leta 1888, časnik *Zalai Közlöny* v Nagykanizsi v treh delih objavil literarno delo avtorice Sándorné Vachott⁷ – ki je sicer prebivala v lendavskem gradu – o

4 Kálmán DERVARICS 1890a: 2–3. Kálmán DERVARICS 1890b: 1–3.

5 Kálmán DERVARICS 1890a: 2.

6 Sándor VARGA 1992: 42.

7 Sándorné Vachott, rojena Mária Csapó (1830–1896), madžarska pisateljica, urednica in prevajalka, ena od začetnic madžarske mladinske književnosti, mlajša sestra Etelke Csapó, ljubezni Sándorja Petőfija. Njen mož je bil Sándor Vachott (1818–1861), znan pesnik, pisatelj ter odvetnik, njen sin pa je Károly Vachott, ki je bil skupaj s Kálmánom Patakyjem prvi odgovorni urednik tednika *Alsó-Lendvai Híradó* (1889).

Mihaelu Hadiku, natančneje o vitezu Hadiku,⁸ le-to pa je Kálmán Dervarics preprosto ovrednotil za pravljico.⁹

Kálmán Egyházaskükki Dervarics se je desetletja ukvarjal z mumificiranim truplom iz kapele Svete Trojice, saj je leta 1890 zapisal, da je že leta 1864 vzpostavil stike z dediči grofovske rodbine Hadik. Z veliko verjetnostjo je s pomočjo informatorjev, živečih ob koncu 18. stoletja, odkril, da so Hadikovo mumijo našla dolnjelendavska dekleta pri eni izmed obnov kapele poleti leta 1795 in so jo takrat prinesli na površje. Ampak kdo je bil Mihael Hadik? Kdaj in na čigavo pobudo so ga položili v kovinsko krsto s steklenim pokrovom? Zakaj so na njegovi glavi, roki in nogi vidne sledi večjih poškodb? Zakaj nima dlani in ne nazadnje, zakaj ni oblečen?

Dervarics je ime Mihaela Hadika in letnico 1733 »svojeročno« ugotovil, ko je na »starem«, torej najverjetneje izvirnem pokrovu krste določil napis iz okrasnih žebličkov in potem, ko se je seznanil z biografskimi podatki Mihaela Hadika II. iz knjige Ivana Nagya z naslovom *Magyarország családai czimerekkel es nemzékrendi táblákkal*.¹⁰ »Ko sem se na podlagi tega popolnoma prepričal, da je naš Hadik iz kapele Svete Trojice prav tisti Mihael Hadik II., ki je na 10. strani publikacije omenjen v zgoraj omenjeni zgodbi o družini Hadik, in da je na podlagi te zgodbe Mihael Hadik umrl leta 1733, sem pokrov stare krste našega Hadika še enkrat temeljito preučil. Glavice bakrenih žebeljev, s katerimi je bila izpisana letnica Hadikove smrti, so se sicer odlomile in razpadle, vendar pa so žebli brez glavice ostali v deski krste. Opral sem pokrov krste in ga drgnil ter ugotovil, da je na krsti izpisana letnica 1733.«¹¹ Pri tem moramo vsekakor dodati, da so današnji pokrov krste, ki se nahaja v kapeli Svete Trojice ter okrasni žeblički na njem v razmeroma dobrem stanju, večina glavice je še celih, tudi ni na prvi pogled videti, da bi bil pokrov star že 300 let. Vrh vsega pa okrasni žeblički na eni strani krste predstavljajo nečitljiv skupek, iz katerega ni mogoče razbrati ničesar, razen nekaj črk ter letnice 1733, na podlagi tega pa lahko domnevamo, da je nekdo poskusil napraviti »natančno kopijo« že nečitljivega besedila.

Tudi Kalman Dervarics je že leta 1864 omenjal »Stari« pokrov krste, ko je zapisal: »... pokrov Hadikove stare krste sem še enkrat

8 Sándorné VACHOTT 1888a, 1888b, 1888c.

9 Kálmán DERVARICS 1890b: 3.

10 Iván NAGY 1859; 6–14.

11 Kálmán DERVARICS 1890b: 2.

temeljito preučil.« Je torej leta 1890 obstajal že »nov«, sedanji pokrov? Uničenje izvirnega pokrova Hadikove krste omenja tudi Victor M. Oszeszly, urednik tednika Alsólendvai Híradó, snovalec prvega lendavskega muzeja¹² in eden najbolj strastnih zagovornikov ohranitve Hadikove mumije, ki v svojem zapisu iz leta 1910 pravi: »Pokrov krste se je polomil pa tudi njegov prt je začel razpadati. Med razpadajočimi cerkvenimi predmeti in umazanijo čaka v tisti ropotarnici za lesenimi vrati v prav groznem stanju!«¹³ Vsa ta ugibanja bi se lahko s preprosto dendrokronološko analizo zaključila relativno enostavno. Trenutno lahko samo domnevamo, da današnji pokrov Hadikove krste v kapeli Svete Trojice v Lendavskih gorinah ne izvira iz leta 1733, temveč je najverjetneje kasnejše delo, kopija ali ponaredek.

Verodostojnosti podatkov, izpisanih z okrasnimi žeblički na izvirnem pokrovu krste, ki jih je omenjal Kálmán Dervarics, žal danes več ni mogoče dokazati. Po njegovih ugotovitvah je bilo na stranici »starega« pokrova krste »z bakrenimi žebli izpisano ime Mihaela Hadika«,¹⁴ in dalje, da je bila »na krsti izpisana letnica 1733«. ¹⁵ Dervarics je bil edini, ki je zapisal, da je videl in »lastnoročno« preučil besedilo na originalnem pokrovu Hadikove krste, kaj več pa ni objavil! Leta 1892 je Bálint Bellosics, ki je teoretično še lahko videl originalni pokrov, objavil, da »stara, z rdečim žametom prekrita krsta še danes obstaja, na obeh straneh pa je z medeninastimi žeblički bilo izpisano:

S. Ac. G. D. Michael Hadik. S. C. R. Capitaneus.¹⁶

Zdi se, kot da je dolnjelendavski novinar in časopisni urednik Victor M. Oszeszly v članku iz leta 1914¹⁷ napisal, ki ga je objavil Bellosics, dopolnil samo z letnico 1603, izpisano z rimskimi številkami:

S. AC G. D. MICHAEL HADIK S. C. R. CAPITANEUS MDCIII

Sándor Horváth je v svoji knjigi, objavljeni leta 1942, navedel že nekoliko spremenjeno besedilo, in sicer:

S. AC. G. D. MIHAEL HADIK S. C. R. CAPITANUS MDCIII

12 Victor M. OSZESZLY, 1910: Mi lesz a Hadik-ügygel? Alsólendvai Híradó, 23. 10. 1910. 1.

13 Victor M. OSZESZLY, 1910: Böngészet Hadik Mihály körül. Alsólendvai Híradó, 4. 12. 1910. 1–2.

14 Kálmán DERVARICS 1890a: 2.

15 Kálmán DERVARICS 1890b: 2.

16 BELLOSICS Bálint 1892, 210.

17 Victor M. OSZESZLY 1914: 2.

z opombo, da je Hadik »ob drugem pokopu dobil krsto, ki je vidna še danes in na kateri je letnica 1733«¹⁸. Za zaključek naj še povemo, da pokrov krste, ki je še danes na ogled, najverjetneje ni prvotni pokrov ter da je del napisa na eni od stranic le množica nejasnih, črkam in številkam podobnih oblik. Zapis, ki ga lahko preberemo, je sledeč:

P: ac G. D. Michael Hadik. S: C: R: M: (...) 1733

Popolnoma upravičeno se lahko sprašujemo, zakaj Kálmán Dervarics ni zapisal celotnega besedila, če je prvotni pokrov krste dejansko videl in pregledal, zakaj se je zadovoljil samo s tem, da je ugotovil letnico 1733? Ni zapisal niti tega, ali so bile številke arabske ali rimske ... Po drugi strani pa bi bilo dobro vedeti, ali je današnji pokrov krste kopija, ponaredek ali pa je samo turistični predmet brez zgodovinske vrednosti? Ponarejevalci bi na pokrov najverjetneje zapisali letnico 1603. Nečitljivo besedilo, izpisano z okrasnimi žeblički ter letnica 1733 pa kažeta bolj na to, da sta bili nekemu zgodovinska pristnost in izdelava kopije veliko pomembnejši kot izdelava turističnega predmeta. Res škoda, da so prve fotografije Hadikove mumije zaenkrat še na neznanem kraju,¹⁹ da so trenutno nedosegljive²⁰ ali pa uničene.²¹ Morda bi se med njimi našlo nekaj takšnih, na katerih je ovekovečen tudi pokrov krste, skupaj z napisom ...

Victor M. Oszeszy in zadeva Hadik

Da je Hadikova mumija kulturna dediščina nacionalnega pomena, so spoznali v prvih letih 20. stoletja, pri tem pa sta imela pomembno vlogo György Borbély, gimnazijski učitelj iz Zalaegerszega in lastnik tednika Magyar Paizs²² ter Victor M. Oszeszy, glavni urednik tednika Alsólendvai Hiradó. Takratni časniki navajajo, da so za mumificirano Hadikovo telo pokazali večje zanimanje muzeji z Dunaja, iz Budimpešte in Zalaegerszega, ki naj bi zanj ponujali visoke zneske.²³ Tudi časopis iz Zalaegerszega se je boril

18 Sándor HORVÁTH 1942: 32.

19 A Hadik-mumia két zalai muzeumban. Alsólendvai Hiradó, 26. 11. 1911. 3.

20 A Hadik-mumia az Érdekes Ujságban. Alsólendvai Hiradó, 20. 7. 1913. 4.

21 BORBÉLY György: Az ember-bőr. Magyar Paizs, 3. 9. 1908. 1.

22 György BORBÉLY (1860–1930), Katalin BÉRES 2001: 205–208.

23 Victor M. OSZESZLY, 1914: Az alsólendvai Hadik-mumia elpusztult. Ma-

za to, da bi mumijo prenesli v tamkajšnji muzej: »... naj cerkvena oblast dovoli njeno izročitev v centru županije delujočemu Muzeju Zalske županije, kjer bi zanjo skrbeli, in sicer kot za javno dragocenost (...)«.²⁴

To, da ob začetku 20. stoletja Hadikove mumije niso shranili na varno v katero od muzejskih ustanov, temveč so jo v naslednjih desetletjih v Lendavskih goricah pohabljali neznanci in da vse do danes razpada brez kakršnega koli strokovnega nadzora, je bilo v veliki meri odvisno od katoliške cerkve, ki se je sklicevala na pobožno prebivalstvo, mestno vodstvo in urednika časopisa Oszeszlyja. Tudi v tisku so se o zadevi Hadik v smislu varstva dediščine pojavljala številna ostra mnenja za in proti. »Slišimo, da se Dolnja Lendava mumije krčevito oklepa in je muzeju v Zalaegerszegu ne bi niti izročila,« je leta 1908 zapisal György Borbély in nadaljeval: »Lendavčani bi bili pripravljene izjaviti in se za to tudi do krvi boriti, da naj rajši propade, samo da bo ostala njihova.«²⁵ Predstavniki lokalpatriotov pa so poudarjali svojo čustveno navezanost na Hadika in svojo trmo: »... Lendavčani, ki jim je bilo odvzetih že veliko zgodovinskih relikvij, bi za vaš muzej žrtvovali morda pol svojega življenja, toda za to, od miši nagrizeno čudežno kožo Hadikove mumije, ki že stoletja leži v prahu, jih prosite zaman, ker vam je ne bodo dali. Ne in še tisočkrat ne.«²⁶ Pri takšnem vprašanju se nikoli vnaprej ne ve, katera rešitev je boljša, kaj bi bilo boljše, kajti to pokaže šele čas. Splošno gledano pa lahko ugotovimo, da predmete »muzejske vrednosti« brez stalnega strokovnega nadzora prej ali slej doleti večja ali manjša poškodba in propadejo veliko hitreje kakor predmeti, ki so za varnimi zidovi ustanove za varstvo dediščine ...

Približno pol stoletja za tem, ko je Kálmán Dervarics sprožil pobudo za rešitev Hadikove mumije, se je tako rekoč z istim ciljem oglasil mlad novinar in kasnejši urednik tednika Alsólendvai Híradó, Victor Miklós Oszeszly, ki se je v Dolnji Lendavi naselil leta 1905.²⁷ Svojo zamisel je na prvi strani tednika objavil v članku

gyarország, 1. 2. 1914. 14.

24 György BORBÉLY, 1908: Az ember-bőr. Magyar Paizs, 3. 9. 1908. 1.

25 György BORBÉLY, 1908: Az ember-bőr. Magyar Paizs, 3. 9. 1908. 1.

26 Victor M. OSZESZLY, 1908: Üzenet. Alsólendvai Híradó, 13. 9. 1908. 1–2.

27 Miklós Victor OSZESZLY (1886–1940), urednik tednika Alsólendvai Híradó v letih 1907–1917.

z naslovom Zbirajmo v korist viteza Hadika!²⁸ njegov poglavitni cilj pa je bilo zbiranje prispevkov za stekleno krsto Hadikove mumije, praznično obleko in predstavitev mumije v kapeli ali na lendavskem gradu.

Alsólendva, 1909.		XIV. évfolyam 29. szám.		Vasárnap, július 18.	
<h1>ALSÓLENDVAI HIRADÓ</h1>					
<p>Előfizetési ára</p> <p>Egyes évre K</p> <p>Fél évre K</p> <p>Négyed évre K</p> <p>Égész száma ára 20 fillér.</p>		<p>Feljelős szerkesztő:</p> <p>OSZESZLY M. VICTOR.</p>		<p>Laptulajdonos és kiadó:</p> <p>BALKÁNYI ERNŐ.</p>	
MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.					
<p>Kéziratokat nem adunk vissza.</p> <p>Szerkesztőség és kiadóhivatal: Rákóczi u. 1. v. i. Erősi könyvkereskedésben, Alsólendván.</p> <p>A nyitási sora egy korona.</p>					
<p>Gyűjtsünk Hadik lovag érdekében!</p> <p>Alsólendva, 1909. július 17.</p> <p>Fenn a Szentháromság-kápolna egy pökhös, penészes, sötét kamrájában, használatból kiment templomi tárgyak társaságában, porosan, meztelenül hever Hadik Mihály lovag, a törökverő legenda-hős 300 éves mumija.</p> <p>Szégyene, gyalázata ennek a városnak, ennek a városnak minden lakójának, hogy szivünkől, lelkünkől kisodorta a mindennapi szürke, sivár élet a kegyelet és tisztelt érzését és emberi érzésünk fel nem lázadt arra az igazságtalanságra, ami Hadik lovag mumijával évtizedek óta a legnagyobb kegyetlenséggel történik!</p> <p>Mért nem engedték át valamely múzeumnak, ha nem becsültük semmire? Mért nem engedték át a rokonainak, akik megadták volna neki az örök nyugalmat? Mért nem temették át magunk, hi má' lelkünk pusztá köznyere nagyobb volt honfui buzgalomunknál?!</p>		<p>Agítáljunk, harcoljunk Hadikért, a mi ereklénykért, a mi dicsőségünkért — és a siker elmaradhatatlan!</p> <p>—</p> <p>Az első 10 (tíz) koronát az „Alsólendvai Híradó” szerkesztősége és kiadóhivatala” adja a hazafias célra, a második tíz koronát dr. Chikó Sándor ügyvéd ur küldte hozzánk, Dr. Chikó ur a következő level kíséretében juttatta kezeink közé szíves adományát:</p> <p>Tekintetes Szerkesztő Úr!</p> <p>Sok hírlapi polemia folyt már le úgy az „Alsólendvai Híradó”, mint a „Magyar Palza” hasábjain Hadik lovag mumija érdekében, anélkül, hogy valami eredményre vezetett volna. Pedig hogy a botrányos állapotot segíteni kell, azt azt hiszem Alsólendva valamennyi nemesebben érzi és gondolkozó lakosa megérvé teszi. E kérdésben tehát további polemizálásra nincs szükség, hanem egyszerűen a cselekvés terére kell lépni.</p> <p>Tessék csak tovább vezetni tekintetes Szerkesztő úrnak az ügyet s nyomában segítségül a gyűjtőreket azokhoz, akik köztudomás szerint Alsólendva közművelődésén, kulturális előrehaladásán fáradoznak s szentül meg vagyok győződve, hogy a gyűjtőreket egy-kettőre megletnek kegyes adományokkal a hamarosan oly szép summa fog egy összegyűlni, hogy abból a Hadik mumjának illő ruhazatot és díszes végkoporót is be lehet szerezni.</p>		<p>Szóval a Hadik-ügyet széles mederbe kívánjuk terelni. Eppen ezért hazafias kötelessége minden intelligens embernek segítségét nyújtani nekünk a munkánkban és ugyancsak hazafias kötelessége minden egyes embernek a maga módja szerint leadni filléret a nemes célra.</p> <p>Mentsük meg Hadikot a pusztulástól!</p> <p>Karoljuk a múltat — a jövővel!</p> <p>Kérdezzük meg lelkiismeretünket, hogy helyesen cselekdünk-e eddig: és a lelkiismeretünk sugallata szerint cselekdünk!</p>	
Cimkórság.					
<p>A tekintetes és nemzetes urak kora lejárt. Ma már minden ember nagyságos ur.</p> <p>Az utóbbi időben az emberi hiúság óriási lépésekkel haladt előre és a cimkórság valóságos vesztés betegségként dühög. S ez a betegség a társadalmi összes rétegeknél megállapítható.</p> <p>A suszterinas ma cipészatoné, a kofa élelmiszerárús, sőt kiskereskedő, a kereskedőség kereskedelmi alkalmazott, a pincér értelmi tisztviselő, az iróadalnokok</p>					

Pređ objavo poziva za donacije z dne 18. julija 1909 je urednik Oszeszly objavil še odprto pismo tedanjemu dolnjelendavskemu dekanu-župniku Flóriánu Strauszu, v katerem ga je prosil za sodelovanje cerkve: »... dovolite, prosim, da Hadika, tega madžarskega viteza, ki je padel v boju proti Turkom med služenjem pod praporom krščanstva, uredimo v stanje, kakor mu s spoštovanjem pripada. (...) Ponovno bi Vas zelo lepo prosil, častitljivi gospod, da nam v kapeli (notri v kapeli in ne v kamri ob kapeli!) prepustite za dlan velik prostor, kjer bi postavili Hadikovo stekleno krsto.«²⁹

Uspeh akcije zbiranja denarja za rešitev Hadikove mumije je presenetil celo pobudnika, saj so v pol leta zbrali kar 1000 kron: »Zbiranje se je pričelo. 500 kron smo tako rekoč zbrali po fillerjih. Pisal sem prošnje bankam za donacije – dale so. Težil sem, agitiral, pisal članke in okrožnice ter prosjačil – plod tega je zbranih 500 kron. (Preostalih 500 kron je prispeval eden izmed

28 Gyűjtsünk Hadik lovag érdekében! Alsólendvai Híradó, 18. 7. 1909. 1.

29 Victor M.OSZESZLY: Néhány ószinte szó a Hadik mumia ügyében. Alsólendvai Híradó, 11. 7. 1909. 1.

Hadikovih potomcev, grof Endre Hadik-Barkóczy iz Budimpešte.)
 Poskusil sem tudi še kaj drugega.«³⁰

Aolsöndva, 1910.		XV. évfolyam 43. szám.		Vasárnap, október 23.	
AOLSÖNDVAI HIRADÓ					
Előfizetési ára: Évesz évre 4 K Három évre 10 - Negyedi évre 2 - Egyes szám ára 20 fillér.		Feltétl. szerkesztő: OSZESZLY M. VICTOR.		Lapfajtájados és kiadó: BALKÁNYI ERNŐ.	
MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP.					
Kéziratokat nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Balkányi Erő könyvkereskedésében Álsöndvában. A nyitlő sorá egy korona.					

Mi lesz a Hadik-üggyel?
 Ezt kérdezi a Magyar Paizs.

Tisztelt szerkesztő-kollegám és barátom, Borbély György zalaegerszegi főgimnáziumi tanár, lapjában, a „Magyar Paizs”-ban nyílt levelet intéz hozzám s ebben a levelben megkérdezi tőlem, hogy mi lesz a Hadik-üggyel? Mielőtt a választ erre a mindenki által jogosan feltehető kérdésre csak némiképp is megadnám, nem tartom érdektelennek olvasónk számára leiszegni az egész levelet. Ime, itt van a levél:

Nyílt levél

„Csessy M. Victor lapunkorvatói urnak Aolsöndva.
 Több oldalról szólítanak fel az aolsöndvai Hadik-múmia ügyében engem is, — azt hiszem másokat is, — lik annak idején mozgalmat indítottunk a híres múmia megmentése ügyében. Mostanában mind nagyobb mértékben foglalkoznak az üggyel a megyei lapok s ma már a tizenkettődik órában kellemetlenül halom a vádat, hogy a múmia megmentéséért indított mozgalom csak cszók volt, csak jelszó, mert hiszen most, hogy együtt van a pénz, halgattunk, semmit sem teszünk.
 Kérdezem tehát tőled, lesz-e valami a Hadik-üggyel. Azt hiszem, rajtad múlik minden a közönség, azaz is megvándolt, hogy a pénz egyébre költöket!
 Tégy valamit, öltöztesselek fel Hadikot s juttassd őt megcedendő helyére a nemes lovag főtűh maradványait!”

„Magyar Paizs” szerkesztőségé Zalaegerszeg.

az első, aki felemeltem a szavamat az elvitél ellen; pedig talán nekem volt a legkevesebb közöm a múmiahoz. A múmia tehát itt maradt és én dr Chilkó Sándor ügyvéd ur közbenjárására engedélyt kaptam a plebánia hivatalától arra, hogy közadakozásból felöltöztetessém és a kápolnámból elhozassam a múmiát. A múmia kiadását már csak azért is biztosra vettem, mert úgy gondoltam, hogy ha parádesen felöltöztetve üvegkoporsóba tesszük Hadikot: bajosan adhatnák helyét neki a kis kápolnában.
 Úgy számítottam, hogy ha sikerül a gyűjtés, akkor a várból elkértek egy szobát, oda egy emelvényre felteszük az üvegkoporsót és abba a dísz-egyenruhás múmiát. Azután pedig akciót indítok, hogy abba a szobába hordjunk össze régi irásokat, régi pénzeket, régi fegyvereket stb. és csináljunk egy kicsit kis muzeumot. A közönség és a városunkba jövő idegenek szívesen adnának néhány fillért azért, hogy a múmiát megtekinthetik, és az így befolyó összegből a felmerülhető apró-cseprő kiadásokat lehet fedezni.
 A gyűjtés megindult. Ugyszólván fil-lérenként kapartunk össze mintegy 500 koronát. Kérvényt írtam a takarékoknak: adtak. Lärmáztam, agítáltam, cikkeztem, kör-leveleztem, koldultam, — ez eredményezte az 500 koronát. (Masik 500 koronát Hadiknak egy élő rokoma, grof Hadik-Barkóczy Endre ur küldött. Budapestről.) De egyebet is tettem. Gyűjtetni akartam a r. k. elemi

a plebániának, az majd elintézt mindent. De a múmiát már semmi esetre sem adják ki.
 Szóval, midőn szépen együtt volt a pénz, mindjárt a plebániát lelt a múmia. Azelőtt senkinek sem kellett.
 Itt aztán megakadt a Hadik-ügy. A plebánia a pénzt kéri, én meg a múmiát. Talán neki van igaza, talán nem. A plebánia azt mondja, hogy egyedül csak neki (?) van köze a múmiahoz, amit — ha akarja — el is temethet; én pedig ezt bátorkodom kétsége vonni és azt mondom, hogy a parázsból kikapart gesztenyét nem adom oda senkinek; azt mondom, adják ki Hadikot egy bizottságnak, ez a bizottság vállalja el az ünnepség rendezőségét és a felöltöztetett és üvegkoporsóba helyezett múmiát vigyúgy fel a várho, ahol keresztény és zsidó, gazdag és szegény ember áll, jó és rossz időben egyformán megtekinthető lesz. És míg mi ezen vitaközönk hitekeke és hónapokon át: a Hadik-család egyszerre csak megmozdul, hogy a múmiát megszerezze a — családi kriptá számára. Ez sikerülni is fog a családnak és adja Isten, hogy sikerüljön. Hadik Mihálynak, a törökverő hősnék 300 éves halottáe nem arra való, hogy ellen-ségekdedjünk felette.
 Így áll a Hadik-ügy most.
 Ez a válaszom. És alább következik a védekezésem.
 A gyűjtött összeget az „Aolsöndvai Takarékpénztár” kezeli, amiről a kezem

Kljub temu pa je zadeva Hadik jeseni leta 1909 v celoti zastala, odnosi med pobudnikom Victorjem M. Oszeszlyjem in dolnjelendavskim dekanatom oz. katoliško cerkviyo so popolnoma zablokirali: »Zadeva Hadik se je nedvomno zataknila. (...) Zataknilo pa se je tam, da sem, medtem ko je denar že bil zbran in je preostalo le še oblačenje, naslovil vprašanje na župnijski urad, kako bi se po njihovem mnenju zadevo dalo najbolje izpeljati. Na gromozansko presenečenje sem dobil odgovor, da se jaz nimam pravice dotakniti mumije.«³¹

Nefleksibilno stališče katoliške cerkve, da ljudskega svetega moža iz Lendavskih goric ne bo dovolila obleči v praznično oblačilo, je po vsej verjetnosti spremenilo Oszeszlyjevo zamisel o predstavitvi Hadikove mumije. Po tem namreč ni več razmišljal o kapeli Svete Trojice, temveč o lendavskem gradu kot lokaciji, kjer bi varoval in razstavil ter turistom predstavil stekleno krsto s čudežno

30 Victor M. OSZESZLY 1910a: 1.
 31 Victor M. OSZESZLY 1910a: 1.

mumificiranim lendavskim vitezom, skupaj z drugimi starinami: »V primeru uspešnega zbiranja prispevkov sem računal, da zaprosim za sobo na gradu, v kateri bomo položili stekleno krsto z mumijo v svečani uniformi na podest. Nato pa sem načrtoval še akcijo zbiranja starih dokumentov, starega denarja, starega orožja in podobnih starin, da bi tako uredili majhen muzej. Javnost in tuji obiskovalci našega mesta bi zagotovo bili voljni plačati nekaj fillerjev za ogled mumije, iz zbrane vsote pa bi lahko pokrili vse manjše stroške.«³² Nobenega dvoma ni, da je urednik Oszeszly s tem postal pobudnik ustanovitve prvega lendavskega muzeja v gradu, svoje zamisli pa je dvakrat objavil na straneh tednika Alsólendvai Híradó: prvič leta 1910 v 19. številki tednika ter drugič leta 1910 na naslovnici 43. številke tednika z naslovom »Mi lesz a Hadik-üggel?«³³

Toda svetega kapetana, Hadikove mumije s čudežno kožo, pravljičnega junaka, znamenite relikvije, nesmrtnega madžarskega viteza urednik Oszeszly ni uspel dobiti niti za načrtovani muzej v gradu. Victorju M. Oszeszlyju in grofu Endreju Hadiku-Barkóczyju Hadikove mumije ni uspelo obleči in je položiti v stekleno krsto, podobno kakor 50 let prej Kálmánu Dervaricsu in grofu Gusztávu Hadiku ne.³⁴ Nasprotno, s strani cerkve se je večkrat omenjalo, da bi mumijo Mihaela Hadika ponovno pokopali oziroma jo položili nazaj v grobnico.³⁵

Nazadnje je gospod Oszeszly, da bi rešil, kar se je rešiti dalo, novembra leta 1910 zbrano donacijo v višini okoli 1000 kron in celotno zadevo Hadik predal komisiji, ki jo je imenoval mestni svet Dolnje Lendave.³⁶ Komisija je v sodelovanju s katoliško cerkvijo leta 1913 mumijo kapetana Mihaela Hadika položila v za ta namen izdolbeno in z betonom izravnano stensko nišo, ob strani zakrito s steklom, pod korom kapele Svete Trojice.³⁷ Prav mogoče, da so pokrov krste z okrasnimi žeblički, kakršnega lahko vidimo še danes, izdelali ob tej priliki leta 1913 po naročilu omenjene komisije.

Najverjetneje ni treba posebej poudariti, da je bila z družbenega, estetskega in strokovnega vidika ta rešitev daleč pod

32 Victor M. OSZESZLY 1910a: 1.

33 A Hadik-mumia felöltöttetése. Alsólendvai Híradó, 8. 5. 1910. 2.

34 Victor M. OSZESZLY 1910a: 1. Victor M. OSZESZLY 1910b: 1–2.

35 Victor M. OSZESZLY 1910b: 1–2.

36 A Hadik mumia ügye jó mederbe terelődött. Magyar Paizs. 24. 11. 1910. 3.

37 Victor M. OSZESZLY 1914: 2.

pričakovani. Brez nakupa okrasne steklene krste in prazničnega oblačila je polovica zbranega denarja ostala neporabljena! Mestni svet Dolnje Lendave se je z usodo tega denarja »mučil« še leta 1914, ko so odločili, da: »... vzame mesto v upravljanje ostanek v višini 497 kron in 46 fillerjev ter s tem zneskom ustanovi mašno fundacijo v višini 150 kron, s pogojem, da se s prihodki iz obresti fundacije odslej na dan svetega Mihaela opravi maša v spomin Mihaelu Hadiku.« (...) Mestni svet je v nadaljevanju enoglasno izglasoval zapisniško zahvalo Victorju M. Oszeszlyju, uredniku našega časopisa, za njegovo prizadevno in naporno delo pri zbiranju denarja za Hadika.«³⁸

Če povzamemo odločno, odgovorno in lokalpatriotsko dejavnost urednika Victorja M. Oszeszlyja pri reševanju Hadikove mumije, lahko ugotovimo, da je njegova akcija zbiranja denarja popolnoma uspela, izvajanje načrta pa se je končalo s popolnim polomom. Kljub velikemu zbranemu znesku, ustnim zagotovilom in celoviti podpori prebivalstva in izobražencev se ni uresničila niti ena njegova zamisel: Mihael Hadik ni dobil okrasne steklene krste ne prazničnih oblačil in obutve, v kapeli Svete Trojice ga niso položili v oltar ali v njegovo bližino, pa tudi na lendavski grad ga niso uspeli prenesti, kjer bi kot osrednji razstavni predmet zasnovanega mestnega muzeja lahko v Lendavo privabljal množico turistov.³⁹ Še huje, tudi njegovi načrti za ohranitev so bili neuspešni, saj je mumija leta 1914 začela trohneti, šest desetletij kasneje pa so med »čistilno in sušilno« akcijo poročali, da je Hadikova mumija »pravzaprav v katastrofalnem stanju in da žal ni v enem kosu,« ter da glede na utrpelo škodo o Hadiku kot o mumiji lahko govorimo le pogojno.⁴⁰ Oszeszly pa je bil pri svoji pobudi uspešen v sledečem:

- za rešitev mumije mu je uspelo v kratkem času zbrati veliko vsoto denarja,
- zadevo Hadik je za leto-dve aktualiziral na nacionalni ravni v obdobju pred izbruhom I. svetovne vojne in preden je Dolnja Lendava postala zamejsko madžarsko mesto,
- Hadikov kult je v Lendavi in okolici dobil neslutene razsežnosti in ne nazadnje,
- da cerkev mumije ni pokopala.

38 Alsólendva közgyűlése. Alsólendvai Hiradó, 18. 1. 1914. 2.

39 Victor M. OSZESZLY 1910a: 1.

40 László GÖNCZ 2008: 8.

Victor M. Oszeszy urednik tednika Alsólendvai Híradó, je zglede tega, kako uporabiti moč novinarstva, tiska v dobre namene. Tednik Alsólendvai Híradó je ne le učinkovito postavil v službo reševanja Hadikove mumije, temveč sta s sodelavcem novinarjem Istvánom Reverencsicsem ml. skupaj dosegla, da so bili mediji ter javnost na državni ravni ozaveščeni o usodi lendavske mumije. V letih od 1888 do 1914 je več kot deset madžarskih časopisov objavilo skupno 80 pisanj, novic ali literarnih del v zvezi z lendavskim Mihaelom Hadikom.⁴¹ Miklós Victor Oszeszy je bil veliko pred svojim časom, ko je verjel v to, da lahko za prihodnost ohrani mumijo kapetana Mihaela Hadika, ki ga ima javnost za svetega junaka, in da bi ta nacionalno dragocena kulturna in intelektualna dediščina lahko postavila temelje lendavskemu muzeju v lendavskem gradu.

Svojih zamisli o Mihaelu Hadiku – o katerih je v letih od 1907 do 1914 napisal skupno 23 podpisanih oz. nepodpisanih člankov v tedniku Alsólendvai Híradó – ni mogel uresničiti. A kljub temu, da so njegove zamisli z izbruhom 1. svetovne vojne utonile v pozabo, se jih je večina uresničila desetletja kasneje. Leta 1944 je mumija Mihaela Hadika dobila okrasno krsto s steklenim pokrovom.⁴²

Dejstvo je, da mumificirano truplo kapitana Mihaela Hadika vse do danes ni oblečeno v huzarsko nošo in ni premeščeno v lendavski grad, a se je načrt Victorja Miklósa Oszeszija o ustanovitvi mestnega muzeja na lendavskem gradu,⁴³ o katerem je pisal leta 1910 v tedniku Alsólendvai Híradó, uresničil leta 1973.⁴⁴

41 Zalai Közlöny, Zalamegye, Magyar Paizs, Turisták Lapja, Muraköz, Pécsi Közlöny, Az Érdekes Újság, Délmagyarország, Pesti Napló, Magyarország, Zalai Magyar Élet, Zalamegyei Újság ...

42 Hadik mihály teste új koporsóban. Zalamegyei Újság, 22. 7. 1944. 5.

43 A Hadik-múmia felöltötetése. *Alsólendvai Híradó*, 1910. 5. 8. 2.

44 Zoltán LENDVAI KEPE 2013.

LITERATURA

Bálint BELLOSICS, 1892: Alsó-Lendva és vidéke. Turisták Lapja 1892/7. 199–213.

Katalin BÉRES, 2001: Borbély György. Egy vidéki értelmiségi a századfordulón. Zalai Múzeum 10. Ur. Tibor Frankovics. Zalaegerszeg: Zalai nyomda. 205–218.

Kálmán DERVARICS, 1890a: Hadik. Történeti életrajz. Alsó-Lendvai Híradó, 1890. 8. 10. Alsó-Lendva. 2–3.

—, 1890b: Hadik. Történeti életrajz. Alsó-Lendvai Híradó, 1890. 8. 17. Alsó-Lendva. 1–3.

—, 1896: Alsó-Lendva története. Zalavármegyei évkönyv a millenniumra. Ur. István HALIS, Mór HOFFMANN. Nagykanizsa: Ifj. Wajdits József Könyvnyomdájából. 203–223.

EGYHÁZASBÜKKI DERVARICS Kálmán → DERVARICS Kálmán

DJ, 2004a: A múmia titka – avagy Hadik Mihály és Lenti kapcsolata. Lenti és Vidéke 2004–9. Lenti. 9.

—, 2004b: A múmia titka – avagy Hadik Mihály és Lenti kapcsolata. Lenti és Vidéke 2004-12. Lenti. 11.

Gyöngyi FARKAS (ur.), 2002: Mária Terézia hadvezére. Hadik András Hadtörténelmi Levéltárban őrzött iratainak levéltári segédlete. Budapest. <http://mek.oszk.hu/05000/05066/html/>

János FRIVALDSZKY, 2011: A kardforgató Hadik András tollforgató ősei. Hadtörténeti Közlemények 2011–4. 1101–1107.

Ferenc GAÁL, 1994: Hadik Mihály és a lendvai csata. Naptár '95. A szlovéniai magyarok évkönyve. 72–74.

László GÖNCZ, 2000: Hadik Mihály története (Dervarics Kálmán

helytörténeti író kutatása nyomán). Naptár 2001. A szlovéniai magyarok évkönyve. 82–94.

– –, 2001: Hadik Mihályról, Hadik András révén. Népújság. A szlovéniai magyarok hetilapja. 2001. 2. 15. Lendva. 17.

– –, 2008: Hogyan mentették meg a Hadik-múmiát. Népújság. A szlovéniai magyarok hetilapja. 2008. 8. 14. 8.

Otília HORVÁTH (ur.), 2007a: Muránia legendái. Lenti: Lenti Város Önkormányzata.

– –, 2007b: Legende Muranie. Lenti: Lenti Város Önkormányzata.

Sándor HORVÁTH, 1942: Alsólendva múltja és jelene. Alsólendva: A szerző sajátja.

Mária KEPÉNE BIHAR, Zoltán LENDVAI KEPE, 2014: Lendvski dragulji in usode. Lendvai kincsek és sorsok. (Lyndvamuseum 7). Lendava: Galerija-Muzej Lendava.

– –, 2019: Trden grad je naš Bog ... Erős vár a mi istenünk. (Lyndvamuseum 13) Lendava: Galerija-Muzej Lendava.

Katalin Mária KINCSES, 2011: Hadik András műveltsége. Hadtörténeti Közlemények 2011–4. 1051–1099.

ATTILA KOVÁCS, 2013a: »Hadikok utján« – monda s valóság apáról és fiáról. Lendva 820 éve. 820 let mesta Lendava. Ur. Jutka M. KIRÁLY. Lendva: Zavod za informativno dejavnost madžarske narodnosti. 62–63.

– –, 2013b: Po sledeh Hadikov – mit in resnica o očetu in sinu. Lendva 820 éve. 820 let mesta Lendava. Ur. Jutka M. KIRÁLY. Lendva: Zavod za informativno dejavnost madžarske narodnosti. 64–65.

Zoltán LENDVAI KEPE, 2013: 40 let Galerije-Muzeja Lendava. A Lendvai Galéria és Múzeum 40 éve. . (Lyndvamuseum 5). Lendava: Galerija-Muzej Lendava.

—, 2014: Znameniti Lendavčani I. Nevezetes lendvaiak I. (Lyndvamuseum 8). Lendava: Galerija-Muzej Lendava.

—, 2015: A Hadik-kehely. Becsés tárgyai. Kerek Perec. Népszerűség magazin 2015. 62–63.

Zoltán LENDVAI KEPE (ur.): 2008: Meščanstvo, tiskarstvo in dežnikarstvo Lendave. Lendva polgárosodása, nyomdászata és ernyógyártása. Obrtnišvo Lendave I. Lendva ipartörténete I. (Lyndvamuseum 2). Lendava: Galerija-Muzej Lendava.

Zoltán MAGYAR, 2009: A Hadik-mondakör. Lindua 6–7. 33–42.

—, 2010: Muravidéki népmondák. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

Gábor MERÉNYI-METZGER, 2011: Hadik András gróf életének anyakönyvi forrásai. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 2011/1. 5–11.

Iván NAGY, 1859: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 5. kötet. Pest: Ráth Mór.

Viktor M. OSZESZLY, 1909: Az alsólendvai Hadik-múmia. Pécsi Közlöny, 1909. 9. 12. 3.

—, 1910a: Mi lesz a Hadik-üggyel. Alsólendvai Híradó, 1910. 10. 23. 1.

—, 1910b: Bőngészet Hadik Mihály körül. Alsólendvai Híradó, 1910. 12. 4. 1–2.

—, 1914: Az alsólendvai Hadik-múmia. Pusztulóban az »emberbőr«. Magyar Paizs, 1914. 3. 5. 2.

István REVERENCICS, 1911: Hadik-regék. Alsólendvai Híradó, 1911. 3. 12. 1–2.

—, 1911: Hadik-regék. Alsólendvai Híradó, 1911. 3. 19. 1–2.

-
- –, 1911: Hadik-regék. Alsólendvai Hiradó, 1911. 3. 26. 2–3.
- –, 1911: Hadik-regék. Alsólendvai Hiradó, 1911. 4. 9. 2.
- –, 1911: Hadik-regék. Alsólendvai Hiradó, 1911. 4. 16. 4.
- Károly TOMA, 1914: Népköltési gyűjtemény (Rokopis). Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 10272. Budapest.
- Sándorné VACHOTT, 1888a: Hadik lovag. Zalai Közlöny, 1888. 8. 25. 1–2.
- –, 1888b: Hadik lovag. Zalai Közlöny, 1888. 9. 1. Nagy-Kanizsa. 1–2.
- –, 1888c: Hadik lovag. Zalai Közlöny, 1888. 9. 8. 1–2.
- Sándor VARGA, 1992: A lendvai plébániatemplom történetéből. Győr: Hazánk.
- József ZACHAR, 2004: »Jó erkölcsöt és becsületet.« Hadik Andrásról – keresztlevél hiányában. A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai. Ur. György CSIHÁK. Budapest – Zürich: Zürichi Magyar Történelmi Egyesület: Heraldika Kiadó. 53–55.
- Naslov izvirnega besedila: A Hadik-múmia históriája az Alsólendvai Hiradó hasábjain, prevedla Ines Varga.*

Tadeja Andrejek

Poročanje tednika *Alsó-Lendvai Híradó* iz prekmurskih krajev izven ožjega območja Dolnje Lendave

Namen članka je predstaviti lokalno zgodovino na prelomu iz 19. v 20. stoletje, ko je bilo Prekmurje del Kraljevine Ogrske, znotraj dvojne avstro-ogrske monarhije. Prekmurje je bilo upravno razdeljeno med dve županiji, na županijo Železno s sedežem v Sombotelu in županijo Zala s sedežem v Zalaegerszegu. Urbano in gospodarsko sta se najbolj razvili obe okrajni središči Murska Sobota in Dolnja Lendava. Izstopajo še kraji Beltinci, Cankova, Dobrovnik, Gornja Lendava (današnji Grad), Martjanci, Rakičan in Turnišče.

Slika 1: Razglednica, Murska Sobota, začetek 20. stoletja. Hrani Pomurski muzej Murska Sobota.

K pestremu kulturnemu in družabnemu utripu je prispevalo leta 1897 ustanovljeno Madžarsko izobraževalno društvo za Slovensko krajino in madžarska časopisa, *Muraszombat és Vidéke* (osredotočen na dogodke v okraju Murska Sobota) in *Alsó-Lendvai Híradó*, pod okriljem katoliške cerkvi pa so izhajali še: *Marijin list* (od leta 1904–1941), *Kalendarij srca Jezušovega* (1904–1944) in

Novine (1913–1941). V avstrijskem delu monarhije sta od druge polovice 19. stoletja izhajala vodilna časnika Slovenec (1873) in Slovenski narod (1868), ki prav tako poročata o Prekmurju.

Na podlagi zbranih člankov takratnega tednika Alsó-Lendvai Hiradó želim interpretirati del zgodovine s poudarkom na novicah iz prekmurskih krajev oz. naselij, ki danes ne ležijo na dvojezičnem območju Republike Slovenije. Pregledana so bila vsa leta izhajanja časopisa, največ novic, ki se nanašajo na obravnavano temo, je bilo v letu 1916, ko je Alsó-Lendvai Hiradó namenil vsebini, povezani z dogodki iz prekmurskih krajev v celem letu 15 člankov. V vseh ostalih letih je pa večinoma na leto po nekaj kratkih novic iz prekmurskih krajev, predvsem iz Beltincev in Murske Sobotе. Vsi pregledani članki so bili pod rubriko Razno. V tedniku so mnogokrat povzemali to, kar so objavili v časopisu, namenjenem za okraj Murska Sobotа in že v tretji številki tednika leta 1889 časopis poroča o svojem bratskem časopisu Muraszombat és vidéke, ki je izhajal v Murski Soboti.¹

Bralce je časopis obveščal o nesrečah, ki so povzročale težave ljudem v Prekmurju. Največkrat je bilo govora o požarih. Tako poročajo, da je aprila 1890 v Gornji Lendavi otrok Ferenc Horvat, star 4 leta, med igro z vžigalicami v skednju polnem krme, zažgal celotno gospodarsko in stanovanjsko poslopje.² Spomladi leta 1914 časnik piše tudi o velikem požaru v murskosoboškem okraju, ko je zagorela najemniška hiša Martina Vermesa, od tam se je ogenj razširil na sosednje hiše in v eni uri je zgorela celotna ulica s 30 stanovanjskimi hišami ter 40 gospodarskimi poslopji.³

Tednik nazorno prikazuje tragedije, ki so se dogajale prekmurskemu ljudstvu. Julija 1914 so objavili sporočilo, da je na Goričkem, v vasi Mačkovci, 2 leti in pol star otrok, Frančiška Bezec, na domačem dvorišču padla v vodnjak in umrla.⁴ Poročajo tudi o tragični smrti 35-letnice iz Andrejcev, ki se je peš odpravila v trgovino v Puconce, na poti ji je postalo slabo ter je na kraju umrla.⁵ Bralce so obveščali tudi o raznih delovnih nesrečah, ki so se največkrat zgodile med podiranjem dreves v gozdu in so se končale s smrtnim izidom. Pisali so tudi o pro-

1 Muraszombat és Vidéke, Alsó-Lendvai Hiradó, let. 1, št. 3, 27. 1. 1889.

2 Tűz, Alsó-Lendvai Hiradó, let. 2, št. 16, 20. 4. 1890.

3 Nagy tűz a muraszombati járásban, Alsó-Lendvai Hiradó, let. 19, št. 11, 15. 3. 1914.

4 Kutba esett gyermek, Alsó-Lendvai Hiradó, let. 19, št. 28, 12. 7. 1914.

5 Tragikus halál, Alsó-Lendvai Hiradó, let. 20, št. 9, 28. 2. 1915.

metnih nesrečah. V septembru 1908 so se razpisali o nesreči Štefana Balažica iz Gornje Bistrice, ki je šel po strešnike v Mursko Soboto. Ko se je s svojo kočijo vračal domov, je zraven vzel tudi Matjaža Balažica, s katerim sta kasneje spila nekaj kozarcev vina v eni od beltinških gostiln. Bilo je že pozno ponoči, ko sta opita nadaljevala svojo pot domov, kočija se je iz neznanih razlogov prevrnila in pod seboj pokopala Štefana Balažica, ki je umrl na kraju nesreče.⁶ Vsakdanje skrbi so prebivalstvu po poročanju tednika *Alsó-Lendvai Híradó* povzročali tudi različni ropi, tatvine in druge nevšečnosti.

V dvajsetem stoletju so v Murski Soboti zgradili tri cerkve in časopis je bralce obveščal o njihovi gradnji, najprej o židovski sinagogi, nato o evangeličanski in nazadnje o katoliški cerkvi. Leta 1910 so se razpisali o novi evangeličanski cerkvi v Murski Soboti. Podrobno so opisali, kako je potekala svečanost, navajali so, da je blagoslovitev opravil škof Gyurácz Ferenc in da so za ta praznik celotno Mursko Soboto okrasili z najlepšimi rožami. Poleg domačega duhovnika Štefana Kovača je bilo prisotnih še 12 drugih duhovnikov, pridigo pa je opravil duhovnik Geza Cipot iz Monoštra. Sledilo je skupno kosilo v hotelu Dobray, za 8. uro zvečer pa je bilo napovedano branje svetega pisma v cerkvi ter zbiranje denarja za opremo.⁷ Cerkev je zgrajena v neogotskem stilu po načrtih arhitekta Ernőja Gereya iz Budimpešte.

Ob koncu 19. stoletja na prehodu v 20. stoletje se je v mestu začelo vidneje razvijati tudi družabno življenje. Predvsem so se ugledni meščani radi zbirali v kazinih. Časnik večkrat poroča o kazinu v Beltincih ter Murski Soboti. Namen soboškega kazina je bil »pospešiti družabno življenje in madžarsko duhovno kulturo in to doseči z branjem časnikov, z družabnimi srečanji, z organizacijo družabnih večerov in zabav.«⁸

V časopisu so objavljali tudi vabila na različne zabave. Predvsem je šlo za podeželske plesne zabave, že v mesecu februarju leta 1890 objavijo povabilo gostilničarja Schwarza iz Črenšovcev na plesno zabavo, k vabilu pa pripišejo tudi ceno dogodka.⁹

6 Szerencsétlenség az uton, *Alsó-Lendvai Híradó*, let. 13, št. 36, 6. 9. 1908.

7 Templomszentelés Muraszombatban, *Alsó-Lendvai Híradó*, let. 15, št. 38, 18. 9. 1910.

8 Franc KUZMIČ, Metka FUJS, Tamara ANDREJEK, Mateja HUBER, 2015: Med podeželjem in mestom: Murska Sobota 1850–1920: katalog razstave v okviru projekta pHisCulture: Spoznajmo skupno preteklost v kulturnem sodelovanju za prihodnost. Čakovec: Muzej Međimurja. 31.

9 Meghívó, *Alsó-Lendvai Híradó*, let. 2, št. 5, 2. 2. 1890.

Tednik Alsó-Lendvai Híradó je namenjal precej pozornosti tudi takratnim zemljiškim gospodom, grofom. Najpogosteje je izven Dolnje Lendave poročal o beltinskih Zichyjih ter o murskosoboških Szapáryjih. Konec avgusta 1900 so zapisali, da je bil v Beltincih velik praznik, saj je prišel grof Zichy v vas.¹⁰ Spet drugič so poročali o ženi Geze Szapáryja, Mariji, ki se je zelo rada vozila po soboških ulicah in sosednjih krajih, med drugim se je leta 1890 s sinom in s starejšo sestro Terezijo Györy pripeljala v Beltince ter si ogledala vrt Avgusta Zichyja.¹¹ Tednik Alsó-lendvai Híradó je spremljal tudi ljubezensko življenje grofov. V sredini decembra 1917 so objavili novico o poroki med Anastazijo Zichy ter grofom Jurijem Széchenyijem.¹² Leta 1914 so bralce obvestili, da je skupščina v Murski Soboti sklenila, da svojo glavno ulico poimenujejo po velikodušnem pokrovitelju Murske Sobote, Ladislavu Szapáryju, starejšemu sinu Geze Szapáryja.¹³

Poročali so tudi o žalostnih dogodkih, povezanih z grofi, kot je smrt Tivadarja Széchenyija, gornjelendavskega grofa, ki je izgubil življenje na fronti prve svetovne vojne v začetku novembra 1914,¹⁴ ali o smrti Marije Szapáry, ki je umrla maja leta 1908 v Murski Soboti.¹⁵ Ljudje so se grofice Marije spominjali kot »angela dobrote«, ob njeni smrti je marsikateri meščan zavzdihnil: »Mater smo izgubili, pokojna so poznali naše nevole.«¹⁶

V času prve svetovne vojne je tednik poročal tudi o dogajanju na fronti. V začetku decembra 1915 so opisali smrt grofa Tamása Battyányja, ki je umrl v ruskem ujetništvu.¹⁷ Avgusta omenjenega leta so pisali o murskosoboškem grofu Pavlu Szapáryju, čigar želja je bila odhod na bojišče, vendar ga je vojaško ministrstvo zavr-

10 Vikéki hir, Alsó-Lendvai Híradó, let. 5, št. 35, 2. 9. 1900.

11 Bellatinczról, Alsó-Lendvai Híradó, let. 2, št. 25, 22. 6. 1890.

12 Főuri esküvő, Alsó-Lendvai Híradó, let. 22, št. 50, 16. 12. 1917.

13 Gróf Szápáry-utca Muraszombatban, Alsó-Lendvai Híradó, let. 19, št. 6, 8. 2. 1914.

14 Széchenyi Tivadar gróf halála, Alsó-Lendvai Híradó, let. 19, št. 45, 8. 11. 1914.

15 Gyász a Szapáry-családban, Alsó-Lendvai Híradó, let. 13, št. 22, 31. 5. 1908.

16 Franc KUZMIČ, Metka FUJS, Tamara ANDREJEK, Mateja HUBER, 2015: Med podeželjem in mestom: Murska Sobota 1850–1920: katalog razstave v okviru projekta pHisCulture: Spoznajmo skupno preteklost v kulturnem sodelovanju za prihodnost. Čakovec: Muzej Međimurja. 40.

17 Batthyány Tamás gróf meghalt az orosz fogságban, Alsó-Lendvai Híradó, let. 20, št. 49, 5. 12. 1915.

nilo zaradi starosti.¹⁸ Že čez dve leti pa tednik piše o smrti Pavla Szapáryja in njegovem pogrebu v sredini februarja leta 1917.¹⁹

So se pa konec novembra 1916 razpisali tudi o grofu Matzenauerju. Le-ta je tožil državo, ker je bil avgusta 1914 odpeljan v zapore v Bratislavo zaradi suma vohunjenja, tam je preživel 15 mesecev, po dokazani nedolžnosti pa so ga izpustili na prostost. Nadalje tednik poroča o tem, da mu je med prestajanjem kazni v zaporu na glavo padla opeka, zaradi česar je doživel pretres možganov. Od takrat je bolan in je zaradi dolge odsotnosti prišel v neugoden položaj ter utrpel finančni zlom, zato se je odločil tožiti državo in zahtevati 430.000 kron odškodnine.²⁰

Slika 2: Osmrtnica. Hrani Pomurski muzej Murska Sobota.

Časopis je skozi vsa leta izhajanja obširneje pisal tudi o upravi. Že na začetku svojega izhajanja v letu 1889 pišejo o tem, da so maja odprli urad notarišije na Tišini in obrazložijo svojim bralcem,

18 Gróf Szapáry Pál a hadügyminiszteriumban, Alsó-Lendvai Híradó, let. 20, št. 32, 8. 8. 1915.

19 Szapáry Pál gróf temetése Muraszombatban, Alsó-Lendvai Híradó, let. 22, št. 7, 18. 2. 1917.

20 Matzenauer góf keresete a kincstár ellen, Alsó-Lendvai Híradó, let. 21, št. 48, 26. 11. 1916.

da je zakonodajna oblast Železne županije na svojem sestanku 6. maja sprejela sklep, da se odpre urad notarišije na Tišini ter da se je s tem uresničila stara želja soboškega okraja.²¹

Okraj je predstavljal politično oblast prve stopnje, znotraj okraja pa so bile posamezne občine povezane v notariate. Na območju okrajev so delovale velike in male občine. Murska Sobota je imela ves čas status male občine. Že leta 1908 je soboški notar Ladislav Horvat tožil nad statusom male občine, zaradi česar ni mogel sistemizirati delavnega mesta za pomožnega notarja. Časnik se zato leta 1914 sprašuje, ali bo Murska Sobota velika vas ali velika občina. Zapišejo problem, ki po vseh teh letih še vedno ovira notarja Horvata, to je želja o zaposlitvi še enega pomožnega notarja.²² Skozi vsa leta izhajanja časopisa sporočajo svojim bralcem o vsakem sestanku, ki se je zgodil v Murski Soboti v zadevi z murskosoboško malo oz. veliko občino. In končno so v začetku decembra leta 1917 javili svojim bralcem, da se je Murska Sobota iz male občine spremenila v veliko občino.²³ Okrajni glavar je bil Pongrac Pósfai, na čelu soboškega okrajnega glavarstva je bil trideset let, na čelu mestne uprave je bil Janez Sömen.²⁴

Leta 1905 je na območju Železne županije delovalo 39 hranilnic, soboška je bila po obsegu hranilnic na 10. mestu. Leta 1911 obveščajo bralce, da se je v Murski Soboti ustanovila že 4. hranilnica po vrsti, katere ustanovitelj je bil Tivadar Szechényi.²⁵ V upravnih odborih bank so bili vsi pomembni možje soboškega posvetnega in cerkvenega življenja.

Proti koncu meseca avgusta 1908 je tednik Alsó-Lendvai Híradó objavil članek z naslovom Avstrijsko zapeljevanje. V članku je bilo zapisano, da bodo imeli v Ljutomeru nacionalni praznik z glasbo in plesom. Opozarjajo, da so plakati, ki visijo po vaških gostilnah v Prekmurju, nesramni ter sramotijo madžarsko ljudstvo in želijo speljati vendsko prebivalstvo.²⁶

21 A csendlaki körjegyzőség, Alsó-Lendvai Híradó, let. 1, št. 19, 19. 5. 1889.

22 Muraszombat nagyközség lesz, Alsó-Lendvai Híradó, let. 19, št. 4, 25. 1. 1914.

23 Muraszombat nagyközség, Alsó-Lendvai Híradó, let. 22, št. 49, 9. 12. 1917.

24 Franc KUZMIČ, Metka FUJS, Tamara ANDREJEK, Mateja HUBER, 2015: Med podeželjem in mestom: Murska Sobota 1850–1920: katalog razstave v okviru projekta pHisCulture: Spoznajmo skupno preteklost v kulturnem sodelovanju za prihodnost. Čakovec: Muzej Međimurja.

25 Uj pénzintézet Muraszombatban. Alsó-Lendvai Híradó, let. 16, št. 20, 14. 5. 1911.

26 Osztrák csábitás. Alsó-Lendvai Híradó, let. 13, št. 33, 19. 8. 1908.

Pozornost v časopisu so namenjali tudi železniški povezavi iz Sombotela preko Körmenda in Hodoša v Mursko Soboto leta 1907, potek same slovesnosti so že vnaprej napovedali v časniku. Leto dni kasneje so poročali o železniški progi Murska Sobota–Lendava in o sestanku, ki se je zgodil na to temo. Pisali so, da je na tem sestanku bila prisotna vsa inteligenca mesta Murske Sobotice in Dolnje Lendave, prišel je tudi poslanec državnega zbora, Sigismund Batthyány. Kot so zapisali, je bilo govora o železnici med Mursko Soboto in Radgono ter o nadaljevanju te proge do Lendave. Proga med Lendavo in Mursko Soboto bi bila dolga 32 km, zapisali so tudi, koliko bi stala in izglasovali so odbor, ki bi uredil gradnjo te proge. Poimensko so zapisali tudi odbornike, na koncu članka pa je novinar zapisal svoje mnenje: »V Lendavi so tudi inteligentni, izobraženi trgovci, podjetniki, obrtniki, vendar med temi, čudežno, ni bil izvoljen nihče v ta odbor.«²⁷

Časopis obvešča tudi o tedanjem šolstvu, tako na primer pišejo o željah Murske Sobotice po srednji šoli. V mesecu februarju leta 1912 so namenili dva članka ravno tej temi. Pišejo, da dr. Šömen, tajnik izvršnega odbora za novo šolo, poroča, da se je zbralo že 70.000 kron ter da bodo za pomoč prosili tudi županijo, obrnili se bodo tudi na grofa Ladislava Szapáryja, naj poskuša čim prej urediti sestanek odbora pri ministru. Že čez nekaj dni pa so pisali, da se je delegacija že 20. februarja mudila pri ministru za šolstvo, grofu Janezu Zichyju, in državnem sekretarju. Soboško delegacijo je vodil Géza Hartner. Ministra so prosili, naj podpira ustanovitev srednje šole. Minister je obljubil, da bodo sredstva za šolo predvidena v državnem proračunu že prihodnje leto.²⁸ Želja se jim je uresničila in leta 1913 je bila ustanovljena deška meščanska šola.

Januarja leta 1912 je časopis z zanimivim člankom obvestil bralce o Elizabetinem kipu v Murski Soboti. Sporočajo, da se je nedolgo nazaj v Murski Soboti pričelo zbiranje denarja za postavitev Elizabetinega kipa in da se je v zelo kratkem času nabralo že več tisoč kron. Na razpis za izdelavo se je prijavil edino kipar Alajos Stróbl, najbolj znameniti kipar na prehodu stoletja na Madžarskem, ki je predlagal kip Elizabete iz bron. Za mnenje so zaprosili Ladislava Takátsa, da pogleda kip in če ta odgovarja zahtevam, bi ga odkupili. Nadalje sporočajo bralcem,

27 Muraszombat-Alsólendva. Alsó-Lendvai Híradó, let. 13, št. 27, 5. 7. 1908.

28 A Muraszombati középiskola, Alsó-Lendvai Híradó, let. 12, št. 8, 25. 2. 1912.

da če bo strokovno mnenje pozitivno, bo v Murski Soboti stal Elizabetin kip.²⁹

Za odkrivanje in spoznavanje zgodovine vsakdanjega življenja je ohranjeno časopisno gradivo pomembno, saj nam prikazuje zanimive, včasih še neodkrite delčke prekmurske zgodovine. Vendar je tednik poleg svojih standardnih novic v vseh letih izhajanja pozornost bolj namenjal krajem iz Zalske županije okraja Čakovec kot pa krajem okraja Murska Sobota. V tedniku najpogosteje beremo o takratnem položaju zemljiških gospodov, o zanimivih dogodkih, kot so nove maše, posvetitev novih cerkva ali praznovanje madžarskega kulturnega praznika ter o družabnem življenju. Bralce pogosto obveščajo tudi o naravnih nesrečah, predvsem požarih in o življenjskih tragedijah, ki so prizadele takratnega prekmurskega človeka.

²⁹ Erzsébet-szobor Muraszombatban, Alsó-Lendvai Híradó, let. 17, št. 2, 14. 1. 1912.

LITERATURA

Franc KUZMIČ, Metka FUJS, Tamara ANDREJEK, Mateja HUBER, 2015: Med podeželjem in mestom: Murska Sobota 1850–1920: katalog razstave v okviru projekta pHisCulture: Spoznajmo skupno preteklost v kulturnem sodelovanju za prihodnost. Čakovec: Muzej Međimurja.

Viri

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1889 (št. 3, št. 19).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1890 (št. 5, št. 16, št. 24).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1900 (št. 35).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1908 (št. 22, št. 27, št. 33, št. 36, št. 38).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1911 (št. 21).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1912 (št. 2, št. 8).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1914 (št. 4, št. 6, št. 11, št. 28, št. 45).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1915 (št. 9, št. 32, št. 49).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1916 (št. 48).

Alsó-Lendvai Híradó, leto 1917 (št. 7, št. 49, št. 50).

Odlikovanci iz prve svetovne vojne v luči tednika Alsólendvai Hiradó¹

1 Uvod

Ob 100. obletnici prve svetovne vojne je v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota potekalo projektno delo z naslovom Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. V okviru projekta je nastala razstava s spremljajočim katalogom,² poleg tega pa so med raziskovanjem nastale še 4 tematske publikacije. Ena od teh je publikacija, v kateri so zbrana pisanja raznih avtorjev o prvi svetovni vojni ter Prekmurju.³ Ostale tri pa se konkretno osredotočajo vsaka na določeno temo. Gordana Šövegeš Lipovšek je sestavila seznam padlih prekmurskih vojakov v knjigi z naslovom Padli in pogrešani.⁴ Publikacija Marka Krenna z naslovom Fotografije s pomočjo fotografij prikazuje prekmurske vojake, ki so služili v prvi svetovni vojni.⁵ Tretja publikacija pa se ukvarja z odlikovanci iz prve svetovne vojne iz Prekmurja ter njihovimi odličji.⁶

2 Odlikovanci iz prve svetovne vojne iz Prekmurja

V publikaciji z naslovom Odlikovanci mi je uspelo identificirati 1.691 prekmurskih vojakov iz Avstro-Ogrske monarhije, ki so prejeli vsaj eno odlikovanje v času vélike vojne. Med njimi so razdelili 26 različnih vojaških odlikovanj.

- 1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa »2-ARRS-P5-0081 Programska skupina«.
- 2 Metka FUJS, 2015: *Katalog razstave. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej.
- 3 Metka FUJS (ur.), 2017: *Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Zbirka tematskih člankov in razprav. Zbornik soboškega muzeja 24. Murska Sobota: Pomurski muzej.
- 4 Gordana ŠÖVEGEŠ LIPOVŠEK, 2016: *Padli in pogrešani*. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobota: Pomurski muzej.
- 5 Mark KRENN, 2018: *Fotografije*. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobota: Pomurski muzej.
- 6 Attila KOVÁCS, 2018: *Odlikovanci*. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobota: Pomurski muzej.

Tabela 1: Seznam medalj, ki so jih med prvo svetovno vojno prejeli vojaki, podčastniki in častniki iz Prekmurja

Zap. št.	Slovensko poimenovanje	Kratica	Št. podeljenih odlikovanj in medalj
Medalje za hrabrost			
1.	Bronasta medalja za hrabrost	OB	1.108
2.	Srebrna medalja za hrabrost 2. stopnje	O2	478, 37/2
3.	Srebrna medalja za hrabrost 1. stopnje	O1	150, 11/2, 1/3
4.	Zlata medalja za hrabrost	⊙ - ZMH	3
Zaslužni križec			
5.	Železni zaslužni križec na vojnem traku	EVK a.b.O	63
6.	Železni zaslužni križec s krono na vojnem traku	EVK a.b.O m.Kr.	14
7.	Srebrni zaslužni križec na vojnem traku		9
8.	Srebrni zaslužni križec s krono na vojnem traku		21, 1/2,
9.	Zlati zaslužni križec na vojnem traku		3
10.	Zlati zaslužni križec s krono na vojnem traku		5
Avstrijski cesarski red železne krone			
11.	Avstrijski cesarski red železne krone III. stopnje z vojnim okrasjem		2
12.	Avstrijski cesarski red železne krone III. stopnje z okrasjem in z meči		2
Avstrijski cesarski red Franca Jožefa			
13.	Red Franca Jožefa – vitez z vojnim okrasjem		2
14.	Red Franca Jožefa – vitez z vojnim okrasjem in z meči		1
Vojaška zaslužna medalja (Signum Laudis)			
15.	Bronasta vojaška zaslužna medalja na traku vojaškega zaslužnega križca		18, 3/2
16.	Bronasta vojaška zaslužna medalja na traku vojaškega zaslužnega križca z meči		8, 1/2,

17.	Srebrna vojaška zaslužna medalja na traku vojaškega zaslužnega križca		1
Vojaški zaslužni križec			
18.	Vojaški zaslužni križec III. stopnje z vojnim okrasjem		3
19.	Vojaški zaslužni križec III. stopnje z vojnim okrasjem in z meči		2
Duhovniški zaslužni križec			
20.	Duhovniški zaslužni križec II. stopnje na rdeče-belem traku		2
21.	Duhovniški zaslužni križec II. stopnje na rdeče-belem traku z meči		1
Preostale medalje			
22.	Spominski križec za mobilizacijo 1912–1913		14
23.	Oznaka za vojaško službo III. stopnje za moštvo (6 let)		17
24.	Ranjeniška medalja	VM	119, 7/2, 2/3,
25.	Karlov četni križec	KTK	472
26.	Bronasta častna medalja Rdečega križa z vojnim okrasjem		1
Medalje zavezniških držav			
27.	Nemški železni križec II. stopnje		8
30.	Bolgarsko vojaško odlikovanje		1

Vir: Attila KOVÁCS, 2018: *Odlikovanci*. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobota: Pomurski muzej. 7–11.

Izmed odlikovanj je treba posebej izpostaviti medalje za hrabrost, ki so bile posebej spoštovane med vojaki. Spominsko medaljo za hrabrost (ki se od leta 1809 imenuje medalja za hrabrost) je ustanovil Jožef II. za vojake, ki so se odlično odrezali v bojih. Sprva sta za hrabrost obstajali le zlata in srebrna medalja, leta 1849 je cesar Ferdinand V. srebrno medaljo za hrabrost razdelil ter tako uvedel srebrno medaljo za hrabrost 1. ter 2. stopnje. Do zadnje spremembe je prišlo 14. februarja 1915, ko je cesar in ogrski kralj Franc Jožef I. uvedel bronasto medaljo za hrabrost. Dobitniki zlatih in srebrnih medalj za hrabrost prve in druge stopnje so prejeli tudi denarno nagrado.⁷

⁷ József BODROGI, József MOLNÁR, Sándor ZEIDLER, 2005: *Nagy ma-*

Poleg medalj za hrabrost je treba omeniti še Karlov četni križec ter ranjeniško medaljo. Omejeno odlikovanje je ustanovil cesar Karel I. (ogrski kralj Karel IV.). Karlov četni križec so dobili vojaki, ki so na bojišču prebili najmanj 12 tednov. Ranjeniško medaljo pa so prejeli vojaki, ki so bili v vojni ranjeni.⁸ Obe medalji sta bili podeljeni razmeroma velikemu številu prekmurskih vojakov.

3 Viri imenskega seznama odlikovanih prekmurskih vojakov

Seznam odlikovanih prekmurskih vojakov je sestavljen iz štirih različnih vrst virov. Na prvem mestu je treba omeniti arhivske vire, in sicer vojaška arhiva v Budimpešti ter na Dunaju.⁹ Izmed arhivskih virov iz Vojaškega arhiva iz Budimpešte je treba omeniti matično knjigo odlikovancev 83. cesarsko-kraljevega pehotnega polka. Z njeno pomočjo mi je uspelo popisati točno 972 odlikovanih prekmurskih vojakov, v prvi vrsti iz murskosoboškega okraja.¹⁰ V dunajskem arhivu pa sem raziskoval predvsem osebne osebne kartoteke oz mape.

Poleg arhivskih virov so bili pomemben vir pri mojem raziskovanju tudi izdane knjige z vojaško tematiko oz. vsebino v času madžarske oblasti v Prekmurju v obdobju druge svetovne vojne. V sklopu raziskave sem odkril pet (5) knjig, ki navajajo (tudi) podatke o odlikovanih prekmurskih vojaki: *A Délvidék hadtörténete*,¹¹ *Visszatért Délvidék*,¹² *A magyar katona*,¹³ *A frontharcos eszme szolgálatában*¹⁴ ter *Délvidéki emlékkönyv*.¹⁵

gyar kitüntetéskönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései a Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig. Budapest: Rubicon-Könyvek. 42–43.; Pavel CAR, 2017: *Slovenci - junaki avtsrijskih armad in njihova odlikovanja (od 1757 do 1918)*. Ljubljana: Signum Laudis. 114–117.

8 József BODROGI, József MOLNÁR, Sándor ZEIDLER: *Nagy magyar kitüntetéskönyv*. 114, 121; Pavel CAR: *Slovenci - junaki avtsrijskih armad*. 286–287, 309.

9 Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Levéltár, Budapest; Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Wien.

10 Hadtörténelmi Levéltár. VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok. Cs. és kir. 83. gyal. ezs. segédkönyv.

11 *A Délvidék hadtörténete* (ur. Caesar De Sgardelli). Budapest, 1941.

12 *Visszatért Délvidék* (ur. Zoltán Csuka). Budapest, 1941.

13 *A magyar katona* (gl. ur. Endre Ajtay). Budapest, 1942.

14 Imre KERTÉSZ, Caesar DE SGARDELLI, 1942: *A frontharcos eszme szolgálatában*. Budapest.

15 *Délvidéki emlékkönyv* (ur. Jenő Balázs GYIMESY). Budapest, 1942.

Tretjo skupino virov predstavljajo fotografije, dokumenti in ostalo gradivo, ki so ga ohranile družine in sem ga našel med svojim terenskim delom. V posebej veliko pomoč so mi bile vojne fotografije iz družinskih zapuščin, saj se na številnih fotografijah vidijo odlikovanja oziroma medalje na uniformah vojakov.

Na koncu moram omeniti še lokalni tisk ter članke in novice, objavljene v lokalnih časopisih. Med prvo svetovno vojno so na območju Prekmurja tedensko izhajali trije časopisi. V madžarskem jeziku sta izhajala *Muraszombat és Vidéke* ter *Alsólendvai Híradó*. Prvi je bil osrednji list murskosoboškega, drugi pa dolnjelendavskega okraja. Naloga časopisa *Novine*, ki je bil pisan v slovenskem jeziku, pa je bila informirati prekmursko slovensko prebivalstvo. Vsi trije časopisi so veliko pozornost posvečali vojnim dogodkom ter objavljali podatke o odlikovanih prekmurskih vojaki. Med njimi izstopa zlasti časopis *Muraszombat és Vidéke*, saj je v štirih letih objavil imena 707 vojakov, ki so dobili vsaj eno vojaško odlikovanje oziroma medaljo.¹⁶

Tabela 2: Število prekmurskih vojakov, ki so poimensko navedeni v treh prekmurskih časopisih in so bili odlikovani v prvi svetovni vojni

Časopis	Muraszombat és Vidéke	Novine	Alsólendvai Híradó
Število odlikovanih vojakov v časopisu	707	58	54

Vir: Attila KOVÁCS, 2018: *Odlikovanci*. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobota: Pomurski muzej. 6.

4 Prekmurski vojni odlikovanci ter tednik Alsólendvai Híradó

Med svojim raziskovanjem sem v tedniku Alsólendvai Híradó našel skupno 54 prekmurskih vojakov, ki so med vojno prejeli vsaj eno vojaško odlikovanje ali medaljo. Po pregledu imenskega seznama je bilo ugotovljeno, da je od 54 oseb 37 oseb iz Dolnje Lendave, sedeža okraja in obenem naselja, v katerem je doma

¹⁶ Attila KOVÁCS, 2018: *Odlikovanci*. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobota: Pomurski muzej. 5–7.

zgoraj omenjeni časopis. Od ostalih 17 odlikovancev jih je 15 bilo iz drugih naselij dolnjelendavskega okraja, in sicer iz vasi Dolnji Lakoš, Beltinci, Čentiba, Gornji Lakoš, Gaberje, Dolga vas, Dokležovje, Radmožanci, Dolina in Nedelica. Dva odlikovana vojaka pa sta bila rojena v Murski Soboti.

5 Alsólendvai Híradó in prekmurski vojaški odlikovanci

V nadaljevanju bom s pomočjo kratkega izbora predstavil, v obliki kakšnih novic, pisanj je časopis, ki sem ga analiziral, poročal o odlikovanih vojaki, podčastnikih in častnikih. Prvotni namen tega sicer nepopolnega izbora je prikazati, kako je uredništvo časopisa poročalo o tem, kateri vojaki iz katerih naselij so prejeli vojaška odlikovanja oz. medalje za junaško držo pred nasprotnikom v času vojne.

Alsólendvai Híradó je prvi članek o odlikovanem prekmurskem vojaku objavil 17. januarja 1915. Na podlagi poročanj v časopisu je: *»Eden od poškodovancev v dolnjelendavski rezervni bolnišnici, János Orbán iz Dolge vasi, vodnik 48. pehotnega polka, je prejel lepo odlikovanje. Za njegovo junaštvo v boju proti nasprotniku na bojišču mu je kralj podelil medaljo za hrabrost II. stopnje. Orbánu so želeli medaljo predati 1. decembra na bojišču, vendar je bil junaški vojak pet dni prej pri Milanovcu hudo ranjen in je bil prepeljan v bolnišnico v Nagykanizsi, nato pa v lendavsko rezervno bolnišnico.«*¹⁷

Nekaj mesecev kasneje, 30. maja 1915, je časopis poročal o viteštvu Dolnjelendavčana Ferenca Ballerja: *»Rezervnega praporščaka Ferenca Ballerja, sina Dolnjelendavčana Jánosa Ballerja, je njegovo veličanstvo za hrabro držo na bojišču odlikovalo s srebrno medaljo za hrabrost, obenem je napredoval v poročnika.«*¹⁸

V nekaj primerih je uredništvo časopisa ob odlikovanju poleg navajanja golih dejstev izrazilo tudi osebna občutja: *»Rezervnega poročnika Istvána Bodója, priljubljenega davčnega uradnika našega mesta – kot je znano – so že v prvih mesecih vojne odlikovali s srebrno medaljo za hrabrost I. stopnje. Bodó je spet dobil lepo odlikovanje, saj ga je kralj odlikoval z vojaško zaslužno medaljo. Junaški poročnik se trenutno bori v Bukovini kot poveljnik mitra-*

¹⁷ Alsólendvai Híradó, let. 20, št. 3. 3.

¹⁸ Alsólendvai Híradó, let. 20, št. 22. 3.

lješkega odreda. Čestitamo mu za novo odlikovanje ter mu iz srca želimo, da se vrne med nas živ in zdrav.«¹⁹ Podobno čustveno je tednik poročal tudi o odlikovanju drugega Dolnjelendavčana: »Ena novjših številk vojaškega uradnega lista piše o lepem odlikovanju našega rojaka . Omenjen list piše, da je kralj rezervnemu vodniku Endreju Schaffhauserju podelil srebrni zaslužni križec s krono na vojnem traku »za zvesto in odlično držo pred nasprotnikom«. Schaffhauser je v času miru lendavski mehanik, odkar se je začela vojna, pa je na bojišču ter že mesece na italijanskem bojišču deluje poleg 30, 5 cm možnarjev. S kakšnim uspehom deluje Schaffhauser, kaže tole svetleče odlikovanje, s katerim je visoka kraljevska milost sedaj nagradila njegovo delo. Visokih odlikovanj našega rojaka se tudi mi lahko samo veselimo, saj vidimo, da sinovi naše ožje domovine, Dolnje Lendave, ne le zasedajo svoje mesto v dežju izstrelkov, ampak tudi prinašajo slavo ter lovorike madžarskemu imenu. Našemu rojaku želimo, da mu usoda dovoli, da to slavo nadgradi še z veliko junaškimi dejanji ter se z zasluženimi odlikovanji živ in zdrav vrne v svojo ožjo domovino.«²⁰

Analiziran časopis je v prvi vrsti poročal o odlikovanih dolnjelendavskih vojaki, vendar pa so poročali tudi o vojaki iz okoliških naselij. 28. novembra 1915 je časopis poročal o naslednjem: »Kralj je Józsefa Gerencsérja, desetnika 20. pehotnega polka, gaberskega upravnika marofa dolnjelendavskega knežjega posestva za izkazan pogum v boju proti nasprotniku odlikoval s srebrno medaljo za hrabrost I. stopnje.«²¹ Sem lahko uvrstimo tudi poročilo o odlikovancu iz Čentibe: »V vojaškem uradnem listu beremo, da je njegovo veličanstvo kralj Čentibčana Istvána Vida, titularnega vodnika, v priznanje njegovega zvestega služenja odlikoval s srebrnim zaslužnim križcem s krono na vojnem traku.«²² Časopis pa je poročal ne le o vaseh, ki se nahajajo v bližini Dolnje Lendave, ampak tudi o odlikovanih vojakov iz oddaljenih krajev, ki so še spadali v okraj: »Po naših informacijah z bojišča je načelníštvo generalštaba vojske odlikovalo naddesetnika Pétra Horvátha (prebivalca Rédicsa), desetnika Józsefa Dávida (prebivalca Doline), desetnika Mihályja Józsefa ter poddesetnika Józsefa Simona (Prebivalca vasi Gáborjánháza) za hrabro držo pred nasprotnikom z malo srebrno medaljo za hrabrost, obenem

19 Alsólendvai Híradó, let. 20, št. 39. 3.

20 Alsólendvai Híradó, let. 20, št. 42. 3.

21 Alsólendvai Híradó, let.20, št. 48. 3.

22 Alsólendvai Híradó, let.21, št. 30. 3.

pa so za svoje dolgo služenje na bojišču prejeli Karlov četni križec. V vojaškem uradnem listu beremo, da so praporščaka Huga Kaufmanna, sina beltinškega trgovca Ignaca Kaufmanna, za izkazan pogum v boju proti nasprotniku odlikovali s srebrno medaljo za hrabrost II. stopnje.«²³

Objavljena je bila tudi novica o odlikovancu iz Radmožancev, naselja, ki so spadali k etnografski pokrajini Hetiš: »Lepo odlikovanje je dobil Károly Varga, radmožanski učitelj, rezervni praporščak. Varga od izbruha vojne opravlja vojaško službo in je na bojišču s svojim viteštvom ter pogumom večkrat izstopal. Za njegovo junaštvo ga je njegovo veličanstvo odlikovalo s srebrno medaljo za hrabrost I. stopnje. O zasluženem odlikovanju je v teh dneh poročal vojaški uradni list.«²⁴ In če je že govora oz. sem citiral novico o odlikovanju radmožanskega učitelja, potem je vredno omembe tudi poročilo o dolnjelendavskem učitelju: »V uradnem listu domobrancev beremo, da je kralj odlikoval Jánosa Kollerja, dolnjelendavskega rimskokatoliškega učitelja, rezervnega poročnika, z vojaškim zaslužnim križcem III. stopnje z vojnim okrasjem in meči. János Koller se bojuje na italijanski fronti, preživel je grozote 10. soške bitke ter s svojim neustrašnim pogumom zaslužil to lepo odlikovanje.«²⁵

Alsólendvai Híradó je junija 1916 poročal tudi o vojnem odlikovanju enega od članov lendavske židovske verske skupnosti: »Lepo odlikovanje je prejel Simon Fleischmann, kantor dolnjelendavske izraelitske skupnosti. Fleischmann je že dalj časa na fronti, kjer je že večkrat izkazal svoj pogum. Zato je v teh dneh prejel srebrno medaljo za hrabrost. Medaljo so junaškemu vojaku pripeli na prsi v teh dneh.«²⁶

Poročila časopisa o odlikovancih so pokazala tudi takšne zanimivosti, kot je npr. ta, da so v 10. letih 20. stoletja v Dolnji Lendavi živele tri družine s priimkom Toma. Novica iz leta 1915 pravi takole: »Károly Toma, sin domačina Józsefa Toma, je prejel lepo odlikovanje. Toma že nekaj mesecev služi na severnem bojišču kot kadet 20. pehotnega polka in je storil več junaških dejanj. Za eno od junaštev ga je kraljeva milost sedaj odlikovala z medaljo za hrabrost II. stopnje. Lepo odlikovanje so na fronti te dni pripeli

23 Alsólendvai Híradó, let.22, št. 18. 3.

24 Alsólendvai Híradó, let.20, št. 20. 5.

25 Alsólendvai Híradó, let.22, št. 34. 3.

26 Alsólendvai Híradó, let. 21, št. 27. 3.

na prsi junaškega kadeta.«²⁷ Aprila naslednjega leta pa lahko v stolpcih tednika Alsólendvai Híradó beremo o drugi družini Toma: »Dr. Imre Toma, rezervni štabni vojaški duhovnik, sin dolnjelendavskega obrtnika Gáborja Toma, je dobil lepo odlikovanje. Kralj ga je odlikoval z Redom Franca Jožefa na traku vojaškega zaslužnega križca. Kot poroča vojaški uradni list, je naš ugledni rojak prejel visoko odlikovanje za svojo izjemno požrtvovalnost v boju proti nasprotniku. Dr. Toma je prejel že več odličij kot nagrado za izjemno delo, ki ga je od izbruha vojne opravil v službi domovine na različnih bojiščih.«²⁸ Za konec citiram kratko poročilo o praporščaku pri honvedih, Eleku Tomu kot zapis o tretji družini Toma v časopisu: »Njegovo veličanstvo kralj je Eleka Toma, rezervnega praporščaka, sina dolnjelendavskega mestnega sodnika Jánosa Toma, s srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje odlikoval za izkazan pogum v boju proti nasprotniku.«²⁹

Časopis je poleg odlikovanja sina mestnega sodnika omenil tudi odlikovanje ter napredovanje enega od sinov mestnega notarja, Oskarja Laubhaimerja: »Njegovo veličanstvo kralj je Oszkárja Laubhaimerja kadeta-vodnika 20. pehotnega polka, sina dolnjelendavskega kraljevega notarja dr.Oszkárja Laubhaimerja, za izkazan pogum v boju proti nasprotniku izredno povišal v praporščaka ter ga poleg tega odlikoval z (veliko) srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje. Mladi junak trenutno leži v bolnišnici v Nagykanizsi s hudo rano na nogi.«³⁰

V uredništvu časopisa Alsólendvai Híradó so se spomnili tudi svojih nekdanjih sodelavcev novinarjev. Jeseni 1915 je časopis vseboval naslednje poročilo: »Pred nekaj tedni smo pisali o tem, da je našega nekdanjega, vnetega sodelavca Imreta Vlaja, ki se je kot kadet-vodnik 48. cesar.-kralj. peh. polka junaško boril v mnogih bitkah na ruskem bojišču, kralj odlikoval s srebrno medaljo za hrabrost II. stopnje. Naš sodelavec je trenutno v oskrbi v sombotelski vojni bolnišnici, kjer ga je ujela novica vojaškega uradnega lista, kjer piše, da je Vlay po novem dobil tudi veliko srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje. Vlay je med prebojem v odseku Zlota Lipa bil prvi v ruskih vrstah in je zajel 180 Rusov, 1 častnika ter uplenil veliko vojaških sredstev. Zato je sedaj prejel srebrno medaljo za

27 Alsólendvai Híradó, let. 20, št. 38. 3.

28 Alsólendvai Híradó, let. 21, št. 23. 3.

29 Alsólendvai Híradó, let. 22, št. 17. 3.

30 Alsólendvai Híradó, let. 22, št. 45. 3.

*hrabrost 1. stopnje.*³¹ Naslednje leto pa je časopis poročal o še enem bivšem sodelavcu, Gyuli Kontlerju: »Pooblaščenno poveljstvo je Gyulo Kontlerja, rezervnega praporščaka, starega, marljivega sodelavca našega lista, ki je že dalj kot eno leto na bojišču, odlikovalo z bronasto medaljo za hrabrost.«³²

Alsólendvai Híradó pa je največ novic, vojnih poročil objavil o pilotu Štefanu Hozjanu.³³ Ni slučajnost, da se je največ člankov o Štefanu Hozjanu pojavilo prav v analiziranem časopisu, saj je Hozjan, rojen v Brezovici, ki je spadala pod dolnjelendavski okraj, in ki se je kasneje preselil v Dolnjo Lendavo v zelo kratkem času ustvaril izjemno vojaško kariero.³⁴ Štefan Hozjan je kot bojni pilot Avstro-Ogrske monarhije razmeroma zgodaj prepoznal vlogo medijev, v našem primeru časopisne propagande, in je zato o svojih junaških dejanjih pošiljal poročila tako madžarskim časopisom kot tudi slovenskim Novinam.

Alsólendvai Híradó je svojo prvo novico o Štefanu Hozjanu objavil julija 1915: »Izvodi časopisov iz glavnega mesta so prvega julija na podlagi objave vojnoinformacijske pisarne poročale o uspehu dolnjelendavskega pilota. Pohvaljeni je pogumen pilot István Hozsián, pomožni ključavničar, bivši vajenec dolnjelendavskega mehanika Endreja Schaffhauserja, ki trenutno služi na ruskem bojišču kot vojni pilot, v činu naddesetnika. Poročilo vojnoinformacijske pisarne se takole spominja uspeha strumnega rojaka: »Eno rusko letalo je 28. junija preletelo našo pridnjestrsko fronto in šlo proti Kolomei. Z naše strani je takoj vzeletelo avstro-ogrsko letalo, v katerem sta bila opazovalec poročnik Froreich ter podčastnik István Hozsián, ki je letalo usmeril tako, da bi napadli nasprotnika. Ko je Rus videl nevarnost, se je začel dvigovati vedno višje, nato pa se je obrnil nazaj proti vzhodu. Naše letalo ga je zasledovalo preko mesta Horodenka vse od mesta Zaleszczyk do 20 kilometrov

31 Alsólendvai Híradó, let. 20, št. 43. 3.

32 Alsólendvai Híradó, let. 21, št. 32. 3.

33 Ime Štefana Hozjana v virih nastopa v različnih oblikah. Dokumenti v dunajskem arhivu ga omenjajo kot Stefana Husziana ali Stefana Huzjana. Slovenski časopis Novine, ki je izhajal med letoma 1913 in 1941 in je bil osrednji časopis prekmurskih Slovencev, o junaškem pilotu poroča z imenom Štefan Hozjan. Tednik Alsólendvai Híradó pa je ime pilota zapisal kot Istvána Hozsiána, enkrat, ko so povzeli novice iz budimpeškega lista Az Est, pa so uporabili obliko imena István Huzsián.

34 Več o življenju Štefana Hozjan ter njegovi vlogi bojnega pilota. Janez MA-TAJ, 2000: Drznejše od ptic. Štefan Hozjan, cesarsko-kraljevi pilot 1915–1918. Občina Velika Polana: Eurotrade Print.

severno ležečega Tlusta, kjer so na višini 2000 metrov rusko letalo ujeli rafali mitraljeza in ga sestrelili. Ruski pilot je s svojim letalom strmoglavil v gozd, naše letalo pa se je vrnilo nepoškodovano.« To pa ni prvi uspeh našega strumnega rojaka. Kot neustrašen pilot je že velikokrat pritegnil pozornost, nazadnje pa je dobil tudi srebrno medaljo za hrabrost za svoje junaštvo, povezano s spretnostjo. S svojim novim junaškim dejanjem je povečal število že vojnih dejanj, ki pričajo o legendarnem pogumu zalskih fantov!«³⁵ Zaradi junaškega dejanja, ki je bilo objavljeno v časopisih, je Hozjan izredno napredoval v vodnika ter bil odlikovan z medaljo za hrabrost 1. stopnje.³⁶ Na začetku naslednjega leta, februarja 1916, so v časopisu Alsólendvai Híradó objavili novico o Hozjanovem zasebnem življenju: »Štabni vodnik István Hozján, dolnjelendavski junaški pilot je 23. januarja v kraju Szóllóspuszta poleg Osijeka zaročil gospodično Hermino Dencsi, hčer Victorja Dencsija glavnega strojnika parnega mlina.«³⁷ Leta 1916 je bil Hozjan že na italijanski fronti. Tu je dosegel svoj največji uspeh, vendar je bil v enem od zračnih spopadov hudo ranjen. Tednik Alsólendvai Híradó je o tem poročal tako: »István Huzián,³⁸ dolnjelendavski junaški pilot, nekdanji vajenec mehanika, ki je postal večkrat odlikovan štabni vodnik, je z datumom 7. avgusta napisal našemu uredniku naslednje vrstice: »Globoko spoštovan gospod urednik! Obveščam vas, da sem se dne 28. prejšnjega meseca ob 8. uri v zračnem spopadu nad mestom Görz³⁹ hudo poškodoval in sedaj ležim v bolnišnici, vendar se že počutim bolje. Ko sem se poškodoval, sem se bojeval s tremi francoskimi letali in sem dva sestrelil jaz, tretji pa je sestrelil mene z mojim izvrstnim malim enokrilnim letalom Fokker. Nadalje vas obveščam, da sem spet dobil novo odlikovanje, in sicer sem še tretjič prejel srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje, vendar ne za to, kar sem naredil tukaj, ampak še za moje dejanje na ruskem bojišču. Za sestrelitev dveh francoskih letal sem nominiran za zlato medaljo.«⁴⁰ Nadalje je dolnjelendavski časopis posredoval poročilo budimpeškega časopisa Est o zračnem boju Štefana Hozjana nad Gorico in poročilo zaključila z naslednjimi vrsticami: »Dolnja Lendava je

35 Alsólendvai Híradó, 20. let., 27. št., 4.

36 Alsólendvai Híradó, 20. let., 31. št., 4.

37 Alsólendvai Híradó, 21. let., 6. št., 3.

38 V članku so uporabili obliko priimka Huzián, saj je časnik »Az Est«, katerega pisanje so objavili, uporabljal priimek Huzián.

39 Görz – danes Gorizia oziroma Nova Gorica.

40 Alsólendvai Híradó, 21. let., 33. št., 2–3.

ponosna na Istvána Huziána, čigar prsi do sedaj krasijo tri velike srebrne, mala srebrna ter ena bronasta medalja za hrabrost ter taborniška značka pilota. Kaže takšne pohvalne primere junaškega poguma, ki jih bo vojna zgodovina s ponosom zapisala.«⁴¹ Štefan Hozjan je že leta 1916 prejel zlato medaljo za hrabrost za zgoraj opisana junaštva. Alsólendvai Híradó je seveda poročal tudi o tem, časopis pa je obvestil sam Hozjan: »Kajti, kot nas je obvestil on sam, so mu v soboto na prsi pripeli zlato medaljo za hrabrost, ki si jo je zaslužil še na ruskem bojišču s svojim junaškim dejanjem, ko je v enem od zračnih bojov onesposobil dve nasprotnikovi letali. V tem boju se je tudi sam hudo poškodoval in vse do danes ni ozdravel. Dolgo so ga negovali v nagykanižki rezervni bolnišnici, vendar že nekaj tednov leži v eni od budimpeških vojnih bolnišnic. Tam so mu v soboto na lepi slovesnosti podelili zlato medaljo. Hozjánova bolezen je sicer – na žalost – še vedno – v takem stadiju, da še nekaj mesecev ne bo mogel hoditi brez bergel.«⁴² Zaradi hude poškodbe Štefan Hozjan do konca vojne več ni sodeloval v bojnih misijah, kljub temu se je Alsólendvai Híradó junaškega pilota ponovno spomnil avgusta 1917: »O Istvánu Hozjánu, izjemnem dolnjelendavskem pilotu v sredini številke časopisa *Az Est* beremo naslednje: Z novosadskega letališča je v zadnjem času izginjalo veliko število sodov bencina. Zato je bil István Hozján, štabni narednik, ki je na bojišču sestrelil 5 letal, lastnik zlate, velike srebrne ter male srebrne viteške medalje za hrabrost, ki je dobil tudi eno od nagrad časnika *Az Est*, 2000 kron, v zasedi, da bi ulovil tatove. Včeraj je opazil, da žeijo z enim od tovornjakov odpeljati 5 sodov bencina z letališča. Hozján je sedel v enega od letal ter sledil avtomobilu, ki je zavil na dvorišče lastnika mlatilnice Frigyesa Schneiderja v ulici Temerini. Hozján se je z letalom vrnil na letališče, se usedel v avtomobil ter se vrnil k lastniku mlatilnice. Frigyes Schneider je priznal, da je on kupil 5 sodov bencina za 7 kron na kilogram. Tudi prej je kupil 5 sodov bencina, za katere je plačal 31 metrskih stotov pšenice. Zdaj zadevo preiskujeta mejna policija ter žandarmerija. Včeraj so aretirali narednika, ko so ga izpustili, ko se je izkazalo, da je nedolžen. Preiskava še poteka.«⁴³ Štefan Hozjan je preživel vojno in se vrnil v Doljno Lendavo, nato pa se je leta 1929 izselil v Ameriko.⁴⁴

41 Alsólendvai Híradó, 21. let., 33. št., 2–3.

42 Alsólendvai Híradó, let. 21, št. 47. 3.

43 Alsólendvai Híradó, let. 22, št. 32. 4.

44 Janez MATAJ, 2000: Drznejše od ptic. Štefan Hozjan, cesarsko-kraljevi pilot

V mnogih primerih je bila objava v časopisu o podeljenih odlikovanjih obenem tudi osmrtnica: »*Ferenc Szollár, mladenič iz Dolgovaških Goric, naddesetnik 48. pehotnega polka, se je boril proti t. i. moskalom⁴⁵ z junaškimi osemindeseticami. Sodeloval je v več bojih in s tem večkrat izkazal svojo viteškost in pogum. V enem od bojev je padel tudi sam. Rusi so ga skupaj z več tovariši obkolili ter pozvali, naj se preda. Szollár je odgovoril, da živ ne. Nato ga je smrtno zadela krogla. Vse to se je zgodilo pred meseci. Sollarjeva mama je pred kratkim prejela zapečateno pismo od sinovega polka, v katerem je bila medalja za hrabrost I. stopnje. Z medaljo je kralj junaškega podčastnika odlikoval po smrti.*«⁴⁶

Alsólendvai Híradó je zadnjo novico o odlikovanem vojaku objavil 31. marca 1918. Pisalo je: »*József Király računovodja narednik iz Gornjega Lakoša je za viteško držo pred nasprotnikom prejel srebrno medaljo za hrabrost II. stopnje.*«⁴⁷

6 Povzetek

Zgornja vojna poročila o odlikovanih vojaki dobro odražajo to, da je Alsólendvai Híradó kot osrednji časopis okraja, četudi ne v takšni meri kot časopis murskosoboškega okrožja, Muraszombat és Vidéke, objavljal novice o odlikovanih vojaki za svoja junaštva. Brskanje po poročilih pa razkriva tudi, da številni priimki, ki so bili med prvo svetovno vojno domači na področju Dolnje Lendave ter v okoliških naseljih, danes več niso znani v Lendavi in okolici.

Vse to pa je na nek način povezano z razpadom Avstro-Ogrske monarhije ter z nastankom držav naslednic, ena izmed posrednih posledic tega je med drugim bila tudi prenehanje izdajanja predmeta mojega članka, tednika Alsólendvai Híradó.

1915–1918. Občina Velika Polana: Eurotrade Print. 84.

45 Moskal (madžarsko Muszka) je star slabšalni izraz za Rusa.

46 Alsólendvai Híradó, let. 20, št. 38. 4.

47 Alsólendvai Híradó, let. 23, št. 13. 3.

LITERATURA

Endre AJTAY (glavni ur.), 1942: *A magyar katona*. Budapest: [s. n.].

József BODROGI, József MOLNÁR, Sándor ZEIDLER, 2005: *Nagy magyar kitüntetéseknönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései a Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig*. Budapest: Rubicon-Könyvek.

Pavel CAR, 2017: *Slovinci – junaki avtsrijskih armad in njihova odlikovanja (od 1757 do 1918)*. Ljubljana: Signum Laudis.

Zoltán CSUKA (ur.), 1941: *Visszatért Délvidék*. Budapest: Halász.

Caesar DE SGARDELLI (ur.), 1941: *A Délvidék hadtörténete*. Budapest: Hadtörténeti Kiadványok Kiadóhivatala.

Metka FUJS, 2015: *Katalog razstave. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota, Pomurski muzej.

Metka FUJS (ur.), 2017: *Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Zbirka tematskih člankov in razprav. Zbornik soboškega muzeja 24*. Murska Sobota: Pomurski muzej.

Jenő Balázs GYIMESY (ur.), 1942: *Délvidéki emléknönyv*. Budapest: Hungária Nyomda.

Imre KERTÉSZ, Caesar DE SGARDELLI, 1942: *A frontharcos eszme szolgálatában*. Budapest: Magyar Front.

Attila KOVÁCS, 2018: *Odlikovanci. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota: Pomurski muzej.

Mark KRENN, 2018: *Fotografije. Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918*. Murska Sobota: Pomurski muzej.

Janez MATAJ, 2000: *Drzneje od ptic. Štefan Hozjan, cesarsko-kraljevi pilot 1915–1918*. Občina Velika Polana: Eurotrade Print.

Gordana ŠÖVEGEŠ LIPOVŠEK, 2016: *Padli in pogrešani. Prišo*

je glás – Prekmurci v vojni 1914–1918. Murska Sobota: Pomurski muzej.

VIRI

Hadtörténelmi Levéltár. VII. 243. I. VH Kitüntetési javaslatok.

Cs. és kir. 83. gyal. ezr. segédkönyv,

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 3.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 20.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 22.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 27.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 31.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 38.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 39.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 42.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 43.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 48.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 6.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 23.

Alsólendvai Hiradó, let. 20, št. 27.

Alsólendvai Hiradó, let. 21, št. 30.

Alsólendvai Hiradó, let. 21, št. 32.

Alsólendvai Hiradó, let. 21, št. 33.

Alsólendvai Hiradó, let. 21, št. 47.

Alsólendvai Hiradó, let. 22, št. 17.

Alsólendvai Hiradó, let. 22, št. 18.

Alsólendvai Hiradó, let. 22, št. 32.

Alsólendvai Hiradó, let. 22, št. 34.

Alsólendvai Hiradó, let. 22, št. 45.

Alsólendvai Hiradó, let. 23, št. 13.

Naslov izvirnega besedila: Első világháborús katonai kitüntettek az Alsólendvai Hiradó tükrében, prevedla Ines Varga.

Papp József

Tednik Muraszombat és Vidéke kot dragocen vir za raziskovanje lokalne zgodovine

Na znanstveni konferenci ter v njenem okvirju izdani monografiji ob 130-letnici izida prvega lendavskega časopisa, Alsó-Lendvai Híradó, bi rad predstavil začetek izhajanja tednika Muraszombat és Vidéke v sredini 1880 ter njegovo kontinuirano izhajanje skozi 39 letnikov. Z vidika zgodovine tiska ter lokalne zgodovine bi rad posebej izpostavil tiste podobnosti ter razlike, s katerimi so se spopadali takratni založniki, uredniki ter tiskarji – tukaj mislimo na pisanje rokopisov, urejanje časopisa, pripravo za tisk, zagotavljanje sredstev za izdajo ter razširjanje tednika.

Tednik z mešano vsebino Muraszombat és Vidéke je izhajal med 25. decembrom 1884

in 10. avgustom 1919 ter od 24. maja 1941 do 23. marca 1945. V 39 letnikih je izšlo 1991 strani ter ena posebna izdaja ob 25-letnici obstoja lokalnega Madžarskega prosvetnega društva (Magyar Közművelődési Egyesület) z naslovom Muraszombat és Vidéke, 7. avgusta 1918. Ob izdaji prve številke 1. letnika revije je v zaglavju tednika bilo zapisano, da gre za tednik z mešano vsebino v madžarskem ter vendskem jeziku, kar se je kasneje pogosto spreminjalo glede na menjavanje založnika. Ko govorimo o začetkih, se je primerno ozreti v zgodovino: kje se

Naslovnica 1. letnika, 1. številke tednika Muraszombat és Vidéke, 1884

ški tednik ter kaj je bilo o njem napisanega v takratnem sodobnem leksikonu A Pallas Nagy Lexikona.

Mura-Szombat (Olsnitz), velika občina v županijskem okraju Železne županije, (1891) 2.134 vendskih, madžarskih ter nemških prebivalcev, njena visoko obokana katoliška cerkev je bila zgrajena v XIV. stoletju, starodavni grad družine grofov Szapáry leži sredi prostranega parka; je sedež okrožne sodniške pisarne, okrožnega sodišča, kraljevega notariata in davčnega urada; ima več različnih društev, dve hranilnici, nižjo obrtniško šolo, poštno ter telegrafsko pisarno ter poštno hranilnico. Tukaj izdajajo tednik *Muraszombat és Vidéke*. Vir: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/m-1120C/mura-szombat-12BB5/>.

Založniki, odgovorni uredniki in tiskarji tednika

Ohranilo se je malo podatkov o delovanju uredništva tednika in založnika ter njegovi zgodovini. Podatke lahko posredujemo na podlagi imen urednikov in založnikov, ki so navedeni v impresumu časopisa. V prvih dveh letih izhajanja je uradno funkcijo izdajatelja sprejel tiskar Márk Grünbaum. Na žalost je bila decembra 1896 njegova tiskarna že v resnih finančnih težavah, zato je odstopil kot založnik. Tednik je tiskal še do 18. aprila 1897, nato pa je prodal svojo tiskarno v Murski Soboti in se odselil iz mesta. Kasneje je postal izvrsten strokovnjak za tisk v tiskarsko-založniškem podjetju Pallas v Budimpešti.

Za eno številko tednika, ki je izšla 27. decembra 1896, je prevzel založniške naloge József Vogler, od 6. junija 1897 do 16. maja pa je to pomembno čast prevzel Elek Khál. Od maja leta 1897 do konca tekočega leta je tednik izdajala Gospodarska zadružna zveza (Gazdasági Fiókegylet), nato pa je založniško pravno vlogo prevzelo lokalno Madžarsko prosvetno društvo Vendske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület), vendar je januarja 1898 zaradi finančnih težav za dva tedna prehodno postal izdajatelj tednika Miksa Újházy. To pomembno vlogo sta kasneje prevzela Murskosoboška gospodarska zadružna zveza (Muraszombati Gazdasági Fiók-Egylet) ter Murskosoboško pevsko in glasbeno društvo (Muraszombati Dal- és Zene Egylet), do konca decembra 1915 je bil izdajatelj Madžarsko prosvetno društvo Vendske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület),

nato pa vse do aprila 1919 Deželno gospodarsko združenje (Muraszombat Járási Gazdaszövetség). Med marcem in aprilom 1919 je bil izdajatelj József Füleky. V času II. svetovne vojne, v letih 1941–1945, je tednik Muraszombat és Vidéke ponovno izhajal, v njegovem impresumu pa je bilo navedeno Madžarsko prosvetno društvo Vendske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület).

Izdajatelji

- Márk Grünbaum, 25. dec. 1884–20. dec. 1896 (tiskar 1884–1897)
- József Vogler, 27. dec. 1896
- Elek Khál, 6. jan. 1897–16. maj 1897
- Gospodarska zadruga Murska Sobota (Gazdasági Fiókegyelet), 23. maj 1897–24. dec. 1897
- Madžarsko prosvetno društvo Vendske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület), 2. jan. 1898–23. jan. 1898
- Miksa Újházi, 30. jan. 1898–13. februar 1898 (tiskar in izdajatelj)
- Murskosoboška gospodarska zadružna zveza (Muraszombati Gazdasági Fiók-egylet) ter Murskosoboško pevsko in glasbeno društvo (Muraszombati Dal- és Zene Egylet), 20. feb. 1898–1905
- Madžarsko prosvetno društvo Vendske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület), 1. jan. 1906–dec. 1915
- Deželno gospodarsko združenje (Muraszombat Járási Gazdaszövetség), 2. jan. 1916–30. mar. 1919
- József Füleky, 30. mar. 1919–13. apr., nato do 10. avg. 1919 ni navedeno
- Madžarsko prosvetno društvo Vendske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület), 1941–1945

Odgovorni uredniki tednika so se dokaj pogosto menjavali. V 35 letih, med letoma 1884 in 1919, so se uredniki zamenjali 23-krat. Ob listanju časopisa lahko zaključimo, da so to nalogo za daljši ali krajši čas honorarno prevzeli murskosoboški učitelji,

ravnatelj šol, odvetniki, občinski ter sodni uslužbenci zastonj ali za skromno plačilo. Na imenskem seznamu urednikov trikrat zasledimo ime Istvána R. Takácsa, imeni tiskarja Márka Grünbauma ter odvetnika Eleka Khála pa dvakrat.

Najdlje je naloge odgovornega urednika opravljal János Czifrák, in sicer med 1. julijem 1906 ter 4. novembrom 1917. V letih od 1941 do 1945 je bil glavni urednik tednika Nándor Hartner, medtem ko je bil odgovorni urednik Ernő Szász ml. Če ni bilo dovolj prispelih rokopisov, so morali uredniki sami napisati uvodnik ter zapolniti preostale tri časopisne strani z različnimi novicami ter poročili.

Odgovorni uredniki

- István R. Takács, 25. dec. 1884–23. dec. 1885
- Sándor Olajos, 1. jan. 1886–23. dec. 1886
- Károly Kovács, 2. jan. 1887–24. dec. 1888
- József Vogler, 1. jan. 1889–19. jan. 1889
- Ernő Török, 26. jan. 1889–21. apr. 1889
- Márk Grünbaum, 28. apr. 1889–5. maj 1889
- István R. Takács, 12. maj 1889–23. dec. 1889
- Márk Grünbaum, 5. jan. 1890–8. feb. 1891
- István R. Takács, 15. feb. 1891–5. feb. 1893
- György Horváth, 12. feb. 1893–24. dec. 1895
- Jenő Csorna, 6. jan. 1896–28. mar. 1897
- Elek Khál, 4. apr. 1897–16. maj. 1897
- Béla Wellisch, 23. maj 1897–20. jun. 1897
- Károly Wilfinger, 27. jun. 1897–17. apr. 1898
- Elek Khál, 24. apr. 1898–30. okt. 1898
- Károly Wilfinger, 6. nov. 1898–2. apr. 1899
- Elek Sinkovich, 26. mar. 1899–16. okt. 1904
- Iván Vratarits, 23. okt. 1904–24. jun. 1906
- János Czifrák, 1. jul. 1906–4. nov. 1917
- Sándor Vályi, 11. nov. 1917–6. mar. 1918
- Aladár Scheibner, 13. jan. 1918–23. mar. 1919
- Kálmán Tóth, 30. mar. 1919–10. avg. 1919, let. 35, št. 21.
- Nándor Hartner, 24. maj 1941–23. mar. 1945 – glavni urednik
- Ernő Szász ml. 24. maj 1941–13. okt. 1944, 42. št. – urednik

Tiskanje tednika

Tednik so desetletja tiskali v Murski Soboti, z izjemo dveh krajših obdobij, ko so ga tiskali v Monoštru in v Lendavi. Najdlje, od oktobra 1904 do julija 1918, več kot 14 let, je časopis izhajal v murskosoboški tiskarni Erna Balkányija. Tednik je bil tiskan s preprostim grafičnim postopkom, z malo ilustracijami, izdelanimi z ravninskim tiskanjem, fotografije ali grafike najdemo le v redko kateri številki. V času obeh vojn je pogosto zmanjkalo papirja, zgodilo se je tudi, da so časopis tiskali na manj kakovosten papir. Nekatere številke tednika so se pojavile le na dveh namesto na običajnih štirih straneh.

Tiskarne

- Márk Grünbaum, Murska Sobota, med 1894 in 18. apr. 1897
- Béla Wellisch, Monošter, med 25. apr. 1897 in 12. sep. 1897
- Miksa Újházi, Murska Sobota, med 19. sep. 1897 in 23. apr. 1890
- Mór Kohn, med 30. apr. 1890 in 4. jul. 1890
- Nándor Hirschl, 27. jun. 1890–20. mar. 1904
- Miksa Újházi, Murska Sobota, med 27. mar. 1904 in 17. jul.
- Ernő Balkányi, Dolnja Lendava, med 24. jul. 1904 in 25. sep.
- Ernő Balkányi, Murska Sobota, oktober 1904–14. jul. 1918
- Vendvidéki Nyomda, Murska Sobota, 21. jul. 1918–10. avg. 1919
- Vendvidéki Könyvnyomda, Murska Sobota, 24. maj 1941–23. mar. 1945

Struktura tednika ter njegove rubrike

Poleg uvodnika na naslovni strani, ki je obravnaval aktualno tematiko, je tednik v objavljal tudi leposlovje v podlistku, novele ali občasne pesmi lokalnih avtorjev. Tedensko je poročal o večjih kulturnih, gospodarskih in športnih dogodkih v mestu in okolici. Sledile so uradne objave, kratke novice in druge objave javnega interesa, novice »izrezane« od drugod, na zadnji strani so sledili oglasi o novih izdelkih in storitvah lokalnih obrtnikov ter podjetij.

Časopisi, objavljeni v obeh vojnih obdobjih, vsebujejo sporočila z bojnih front. Hkrati je bil časopis izdelan s šibkejšimi tehnikami tiskanja, poročali pa so o pomanjkanju papirja. V začetku leta 1945 je cenzura že preverjala časnik, ki je čakal na tisk. Kljub temu je časopis redno izhajal vsak teden.

Jezik časopisa, prevajalci ter prevodi

Po zaslugi urednika ter sodelavcev časopisa lahko glede na število izvodov v naši knjižnici povemo, da so se v tedniku objavljali članki in poročila, ki so bila skrbno napisana v lepem madžarskem jeziku. Občasno naletimo na tiskarske napake, ki so posledica takratne tehnike tiskanja ter poskusnih odtisov čakajočih na prvo korekturo.

Tu je treba izpostaviti bogato več desetletno prevajalsko delo učitelja Janoša Flisarja, ki je poleg tedenskega prevajanja v prekmurščino prevedel tudi priljubljena dela več znanih madžarskih pisateljev in pesnikov. Prevode Trilogije Toldi Jánosa Aranya (Toldi: versusko pripovedavanje), romana Szent Péter esernyője Kálmána Mikszátha ter novel Móra Jókaija so vsak teden objavljali v časopisu. Pomembnejši madžarski časopisni članki so se v prevodu pojavili med letoma 1884 in 1889 ter med letoma 1941 in 1945. Če citiramo diplomu knjižničarke Suzane Szabo, lahko rečemo, da je bilo med letoma 1941 in 1945 v tedniku več kot 5.500 daljših ali krajših člankov napisanih v prekmurskem narečju.

Naročniki ter število izvodov

Kdo so bili naročniki in bralci tednika? Po več kot sto oziroma 70 letih je na to vprašanje dokaj težko odgovoriti. Vendar lahko upravičeno rečemo, da so mestni in vaški okrajni glavarji, učitelji, odvetniki, posestniki, lastniki tovarn, trgovci, obrtniki, poštarji, sodniki, poštni in davčni uradniki, pripadniki organov kazenskega pregona in civilno prebivalstvo Murske Sobote, Pucincev, Markišavcev, Rakičana, Beltincev z veseljem prebirali to tiskovino. Števila izvodov ne poznamo, razmerje prebivalstva mesta Murska Sobota in okoliških naselij pa ustrezno prikazuje spodnja tabela. Na podlagi tega lahko zagotovimo okvirne, četudi ne natančne, informacije o bralcih tednika.

**Prebivalstvo Murske Sobote ter nekaj okoliških naselij
na podlagi podatkov štetja prebivalstva iz let 1890, 1910
ter 1936**

Naselje	Leto	Slovenci	Madžari	Ostalo	Skupaj
Murska Sobota Muraszombat	1890	1321	539	274 (Nemci, Hrvati)	1438
	1910	1310	1305	133 (Nemci, Hrvati)	2748
	1936				3571
Beltinci	1890	1117	160	111 (Nemci, Hrvati)	1388
	1910	1114	329	44 (Nemci, Hrvati)	1484
	1936				1524
Rakičan	1890	579	19	34 (Nemci)	632
	1910	570	12	14	596
	1936				571
Puconci	1890	418	20	13 (Nemci)	452
	1910	444	62	5	511
	1936				506
Markišavci	1890	215	12	2	229
	1910	189	1	1	191
	1936				200

Opomba: Leta 1910 so, po podatkih štetja prebivalstva, v določenih naseljih Slovence vpisali pod »ostale narodnostne skupine«. Matija Slavič, 1999: Naše Prekmurje. Murska Sobota: Pomurska založba. 124–135.

Zaščita zbirke, snemanje na mikrofilm, digitaliziranje ter dostopnost na svetovnem spletu

Večino vezanih števil letnikov lahko najdemo v Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti, medtem ko del obveznih izvodov hrani Nacionalna knjižnica Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár) v Budimpešti. Noben javni zavod nima popolne zbirke vseh števil vseh letnikov časopisa. V sodelovanju z Oddelkom za snemanje na mikrofilm Nacionalne knjižnice Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtára) ter Zoltánom Nagyem in njegovimi sodelavci nam je med letoma 2003 in 2007 v murskosoboški knjižnici uspelo posneti na mikrofilme vse časopise lokalnega značaja, ki so v letih od 1884 do 1945 izšli v madžarskem jeziku. Manjkajoče letnike ter številke so kasneje dopolnili v Budimpešti. Na ta način nam je na mikrofilmih uspelo urediti zaščito zbirk tednikov Alsó-

Lendvai Híradó, Muraszombat és Vidéke ter drugih časopisov iz tistega obdobja. Mikrofilme, ki so nastali o tedniku Muraszombat és Vidéke, so kasneje v Budimpešti digitalizirali, letniki 1884–1919 so raziskovalcem ter vsem zainteresiranim dostopni na spletu ter jih je možno prenesti s spletne strani Knjižnice – Kulturnega centra Lendava ter Arhiva elektronskih periodičnih publikacij (Elektronikus Periodika Archivum).

Znane osebe iz mesta ter okolice pri tedniku Muraszombat és Vidéke

- István R. Takács, učitelj ter ravnatelj murskosoboške ljudske osnovne šole, trikratni urednik tednika. Oče znanega arhitekta László Takácsa.
- Márk Grünbaum, lastnik murskosoboške tiskarne (roj. 1852–1914, Budimpešta). Leta 1897 je prodal svojo tiskarno v Murski Soboti ter se kasneje zaposlil v Budimpešti v tiskarni založbe Pallas (Pallas Kiadó).
- Elek Sinkovich, okrajni glavar, urednik (25. feb. 1868, Bakovci– 30. mar. 1938, Szombathely)
- Ernő Balkányi, (1870, Berki (današnja Slovaška)–1. feb. 1939, Lendava) tiskar, založnik, knjigarnar v Lendavi. Preden se je priselil v Lendavo, je živel in delal v Budimpešti. V Murski Soboti je kupil tiskarno Márka Grünbauma in je bil vse do 1918 edini tiskar v Lendavi ter Murski Soboti.
- Iván Vratarics, odvetnik, urednik, (13. jun. 1874, Černelavci–22. nov. 1909, Murska Sobota)
- János Czifrák, odvetnik, 11 let je bil urednik tednika (1. jul. 1906–4. nov. 1917)
- Sándor Vályi, odvetnik, urednik (11. nov. 1883–18. nov. 1944). Iz njegovih v tedniku objavljenih madžarskih pesmi je nastala zbirka prevodov v slovenščino: Iz dežele dalje, Ljubljana, Salve, 2018.

Uporabniki danes

Lokalni raziskovalci, zgodovinarji, člani knjižnice in študentje še danes pogosto listajo po vezanih porumenelih ali digitaliziranih straneh tednika. Uporabe digitalizirane različice tednika ter njenega prenosa nismo raziskali.

Obeti ter sklep

Analize zgodovine tiska, študije ter povzetki o tedniku Muraszombat és Vidéke so bili do sedaj zapisani samo v slovenskem jeziku. Izmed teh bi izpostavil diplomsko delo Suzane Szabo v slovenskem jeziku. Nadaljnje podrobnejše študije in ocene v madžarskem in slovenskem jeziku bodo predvidoma nastale v bodoče.

Kratek povzetek

Tednik Muraszombat és Vidéke kot dragocen vir za raziskovanje lokalne zgodovine

Tednik Muraszombat és Vidéke című vegyes tartalmú hetilap je izhajal med 25. decembrom 1884 in 10. avgustom 1919 ter od 24. maja 1941 do 23. marca 1945. V 39 letnikih je izšlo 1991 strani ter ena posebna izdaja. V prvih letih je tednik izdajala murskosoboška Gospodarska zadruga (Gazdasági Fiókegyelet), kasneje pa lokalno Madžarsko prosvetno društvo (Magyar Közművelődési Egyesület). Njegovi uredniki in sodelavci so bili murskosoboški znani pravniki, odvetniki, učitelji in javne osebnosti. Poleg uvodnega članka je vseboval še leposlovne prispevke ter tedensko poročal o pomembnejših kulturnih, gospodarskih in športnih dogodkih v mestu in okolici. Pomembnejši članki so med letoma 1884 in 1889 ter med letoma 1941 in 1945 bili objavljeni v madžarščini in prekmurskem narečju. Tednik so desetletja tiskali v Murski Soboti, z izjemo dveh krajskih obdobj, ko so ga tiskali v Monoštru in v Lendavi. Tednik je bil tiskan s preprostim grafičnim postopkom, z malo ilustracijami, izdelanimi z ravninskim tiskanjem, o številu izvodov nimamo informacij.

Večino vezanih številke tednika hrani Pokrajinska in študij-ska knjižnica Murska Sobota, nekaj obveznih izvodov pa hrani Nacionalna knjižnica Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár) v Budimpešti. Žal nobena javna ustanova nima popolne zbirke vseh letnikov tednika. Med letoma 2002 in 2008 so bile vse razpoložljive številke tednika posnete na mikrofilm, ki je bil kasneje digitaliziran. Leta kasneje so številke, ki so izhajale v letih 1941–1945, s pomočjo lendavske knjižnice sedaj dostopne tudi na internetu in jih je mogoče prenesti. Lokalni raziskovalci, zgodovinarji in študentje še danes pogosto listajo po porumenelih ali digitaliziranih straneh tednika. Do sedaj so bili povzetki in analize tega tednika objavljeni samo v slovenščini, predvidoma bodo v bodoče nastale podrobnejše študije in ocene v madžarščini.

LITERATURA

Lajos BENČE, 1996: Írott szóval a megmaradásért. Győr – Lendava: Hazánk – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. 196.

Branko BERČIČ, 1968: *Tiskarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Odbor za proslavo 100-letnice grafične organizacije na Slovenskem. 270.

N. BRUMEN, 1961: Tiskarne v Pomurju, pregled tiskarn v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni in v Ljutomeru. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 9/2. 82–92.

Dopis Civilnega komisarja o razmerah v Prekmurju leta 1921. Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, domoznanska zbirka, škatla št. 26, dok. 26/5.

László GÖNCZ, 2006: *Felzabadulás vagy megszállás*. Lendava: Magyar Nemzetiségi művelődési Intézet. 309.

Ferenc HORVÁTH, 1978: *Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861–1973*. Zalaegerszeg: Zala Megyei Könyvtár. 195.

Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine. 715.

Gizella KRAJEVSZKY, Miklós TAKÁCS, 1964: *Vas megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1777–1963*. Szombathely: Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár. 109.

Franc KUZMIČ, 1999: *Bibliografija prekmurskih tiskov 1920–1998*. Ljubljana, ZRC SAZU. 94.

Gašpar LIPOVŠEK, 1921: *Prekmurje – seznam občin v abecednem redu, razvrščenih po sodnih okrajih z navedbo raznovrstnih podatkov*. V Murski Soboti, Okrajno glavarstvo. 26.

Muraszombat és Vidéke XII/9 (urednik Jenő Csorna)

József PAPP, 2002: *Lendvai nyomdatörténet 1573–1945. Muratáj* 1–2. 82–89.

Matija SLAVIČ, 1999: *Naše Prekmurje*. Murska Sobota: Pomurska založba. 348.

Suzana SZABO, 1987: *Časopisje v Prekmurju 1941–1945*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. 140.

Ivan ŠKAFAR, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: SAZU.

ELEKTRONSKI IN OSTALI VIRI

A Pallas Nagy Lexikona <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/m-1120C/muraszombat-12BB5/> (Zadnji dostop: 17. okt. 2019).

Elektronikus Periodika Archívum – Muraszombat és Vidéke: 1910–1911, 1913–1919 és 1941–1945. <https://epa.oszk.hu/03500/03504> (Zadnji dostop: 17. okt. 2019).

Knjižnica – Kulturni center Lendava <https://www.kl-kl.si/domoznanstvo/digitalna-periodika/murska-sobota-in-okolica-1885-1919/> (Zadnji dostop: 17. okt. 2019).

Muraszombat és Vidéke <https://www.kl-kl.si/domoznanstvo/digitalna-periodika/murska-sobota-in-okolica-1885-1919/> (Zadnji dostop: 17. okt. 2019).

Naslov izvirnega besedila: A Muraszombat és Vidéke hetilap mint gazdag helyismereti forrás, prevedla Ines Varga.

Lajos Bence

Alsólendvai Hiradó v letih propada »Blišč« in propad tednika

Stoletje, katerega konec je v zadnjih izdihljajih, je živčno in živce parajoče – lahko beremo v enem od naslovnih člankov prve številke časopisa Délzala Társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap, ki velja za predhodnika tednika Alsó-Lendvai Hiradó, kot diagnozo takratnega časa. Res je, da je čas zagona in razvoja strojnega tiska še veljal za srečne mirne čase, vendar se pogosto že kažejo znaki gospodarske ter moralne krize.

V svojem kratkem povzetku bom nadalje preučil drugo izdajo, ki je poleg začetnih težav glede na tematiko ter prilagojene cilje tednika bliže strukturi današnjih tednikov.

To je pomembno tudi zato, ker se strokovni kader, ki bi ga lahko uvrstili v kategorijo pisatelj-znanstvenik-novinar-urednik z nekaj izkušnjami, pojavi leta 1899 s Pálom Andorjem na čelu tednika, ki je »leta imel premor«.

V glavi je navedeno 1. let. 1. številka, kar nakazuje na to, da ne gre za naslednika, temveč za »tednik z mešano vsebino«, ki je nastal na novih temeljih.

Kar je presenetljivo, je nov, za nekaj desetletij odločilen »podjetniški« značaj, ki ga je oblikoval Balkányi, tiskar s koreninami iz Južnih pokrajin, ki se je iz Budimpešte preselil v Doljno Lendavo.

Drugo, nič manj očitno novost lahko opazimo v ciljeh tednika. In to najprej pri tedniku Délzala, nato pa pri tedniku Alsólendvai Hiradó, ki jo povzroči poleg pridevnikov »družbeni« ter »prosvetni« še pridevnik »ekonomski«. O tem v uvodniku podajo uredniku tudi rahlo »moralizirajočo« razlago: poleg »časti dela, ljubezni do domovine« pišejo še o »utemeljenem dvigu ter zagotavljanju finančnega interesa«. Uvodnik z naslovom Zászlóbontó (Predaja praporja) vsebuje napoved nadaljnjih, še danes aktualnih, pojasnil o osnovah tržnega gospodarstva ter kapitalistične gospodarske politike: »konkurenčnost madžarskega dela ter podjetništva« in seveda tudi »ustvarjanje zdravega javnega duha«. V pisanju na naslovnici z naslovom Pályaválasztás (Izbira poklicne poti) pa lahko beremo takšne vrstice, ki veljajo za progresivne: bogata je tista država, »ki ima razvito industrijo ter trgovino«.

Nadalje pa Tengerre magyar! (Na morje, Madžar!) spodbuja zanimanje za Reko in okolico pristanišča ter madžarskemu narodu napoveduje »obsežno pomorsko trgovino«.

Seveda se ekonomski značaj ne kaže le v političnih, tržno-gospodarskih teoretičnih idejah (te se po navadi pojavijo na naslovnici, v uvodniku), temveč se pojavijo v časopisu tudi pozivi, reklamna besedila in to v izrecni obliki današnjih reklam in obvestil, ki delno krijejo stroške časopisa ter tiska. Avtor zelo pazi tudi na to, da svoje razlage, ideje o denarju in kapitalu vedno dopolni še z dostojno domačo »reklamo.« Takšen je na primer t. i. Belépési felhívás (Povabilo k vstopu), v prvem časovnem obdobju, v glavi tednika Délzala, ki kaže na opredelitev v smislu glasila (Alsó-Lendva-Vidéki Takarékpénztár Részvénytársaság hivatalos közlönye/Javno glasilo Delniške družbe Dolnjelendavske hranilnice). Tudi pri tem je imel levji delež Ernő Balkányi, ki se je kasneje ukvarjal s knjigovezništvom, tiskom razglednic, nazadnje pa z okraski za krste, pripomočki za fotografiranje, razširjeno prodajo knjig ter izposojanjem knjig ter prodajo žarnic, bil je dalj časa odgovorni urednik tednika ter njegov lastnik. Lahko povemo tudi to, da brez Balkányija ne bi bilo dolnjelendavskega tiska, če odštejemo prvi večji vzpon dolnjelendavskega tiska z delovanjem izvrstnega para Pataky- Vachott, ki sta imela za prednostno nalogo raziskovanje etnografskih vrednot. Balkányi je tisti, ki mu lahko pripišemo – seveda nepodpisane – uvodnike več letnikov tednika med letoma 1901 in 1905. Njegova je široka informiranost ter vzdrževanje stikov z budimpeškimi časopisi (npr. s časopisom Ország Vasárnapja, ki ga omenja kot primer ter ga razširja tudi kot »prilogo« lastnega časopisa), na podlagi zvez z založbo Franklin in ostalimi znanimi državnimi založbami. V svojih zapisih je pokazal izjemno ostrovidnost ter imel sposobnosti za prepoznavanje razmer ter za poročanje in širjenje informacij. V svoj prefinjen slog pogosto vključuje duhovite izraze, osebno navdihnjeno kritiko ter pogosto tudi samokritiko. Vse to stori v korist bralca in naročnika in to zaradi skupnega dobrega ter interesa splošnega izobraževanja v majhnem podeželskem mestu. Leta 1904 se v povezavi z rusko-japonskim vojnim konfliktom ni postavil na stran velikega soseda, temveč na stran oddaljenih, a Madžarom po duši bližjih Japoncev – Rusi so nas leta 1849 po-teptali – tega jim ne pozabimo. Posledično je tudi danes govora o prav tisti državi, zakaj bi se spremenila naša čustva do njih? Pa tudi sicer velja Rusija za zapor ljudstev, ki hirajo pod represijo ...

Poleg Pála Andorja je Balkányi ne samo urejal, temveč tudi pisal časopis. In to ne na kakršnem koli nivoju!

Če prelistamo številke prvega desetletja, lahko vidimo še danes zavidanja vredno razvito gospodarsko življenje, raznolikost trgovskih ter storitveno-industrijskih slojev majhnega mesta. S tem so povezana takšna dejstva, ki jih je od leta 1890, od izgradnje železniške povezave z Lendavo omogočila prisotnost prve tovarne v današnjem smislu, prisotnost dežnikarne Hungária, ki je med letoma 1904 in 1907 povečala svojo proizvodnjo ter ne le na državnem, temveč tudi na mednarodnem trgu postala prava konkurenca avstrijskim dežnikom »šibke kvalitete«.

Zgodnja, do danes nepogrešljiva knjiga (izdana je bila leta 1994!) Alberta Halásza o dolnjelendavskem tisku ter etnologiji, kljub svojim pomanjkljivostim, poleg člankov, ki prikazujejo spotikajoče življenjske dogodke, nakaže tudi na grmado etnoloških pisanj, fragmentov, v veliko primerih čisto strokovno ter zavestno napisane etnografske formulacije. Halász zaključí, da »iz nekaj A3-listov sestavljen tednik Alsó-Lendvai Hiradó ... ne v strukturi, ne v kvaliteti, ne v vsebini – torej v ničemer ne zaostaja za takratnim madžarskim tiskom.«

Te ugotovitve veljajo še posebej za zgoraj omenjenih prvih 10 let tednika. Po tem pa za obdobje zlate dobe tednika, kot lahko to poglavje imenujemo, ki sta ga zapečatila stopnjujoč gospodarski položaj ter obdobje svetovne vojne. Tudi za to obdobje tednika lahko velja ugotovitev Halásza o statičnosti tednika, zlasti, ker se navkljub pogostemu menjavanju urednikov, založnikov ter lastnikov tednika videz ter kvaliteta tednika nista vidneje spreminjala, če pa sta se, pa sta služila razvoju.

Ena od teh sprememb je opazna od leta 1904, ko se od 40. številke, 2. oktobra, Alsólendvai piše brez vezaja, ki s tem označuje začetek drugega, že tretjega desetletja.

Takrat nekaj časa Balkányi še sam ureja tednik, skrbi za njegovo izdajanje, vendar se na naslovnici kmalu pojavi ime Györgya Koroma. S tem se videz tednika ne spremeni veliko, saj so bili odgovorni uredniki včasih sam Balkányi, potem za leto in pol dr. Ármin Strasser, nato pa je od leta 1907 vse do prenehanja izhajanja tednika, najdlje časa, v zadnjih letih že bil odgovorni urednik sodelavec časopisa Viktor M. Oszeszy.

V članku iz oktobra 1904, ko se je umiril prvi val izseljevanja, lahko na naslovnici beremo o »Ameriškem povratku« (Amerikai visszavándorlás). Bistvo tega je, in tukaj smo priča vsakokratni

izjemni iznajdljivosti piscev naslovnice, da je v Ameriki, ki je veljala za obljubljeni dežel, zaradi zasičenosti trga dela oblast uvedla 33-odstotno znižanje plač. Pisec članka, ki se sklicuje na lastni vir, ki ga je pridobil v enem hambuško-antwepenskem pristanišču med 1. in 31. julijem, je pisal o 10 tisoč nazaj preseljenih madžarskih »podložnikih«. »Domov poslan ali domov pripeljan denar« le-teh je ocenjen na 75 milijonov kron. To bi lahko bil kapital za »neobstoječo madžarsko industrijo«, če bi obstajala roka, ki bi jih združila, če bi obstajal podjetnik, ki bi uvajal strokovno »usposobljene madžarske delavce«.

Ko se problem izseljevanja ponovno povečuje, želijo uredniki s članki »Minden poklon keresztül« (Skozi vsak pekel) és a »Mennek, egyre mennek« (Odhajajo, samo odhajajo) vplivati na stopnjevanje mrzlice izseljevanja ter vplivati na »vest domoljubov«, pri tem apelirajoč na obveznost do domovine, rojstnega kraja ter staršev. Kasneje poskušajo ublažiti hysterijo izseljevanja ter »nezadovoljstva« s primerjanjem ameriških ter evropskih plač (v Ameriki 46 kron, v Franciji 25, na Madžarskem 11 kron). V enem od uvodnikov pa s pozivom „Ne hagyjátok el hazátokat!“ (Ne zapuščajte domovine) zadržuje pustolovsko mladino. (Paradoksalno je, da je leta 1904 odgovorni za reklame (Balkányi?) objavil reklamo večjega formata za ladijski prevoz Rijeka–Amerika, z obilno in redno oskrbo za pičlih 180 kron).

V obravnavanem obdobju je več parlamentarnih predstavnikov objavljalo svoja pisanja na prvi strani tednika, dr. Ernő Bródy o nezadostnosti sporazuma med monarhijo in carinskim trgovanjem z naslovom Gazdasági kérdés, nem politika (Gospodarsko vprašanje, ne politika). V njem piše na račun neurejenih razmer o tem, da tudi v domači industriji ne znamo ustvariti trga za cenejše izdelke z ničvrednim monopolom.

Z eno besedo, ob izbruhu gospodarsko-demografskih problemov se vodilni pri tedniku »odzivajo« z ažurno reakcijo, tako kot se teme tednika ter tiska širijo z vedno novimi idejami, še danes veljavnimi resnicami, svobodo tiska ter izključujoč manipulacijo. Pod Patakijem vzpostavljeni razmeroma naivni temelji demokratičnega, razmeroma svobodnega ter v svobodomiselnem vzdušju urejanega tednika se kasneje razširijo z novimi.

Prvega lahko beremo v novem članku iz leta 1906 z naslovom Olvasóhoz! (Bralcu!), ki ga je uredil Ármin Strasser, v katerem obljublja »bolj stopnjevan ter potenciran« dvig nivoja, ki bo dal glas tudi nasprotujočim mnenjem. Poziva k »učinkovitejši« podpori bralcev ter naročnikov.

Kasneje je tematika urejanja ter financiranja tednika postala debata, v katero se je »vključil« tudi krog Györgya Koroma, rekoč, da noben tednik ne more preživeti od zraka, pri tem pa so kot samovzdrževalca izpostavili reklame.

Viktor Oszeszy leta 1906 tednik Alsólendvai Híradó omenja kot »naš skupni list«, v katerem povzdigne glas nad tistimi, ki v prosveti pa tudi drugje »namesto sodelovanja učijo o razdoru«. Naša velika bolezen: nikakor ne znamo razumeti drug drugega! – zaključí. Leto dni kasneje, od leta 1907, se kot odgovorni urednik, z radikalnejšim glasom, postavi po robu tistim, ki »tisk uporabljajo v lastne sebične namene«. Tudi o svobodnem tisku ima odločno mnenje: »Četudi se v tisku ne da vsega odkriti, naj bo tisto, kar bere občinstvo, resnica.«

Za konec smo pustili madžarizacijo oziroma vendsko vprašanje, o katerem je lendavsko občinstvo izpod peresa Kálmána E. Dervaricsa lahko bralo v nadaljevanjih od prvega letnika naprej. Druga je majhna novica iz leta 1904 o nevarnosti za Pomurje (beri: odcepu), ki se je z določenimi odmevi dogajala v Varaždinu, piše o nacionalnih izpadih, ki niso zbudili posebne pozornosti. Na čudež meji tudi to, da je v interesu kulturnega dviga narodnostnih šol objavil svojo prošnjo k društvu Dunántúli Közművelődési Egyesület, v katerem prosijo, da naj »najame kulturno društvo gledališko združenje za v kulturnem smislu zaostale narodnostne vasi«.

Tako tudi prihajajoča vojna vstopa v tednik le preko domačih akterjev, vendar pa brez posebnega vzbujanja histerije in narodnega navdušenja. Najprej tednik objavi novico o Marciju Faragóju, izvrstnem mladem slikarju (Megy a gőzös Boszniába/ Parna lokomotiva gre v Bosno), ki se s tovariši dolgočasi v Bosni, namesto da bi slikal. Nato pa ga dve leti kasneje urednik dohiti v Parizu in Münchnu, kjer ga najdejo že v popolnoma drugačnem vzdušju. Tednik poišče tudi kip Honvédemlékmű našega Györgya Zale v Budavárju ter z veseljem ugotavlja, da kip »združuje vse Zaline kvalitete«.

Oszeszyjev članek iz leta 1913 se pritožuje tudi glede poslabšanja domače javne morale. Ko se je ozrl na preteklo leto, je zadnje leto miru označil za »usodno«. Vzrok za to je smiselno pripisal »negotovosti ter vojnemu strahu«, ki je »uničil naše poslovno življenje, pometel z našim zanesljivim obstojem« takrat, ko ima majhno mesto zaradi svoje geopolitične lege vse možnosti za to, da »nekoč postane tovarniško ter trgovsko mesto«.

To je morda najbolj bolelo Balkányija, ki je kot izobražen, pre-

udaren ter široko razgledan intelektualec bil veliko pred svojim časom in je zato, da bi ohranil tiskarno, s svojim delom prevzel levji delež pri gospodarsko-moralnem dvigu majhnega mesta, kar je imel za pomembnejše od kapitala ter dobička svoje tiskarne. V letih propada je tiskar poleg murskosoboškega tednika tiskal tudi Kleklove Novine, ki se je izkazal za največji vendsko-katoliški tiskarski izdelek, s slovenskimi uredniki.

Naslov izvirnega besedila: Az Alsólendvai Hiradó a "hanyatlás" éveiben. Egy lap „tündöklése” és megszűnése, prevedla Ines Varga.

Tanja Šimonka

Lendavske novice – Lendvai Híradó

Pozdravni nagovor posveta

Ob pomenljivi in častitljivi obletnici 130 let izhajanja prvega tiskane-
nega medija v našem mestu in 100. obletnici prenehanja izhajanja
le-tega, smo se na Občini Lendava odločili dogodke okoli občin-
skega praznika Lendava idejno koncipirati in osmisлити na način,
ki bi iz različnih aspektov in za različno občinstvo predstavili
pomen tega časopisa za Lendavo in raziskovanje njene preteklosti.

Ne le svetovna, tudi lokalna zgodovina je izjemno pomembna
predvsem pri formiranju osebnosti mladih ljudi, saj je pomen
prenašanja vedenja in zavedanja o lokalni zgodovini izjemno po-
memben del kultiviranja mladih ljudi v odgovorne posameznike.

Lendavske novice so samo imenski naslednik tednika Alsó-
Lendvai Híradó s preloma 19. in 20. stoletja, sicer pa gre za
popolnoma drugo dimenzijo in »raison d'être«, ne nazadnje tudi
popolnoma drug čas in pomen tiskanih medijev v njem.

Današnje Lendavske novice so glasilo Občine Lendava in kot to
piše v Odloku o ustanovitvi občinskega glasila iz leta 2003, je le-to
namenjeno obveščanju občanov Občine Lendava in javnosti o vseh
področjih življenja in dela v občini, zlasti pa obveščanju o delu orga-
nov Občine Lendava, krajevnih skupnosti, javnih zavodov in skla-
dov, društev in drugih organizacij, ki opravljajo naloge v javnem in-
teresu. Cilj glasila je objavljanje objektivnih in celovitih informacij.
Glasilo je tudi informator in prostor za objave in razpise za potrebe
Občine Lendava. Je brezplačnik, dostavljen v vsako gospodinjstvo
v občini.

Tovrstna glasila imajo seveda svoje boljše in slabše strani.
Kot pomanjkljivost se jim zaradi dvo- ali tromesečne dinamike
izhajanja po navadi očita neaktualnost, kar je v sekundnem pre-
nosu informacij v današnjem času lahko nekaj anahronističnega.
Hkrati je ta sekundna in množična informiranost seveda tudi v
sekundi pozabljena, zato ima tiskana beseda še vedno neko težo,
odtis, za starejšo ruralno populacijo pa vendarle še vedno pomeni
enega ključnih virov informacij.

Periodični tisk je v stoletjih svojega nastanka doživljal izjemne
spremembe, tako v tehniki (torej tiskarski tehnologiji, distribuciji,
nakladi) kot v svoji namembnosti oziroma družbeni vlogi. Zelo

hitro pa je postal interpret javnosti in hkrati oblikovalec javnega mnenja. V tem kontekstu je treba opozoriti na močno spremenjeno medijsko realnost, kjer je prej omenjeno javno mnenje močno podvrženo diktatu komercialnega iztržka in s tem produciranju tabloidnih vsebin in negativnih senzacij, ki mu morajo slediti mediji, če želijo na tem trgu o(b)stati.

Iz tega aspekta je prednost glasila, medija, ki ni podvržen komercialni logiki, njegova nevtralnost in uravnoteženost. Za bolj poglobljene, butične in tudi analitične vsebine pa Občina Lendava in druge inštitucije podpirajo izdajo strokovno-družboslovne revije Lindua.

»Tiskani mediji in druge oblike tiskovin pa niso le nosilci informacij, že od nekdaj so tudi likovni dosežek, prostor srečanja ilustratorjev, karikaturistov, fotografov, oblikovalcev, mojstrov besede in njihovega državljanskega poguma,« je zapisal znan slovenski urednik, publicist in zbiralec tiskovin.

V uvodnem delu konference je bilo postavljeno vprašanje in izražen dvom o usodi časopisov, tiskane besede nasploh. Osebnostno se zatona tiskane besede ne bojim, verjamem namreč, da bo vedno dovolj takšnih, ki verjamejo, da je najplemenitejši cilj tiskane besede zmanjšanje nevednosti, odprava predsodkov in zvišanje ravni inteligentnosti tako posameznika kot družbe.

Tibor Tomka

Po stopinjah dolnjelendavskih piscev ...

Pozdravni nagovor posveta

S tednikom Alsó-Lendvai Híradó sem se prvič srečal kot najstnik, ko sem med brskanjem med babičnimi starimi knjigami naletel na izvod le-tega. Presenetilo me je, ko sem videl, da je že v tistem času v Lendavi oziroma Dolnji Lendavi obstajal takšen tiskarski izdelek. Prelistal sem ga, ugotovil sem tudi, zakaj ga je babica shranila. Njegova vsebina je bila namreč povezana z našo družino.

Pozabil sem nanj, nato pa sem se ga ponovno spomnil, ko sem bil član že uredništva Népújsága. Takrat sem našel več izvodov tednika, ki sem jih podrobneje preučil tudi s strokovnega vidika. Med drugim sem se takrat zavedel tega, da je nekoč v mestu delovala znana tiskarna, ki je poleg že omenjenega časopisa izdajala tudi enega murskosoboškega. Ugotovil sem, da Népújság, ki izhaja od leta 1956, ni prvi lendavski, prekmurski madžarski tiskani medij, z nekajletnim premorom je le naslednik nekdanjih izhajajočih tednikov Alsó-Lendvai Híradó oziroma tednika Muraszombat és vidéke. Danes nanj gledamo tako in s 63-letno tradicijo Népújsága ponosno stopamo po stopinjah nekdanjih ustvarjalcev takratnega tednika Alsó-Lendvai Híradó.

Avtorji prispevkov

- **Tadeja Andrejek**, zgodovinarica, kustodinja Pomurskega muzeja Murska Sobota
- **Dr. Lajos Bence**, literarni zgodovinar, z nagrado József Atilla nagrajen pesnik, sodelavec časopisa Népújság
- **Dr. László Göncz**, zgodovinar, znanstveni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja
- **Dr. Albert Halász**, etnolog, direktor Knjižnice – Kulturnega centra Lendava
- **Dr. Attila Kovács**, zgodovinar, višji znanstveni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja
- **Dr. Zoltán Lendvai Kepe**, etnolog, višji kustos Galerije-Muzeja Lendava
- **Dr. József Papp**, bibliotekar v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota
- **Dejan Süč**, zgodovinar, sodelavec Knjižnice – Kulturnega centra Lendava
- **Tanja Šimonka**, umetnostna zgodovinarica, Vodja oddelka za družbene dejavnosti Občine Lendava
- **Tibor Tomka**, Népújság, direktor Zavoda za informativno dejavnost madžarske narodnosti

TÁRCZA.

Modern házias élet.

Kényelmes berendezett teremben reggel
melül ülnek a férj és nő, a férj rózsás kezében,
mosolygó arccal, neje díszes csipkével szeg-
lyezett reggeli pongyolában, s rendkívül unat-
kozva.

A férj lassanként száresőlgötre kávéját így
szól: Irtam a mamának, hogy pénteken vagy
szombaton elutazunk. — Mit mon-

— Hogy pénteken vagy szombaton elu-
tazunk. — szolt a férj meglepetve. — esodalkozol
rajta? hisz már rég el volt határozva.

— Elhatározva? — Mond ingrúrtlan a nő,
— még eddig nem is említetted.

— Persze, hogy el volt határozva, halga
— tagon bár, mint más években, hiszen soha sem
szoktunk a nagy versenyek után nyolcz napnál
tovább maradni Párisban. — külsősen ily hó-

radok. — Hogyan, te maradsz? — szolt megüt-
közve a férj. — Ugy hogy én nem akarok dideregni va-
hozza nyugtalanul. — Ugyon az ércsem ezt, — tevé-

— Dideregni! Hallottad ezt Istennem? —
mondá a férj éghez emelt szemekkel.

— Kérlek ne tréfálj vallási dolgokkal,
hangzék szigoru hangon a válasza.

— Jól van cizezám hit nem tréfálok a val-
lissal! De szólj kiesinyem akarsz-e velem jönni
vagy nem a tengeri fürdőbe? kérdé határozottan

— Ugyan hagyd el az ily emelygos ked-
lyeskedést. Hallottad valaha tőlem hogy kis czi-
czámmak neveztelek volna? viszonna a bölgyecske.

— Nem, s abban igazad is volt, mert ram
nem igen illenek, nig . . .

— Elhagyni Párisot ez évadban? hisz ez bo-
lonság! — viszonna a feleség.

— Bolonság az, hogy el akarok utazni Páris-
ból július 2-án, — szolt bevesen a férj, — mikor
más években rendszeren június 15-én szoktuk Pa-
risot elhagyni? Ah! ez mégis erős dolog.

— Jó, hát utazzal ha tetszik, de én ma-
radsz. — Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

Alsó-Lendva. 1889. január 12.

Alsó-Lendva és vidéke, mely különö-
sen gazdasági kincsek tekintetében egyi-
két képző hazánk leggazdagabb vidékének,
évszázadokon keresztül elfeledett — hogy
ne mondjuk — mellőzött gyermeke volt
hazájának és megyéjének. Van e megyé-

— Jegyezd meg tehát, hogy én soha sem
kényeztettelek, — szolt közbe méltósággal neje.
— Azt nem is tevéd helyesen, mert én meg-
nem vagyok oly idős, hogy egy kis kényezet
ram ne férne, s nagyon jól is esnek.

— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

— Folytasd csak! gunyolódjál, t-
— Jól esnek? — Ah mily unalmas! —
— Szerezésre nem mindig gondolok
— viszonna a feleség.

KKC Lendva - Lendvai KKC

0,00 €